

Benedek Szabolcs

*A szabadkőművesség
eredete*

Benedek Szabolcs
A szabadkőművesség eredete
A hermetikus hagyományoktól
az első nagypáholyig

© Benedek Szabolcs

PONT Kiadó, Budapest, 2006

ISBN 963 7265 50 3

TARTALOM

Az építészet mint metafora

Ezotéria és hermetikus hagyományok

A hermetikus hagyományok intézményesülése

Salamon temploma

Dionüszosz munkásai

A collegia

Építőszervezetek egyházi felügyelet alatt

Az építőcéhek

A templomos lovagok

Eredetlegendák

A spekulatív kőművesség kialakulása 1.

A rózsakeresztesek

A spekulatív kőművesség kialakulása 2.

A kötetben előforduló szabadkőműves fogalmak magyarázata

Bibliográfia

Az építészet mint metafora

Mi a szabadkőművesség? A kérdésre nehéz röviden válaszolni. Az Angol Egyesült Nagypáholy (*United Grand Lodge of England – UGLE*) internetes oldalán olvasható megfogalmazás szerint „*férfiak morális és spirituális értékeken alapuló társasága. Tagjai a szervezet tanításait a rituálén keresztül tanulják meg. Ez a rituálé ősi formákat követ, s a kőfaragók öltözékét és szerszámaikat használja fel allegorikus vezérfonal gyanánt*”. Ugyanitt azt is megtudhatjuk, hogy habár a szervezet minden vallás követői előtt nyitott, mi több, a tagság elengedhetetlen követelménye a Legfelsőbb Lénybe vetett hit, a szabadkőművesség nem vallás, még csak nem is valláspótlék – sőt a szabadkőműves-páholyokban vallási kérdések megvitatása szigorúan tilos. A fentiekből mégis egyenesen következik, hogy a szabadkőművesség alapvetően spirituális irányultságú intézmény, hiszen tagjai egyrészt hisznek egy megszemélyesített Isten létezésében – nevesítsék meg őt bármely vallás szerint is –, másrészt olyan ideákat és morális értékeket követ, amelyek a történelem folyamán mindig az emberi lélek és a jellem nemesbítését, a humanizmust, a felemelkedést, a testvériség érzetét szolgálták.

Másik vezérfonal gyanánt nézzük meg a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1990-ben kibocsátott irányelveit is: „(1.) *A Kőművesség felavatáson alapuló, hagyományos, ezoterikus intézmény. Jóhírű szabad férfiak egyesülése, tekintet nélkül azok hitére, nemzeti hovatartozására, fajára, vagy politikai pártállására, akik egymást testvérnek tekintik, és kötelességüknek érzik, hogy embertársaikkal szemben is hasonlóképpen cselekedjenek. A Kőművesség elutasítja a tagok toborzását.* (2.) *A szövetség tagjait szabadkőműveseknek nevezik, ezek a szeretet, a testvériség és a béke gyakorlásával az ember és az emberiség szellemi felemelkedésén munkálkodnak. A szabadkőművesség művészete kettős tevékenységet foglal magában: a tisztaság templomának építését az ember belsejében, és azt a törekvést, ami egy harmonikusabb világ kialakítására irányul.* (3.) *A kőművesség rítusokat és szimbólumokat használ a tudáshoz vezető úton, törekvése, hogy tagjait az igaz emberségre, a tolerancia gyakorlására és az egyén jogainak mindenirányú tiszteletben tartásával a társadalom iránti kötelezettségeinek teljesítésére nevelje. Mivel a szabadságot elsőrendű szempontnak tekinti, a dogmatizmust elutasítja, s az egyetemességet mint alapvető elvet teszi magáévá, egyetlen tagjának sem engedi meg a vitát, vagy nézeteinek kifejtését vallási vagy pártpolitikai kérdésekben, sem a páholyban, sem szabadkőművesi minőségben másutt.* (4.) *A szabadkőművesség elismeri egy Legfelsőbb Lény létezését, akit a szabadkőművesek a Világegyetem Nagy Építőmesterének neveznek. A páholy szertartásos munkáin a Szent Törvény Könyve nyitva legyen, rajta a körzővel és a szögmérővel. Kötelességeinek teljesítésére minden szabadkőműves a Szent Törvény Könyvére tesz fogadalmat.* (5.) *Minden tag kötelezettséget vállal arra, hogy engedelmeskedik azon ország törvényeinek, amelyben tartózkodik, vagy amelyik számára védelmet biztosít. A magyar szabadkőműves kötelessége ezen felül hazája szabadságának és függetlenségének védelme, valamint az, hogy legjobb tehetsége szerint járuljon hozzá a béke fenntartásához.* (6.) *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy önálló és független, mint ilyen, teljes és kizárólagos joghatósággal bír a Rend három szimbolikus fokozata felett. Bár a nőket igen nagyra tartja, a Rend követi a gyakorló kőművességben kialakult azon hagyományt, amely szerint csak férfiak vehetők fel. Nem engedhet meg a szabadkőművesi kapcsolatok fenntartása szabálytalan szabadkőművesi társulásokkal, vegyes páholyokkal, általában olyan Keletekkel, amelyek nőket is felvesznek, vagy amelyek nem a Világegyetem Nagy Építőmesterének dicsőségére végzik munkájukat.* (7.) *Valamennyi páholy szigorúan szem előtt tartja a Szabadkőművesek Régi Kötelmeit, valamint a Rend megállapított elveit és szokásait. Emellett minden magyar páholy szigorúan tartja*

magát a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Alkotmányához, törvényeihez és határozataihoz is.” A fentiek minden magyarázat nélkül is önmagukért beszélnek:¹ az irányelvek ugyancsak a szabadkőművesség spirituális vonásait hangsúlyozzák, továbbá az is kiderül belőlük, hogy a szervezet igen nagy hangsúlyt fektet a hagyományok tiszteletére és ápolására.

A történelem folyamán ugyanakkor az egyes szabadkőműves-szervezetek – páholyok és nagypáholyok – különféle módon viszonyultak az ősi hagyományok követéséhez. Ez a különböző viszonyulás hozta létre a testvériségen belül a legnagyobb eltéréseket. A külső látszat ellenére ugyanis a szabadkőművesség korántsem egységes képződmény. Már közvetlenül azután, hogy a 18. század elején a szabadkőműves-páholyok a nyilvánosság elé léptek, megfigyelhetőek a törésvonalak, amelyek közül a legnagyobb (és a legismertebb) a szabadkőművesség *extrovertált*, illetve *introvertált* irányzata között jelentkezik. A kettő közti különbség leginkább ott ragadható meg, hogy míg az *extrovertált* irányzat (melyet egyébként fő területi elhelyezkedése nyomán francia vagy latin rendszerű szabadkőművességgént ismerünk) a szabadkőművesség tevékenységét és lényegét elsődlegesen kifelé, a profán világ és a társadalom felé irányulva képzelel el, ebből fakadóan céljának tekinti kivenni a részét a társadalmi folyamatokból – sőt olykor politizál is –, addig az *introvertált* irányzatú (avagy angolszász rendszerű) szabadkőművesség leginkább spirituális intézmény, tagjainak önépítésére, lelki fejlődésére helyezi a hangsúlyt, és túl azon, hogy egyáltalán nem politizál, a társadalmi problémák megoldását sem tekinti alapvető feladatának. E két nagy irányzat elkülönülése már a 18. században megfigyelhető, a konkrét szakadás pedig 1877-ben következett be, amikor a latin rendszert legnagyobb mértékben megtestestítő Nagyoriens nevű francia nagypáholy kivette szertartáskönyvéből a szabadkőműves fogalomrendszerben az általános, konkrét vallási horizontoktól független Isten-képnek megfelelő Világegyetem Nagy Építőmesterének megemléztetését, és engedélyezte ateisták fölvetését is a szövetségbe. Az angolszász rendszerben ugyanakkor mindmáig követelmény a megszemélyesített Istenben való hit, ám hogy azt a tagok mely vallás szerint tisztelik, nem firtatják, sőt a páholyokban tilos a vallási kérdések megvitatása. Az Angol Egyesült Nagypáholy 1929-ben fogalmazta meg az ún. regularitás alaptételeit (*Basic Principles – Alapelvek*), onnantól kezdve az angolszász rendszerű szabadkőművességet tekintik *regularisnak*, minden más irányzatot pedig *irregularisnak*.

Egy másik megfogalmazásban a szabadkőművesség beavatáson alapuló erkölcsi rendszer, amely allegóriákban és szimbólumokban nyilvánítja ki önmagát. (A *beavatás* szó fontos, a következő fejezetben visszatérünk rá, mint ahogy a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy irányelvei között olvasható *ezotéria* kifejezésre is!) A szabadkőművesség továbbá jó hírnevű, független férfiak testvéri közössége – szövetsége –, amely egyfelől zártsága és ebből fakadó titokzatossága okán kedvelt céltáblája a többnyire rossz szándékú összeesküvés-elméleteknek, másfelől ugyanezen zártság miatt (mely leginkább abban nyilvánul meg, hogy működésének lényegi elemei csak a tagok előtt ismertek) létezését rengeteg hiedelem és téveszme veszi körül. Itt, ennél a pontnál érdemes kicsit bővebben foglalkoznunk a *titkosság* kérdésével is. A szabadkőművességet ugyanis gyakran titkos társaságként szokták emlegetni, sőt egyes *profán* szerzők némi marketing ízű hangzatossággal a világ legnagyobb titkos társaságaként aposztrofálják. Jelen sorok szerzője a titkosság hangsúlyozása helyett azonban inkább a *diszkréció* fogalmát ajánlaná az olvasók figyelmébe. Hívjuk újra segítségül a UGLE internetes oldalát, ahol ezt találjuk: „*A szabadkőművesség titkai az egymás megismerési módozatainak tradicionális titkait jelenti. A szabadkőművesség nem titkos társaság, minden tagja szabadon kinyilváníthatja tagságát, és ezt meg is teszi, amennyiben arra alapos indokai vannak. Alkotmánya és szabályai szintén nyilvánosak. Sem az elvek, sem a célok tekintetében nin-*

¹ Az egyes szabadkőműves-kifejezések magyarázatát lásd. a könyv végén

csenek titkok. Mint sok más szervezet, a szabadkőművesség is a belső dolgait a tagság privát ügyének tekinti.” Mindebből az derül ki, hogy a szabadkőművesség titkossága elsősorban a tagok kilétére irányul, azaz egy szabadkőműves csak önmagát fedheti fel a profán világ előtt, testvéreit azok beleegyezése nélkül nem – kivéve persze, ha az illető már meghalt. Nem beszélhet továbbá egy szabadkőműves a szövetség belső ügyeiről sem, amelybe szervezeti kérdések épp úgy beletartoznak, mint az egymás felismerésére szolgáló szavak és jelek, továbbá a szabadkőművességben használatos rituálék és rítusok összessége. Ezen jellemzőkre azonban inkább a *diszkréció* fogalmát tűnik ildomosnak és célszerűnek használni. Ugyanakkor sietve leszögezzük azt is, hogy a szabadkőművességnek valóban vannak titkai, ám ezek nem azért titkok, mert valamiféle háborzongatóan rejtélyes dolgot fednének, hanem azért, mert egy szabadkőműves ha akarna se tudna róluk beszélni, lévén, hogy nem verbális síkon léteznek, nincsenek rájuk szavak és mondatok, hanem a pszichére, az emberi lélekre és a jellemre hatnak. Mindez az *ezotéria* és a *hermetika* fogalomkörébe tartozik, részletesebben szólunk róla a következő fejezetben.

A szabadkőművesség tehát a világ legrégebbi és legnagyobb testvéri közössége. Működését mítoszok és tévhitek övezik. Ez nem csak napjainkra jellemző: a szabadkőművességet, és azokat a szervezeteket, amelyek valamilyen formában az elődeinek tekinthetők, a történelem folyamán a profán világ többnyire gyanakvó kíváncsisággal, és olykor rágalomtól sem mentes, téves információkra alapuló előítéletekkel szemlélte. Ez tulajdonképpen érthető is, hiszen a szabadkőművesség a szó klasszikus értelmét tekintve *ezoterikus* társaság – hamarosan kitérünk arra, hogy mit is értünk ez alatt –, ezért (mint említettük) lényegi megnyilvánulásait és a tevékenységét a szervezet fő jellemvonásaiból eredően csak az láthatja tisztán, aki közeli kapcsolatot ápol vele. Ugyanakkor a működésén túl a szabadkőművesség múltja és története sem mentes a tévhitektől. Mivel a szabadkőművesség szimbólumokkal dolgozik, és ezeknek a szimbólumoknak a jelentése nem egyszer ősi mítoszokra és misztériumokra vezethető vissza, azt mondhatjuk, hogy ilyenformán a legendák nagyon is velejárói, részei a szabadkőművességnek. Ám meg kell különböztetnünk a szabadkőműves szimbólumrendszer alapjait jelentő legendákat azoktól a profán világban és olykor a szabadkőművesség berkein belül egyaránt fölbukkanó tévhitektől, amelyek a szabadkőművesség eredetével, történetével kapcsolatosak, és amelyek nem egyszer teljességgel megalapozatlan elképzelésekre építenek föl komplett hipotézisrendszereket.

Ez a kis könyv nem szándékozik és nem is tud számot adni a szabadkőművesség eredete körüli „végső és egyetlen igazságról”. Már csak azért sem, mert zárt (ezoterikus) testvériség lévén a szabadkőművesség és az előzményeinek tekinthető beavatási társaságok (amelyek hagyományaiból, mint látni fogjuk, a *modern szabadkőművesség* is merített) előtörténete és eredete megfelelő dokumentumok, írásos emlékek híján nehezen kutatható. Régi történelemszaxióma szerint egy forrás önmagában még nem tekinthető forrásnak; két forrás esetén már föltételezhetjük, hogy történt valami; és csupán három forrás megléte esetén állíthatjuk egy-egy dolog vagy esemény megtörténtét, létét. A szabadkőművesség eredetével kapcsolatban ugyanakkor gyakran csak egy vagy két forrás létezik egy-egy konkrét esemény körül, úgyhogy jobbra hipotéziseket építhetünk, amelyek valószínűsége a források szerint változik. A határvő 1717, az első nagypáholy megalakulásának ideje, amikor egy londoni fogadóban az addig a mostaninál jóval nagyobb titokban dolgozó szabadkőműves-páholyok közül négy elhatározta, hogy egy közös fölöttes szövet (nagypáholyt) hoz létre. Ezzel az időponttal egyúttal a modern szabadkőművesség megjelenését is szokás datálni. 1717 után már viszonylag bőséggel állnak dokumentumok a szabadkőművesség történetét kutatók rendelkezésére – azzal együtt, hogy olykor ezek a dokumentumok is hiányosak, vagy csupán félinformációkat tartalmaznak.

Ám a szabadkőművesség nem a semmiből bukkant elő: 1717-nek előzménye, előtörténete van. Nyilvánvaló, hogy bár a modern szabadkőművesség megszületése időpontjának 1717. június 24-ét tekinthetjük, valójában aznap, a londoni *A Lúdhoz és a Rostélyhoz* címzett fogadóban a szövetség jelenleg is érvényes szervezeti keretei jöttek létre; illetve ezt a napot felfoghatjuk olyan dátumként is, amikor a szabadkőművesség megjelent a világ számára, tudatva, hogy él és dolgozik. Mindenféle logikának ellentmond, hogy egy ilyen eseménynek, amelyen négy páholy egyesül és kimondja az első nagypáholy megalakítását, ne lenne előzménye. S előzményen még csak ne is csupán 1717 februárjára gondoljunk, mikor is döntés született a június 24-i ünnepélyes alkalomról. 1717 az az év, amikor a szabadkőművesség deklaráltan megjelent a világ előtt, ám ennek – ez nem lehet vita tárgya – hosszú évszázadokra visszanyúló előzménye van.

Ha a szabadkőművesség 1717 előtti történetét kutatjuk, kellő mennyiségű megbízható forrás hiányában sok esetben jószerivel csupán sötétben, vagy legalábbis félhomályban tapogatózunk, és gyakran feltételezésekkel rukkolhatunk elő. Mint említettük, a szabadkőművesség eredetéről tucatnyi legenda és hipotézis létezik a profán és a szabadkőműves világban egyaránt. Ahogy haladunk visszafelé az időben, úgy egyre több a bizonytalan pont, egyre nagyobb a homály. Mégis, éppen azért, hogy a szabadkőművesség fő jellemvonásait és működését még jobban megértsük, és hogy a *leginkább elképzelhető múlt* feltárásával a profán külvilág is pontosabb képet kaphasson a szabadkőművesség mibenlétéről, fontos, hogy legalább azt megpróbáljuk tisztázni, hogy milyen a legenda és a valóság egymáshoz való viszonya, illetőleg hogy mi állhat a félreértések és a tévhitek mögött.

Mielőtt azonban rátérnénk a szabadkőművesség eredetének vizsgálatra, fontos néhány szót ejteni arról a különleges szerepről, amelyet az építészet tölt be az emberi tevékenységek között. Az építészet tudomány és művészet sajátos, egyedi keveréke. Egyfelől tudomány, hiszen alapvető fontosságú fizikai és más természeti törvényeket használ, azokat alapul véve és azokat tiszteletben tartva dolgozik. Egy ház, egy épület kivitelezéséhez elengedhetetlen tényező a fizikai és a természeti törvények ismerete, olyannyira, hogy az építészeti tervezés során az első lépések közé tartozik a természet adta lehetőségek feltárása. Ám a természet-tudományos ismereteken túl az építészetnek figyelembe kell vennie például azt is, hogy épület milyen célt szolgál, és hogyan lehet az ebből fakadó funkcióit megtervezni, kivitelezni, biztosítani – ez ugyanúgy beletartozik a lehetőségek feltárásába. Ugyanakkor az építészet művészet is, hiszen az épületek tervezése kreatív tevékenység, ahol az esztétikának és a funkcionális szempontoknak egyszerre kell érvényesülniük.

Mindezekből eredően az építészet már az emberi történelem kezdeteinél is megkülönböztetett figyelemben részesült, hiszen olyan tevékenységről van szó, ahol az embertől független erők keverednek az ember akaratával. A kettő szimbiózisa alkotja az építészet lényegét, melyben ilyen módon megnyilvánul az ember teremtő erejének és az isteni eredetű természeti törvényeknek együttes, alkotó jellegű alkalmazása. Nem véletlen, hogy az építészet nyelvi fogalmait fölhasználjuk az élet egyéb területein. Az sem véletlen, hogy a legnagyobb és a legrégebbi *ezoterikus-hermetikus testvéri közösség*, a szabadkőművesség is az építőszervezetekre épül, és szimbolikájában építészeti fogalmakat használ. Hogy aztán a régi, *operatív* építőszervezetekből miként jött létre a mai formájában ismert filozofikus-spirituális testvéri közösség (az ún. *spekulatív* kőművesség, azaz a modern szabadkőművesség), és miként épültek bele az építőszervezetek rituáléjába *ezoterikus-hermetikus* elemek, arra remélhetőleg (ha nem is a maga teljességében, de részben) fény derül eme könyvecske lapjain.

Ezotéria és hermetikus hagyományok

Említettük, hogy a szabadkőművesség ezoterikus szervezet. Az *ezotéria* görög eredetű szó. Jelentése mára erősen módosult. Manapság mindenféle okkult, nem evilági dolgokat szokás hozzá társítani. Holott az ezotéria eredetileg tudást jelent, mégpedig olyan tudást, amelyet csak egy bizonyos csoport ismerhet meg. Ez a csoport a *beavatottak* köre. Tekintsünk el ezen szó mostanára némiképp pejoratív jelentésétől is, és képzeljük, mi több, higgyük el, hogy az emberi történelem folyamán léteztek olyan szervezetek, amelyek a világról összegyűjtött tudásukat azokkal osztották meg, akik ezen szervezetek tagjai voltak. Az ókori Kelet egyes államaiban ilyen volt például a papi rend. A papok birtokolták a tudást, legyen szó akár a leghétköznapibb, lepraktikusabb, de egyben legfontosabb információkról, mondjuk arról, hogy a csillagok mozgásából kiszámítva mikorra várható a Nílus áradása. Az erre vonatkozó ismereteket nem osztották meg másokkal – olykor hatalmuk megtartása érdekében nem, olykor pedig azért nem, mert a nem megfelelő helyre érkező tudás időnként mind a mai napig értetlenséget okoz. Innét ered az *ezotéria* eredeti jelentése.

Amennyiben tehát az *ezotéria* szó ezen eredeti értelmét tekintjük, a szabadkőművesség valóban *ezoterikus* szervezetnek tekinthető, hiszen titkait (azaz jelenlegi tagjainak kilétét, rituáléjának elemeit, az egyes testvérek felismerésére vonatkozó módozatokat, illetve a szervezet belső ügyeit) jó esetben csakis a beavatottak, azaz a szabadkőművesek ismerhetik.

Az *ezoterikus* jelző mellett azonban szokás azt a szót is használni, hogy *hermetikus*. Ez a kifejezés Hermész Triszmegisztoszra utal, akit a középkorban a legelső alkimistának (*adeptusnak*) tekintettek, és akitől származtatják a *Tabula Smaragdínának* nevezett, 13 pontból álló szöveget, amelyben egyesek szerint Hermész Triszmegisztosz (azaz háromszorosan legnagyobb Hermész) a világ működésének legfőbb titkait rejtette el, szimbólumok formájában.

Nem tudjuk, hogy Hermész Triszmegisztosz valóban létezett-e, avagy személyében olyan hipotetikus figurát tisztelhetünk, akinek alakjában több mítosz egyesül. Egyes legendák szerint egy nagy és bölcs király volt, aki 3226 évig uralkodott. Mások szerint az ókori Egyiptomban élt évezredekkel Krisztus előtt. Az egyiptomiak az istenek írnokának tartották. Egyes szövegek arról számolnak be, hogy az egyiptomi Thot is, a görög mitológia Hermésze, és a római Mercurius mind övele azonos. Erre utal nevének jelentése: a *háromszorosan legnagyobb* Hermész is. Más magyarázatok szerint ez a jelző azt fedi, hogy Hermész Triszmegisztosz egyszerre volt király, pap, és filozófus, illetőleg ő teremtette meg az *alkímiát*, az *asztrológiát* és a *mágiát* tudományát. Azt is tartják róla, hogy személye egyfajta kapcsolatot testesít meg a régi idők bölcsessége és tudása, illetve a későbbi korok embere között. Hermész Triszmegisztosz ugyanis a róla szóló legendák tanulsága szerint annak az aranykornak a kulcsfigurája, amikor az ember még harmóniában élt önmagával, a természettel és Istennel egyaránt, amikor még pontosan tudta és ismerte a világban elfoglalt helyét, és tisztában volt feladataival és kötelességeivel is. Ez a világ a legendákban ugyancsak fontos szerepet betöltő Atlantisz világa – a tengerben elsüllyedt sziget ilyenformán a régi idők tudásának és bölcsességének mítikus szimbóluma, pusztulása egy új, a korábbinál sokkal romlottabb világ eljöveteletét jelképezi.

Más legendák ezt a pusztulást az özönvízzel kötik össze. Abban viszont többen egyetértenek, hogy Hermész Triszmegisztosz birtokában volt az aranykor tudásának, és ezt az ismeretet ráhagyományozta a romlott világ embereire is. Hogy azonban az ne kerüljön hozzá nem értők

kezébe, tudását szimbólumokba és allegóriákba rejtette el. A régi idők bölcsességét tehát azok ismerhetik meg, akik megfejtik ezen szimbólumok és allegóriák értelmét, jelentését.

Egy későbbi fejezetben látni fogjuk, hogy a háromszorosan legnagyobb Hermésznek fontos szerep jut a szabadkőművesség eredetéről szóló középkori legendákban és kőművesmítoszokban is. Nem véletlenül: a tudás és az ismeretek szimbólumokban való elrejtésének metódusa a szabadkőművesség egyik legfontosabb jellemzője. A szabadkőműves rituálé lényegében allegorikus történetek eljátszását jelenti – mai kifejezéssel *pszichodramának* is mondhatnánk. A szabadkőművesség titka pedig leginkább ott ragadható meg, hogy a fentebb említett és egyesek által a legendás Hermész Triszmegisztosznak tulajdonított ősi tudás nemcsak azért van szimbólumokba rejtve, hogy a hozzá nem értők és az esetleg ártó szándékkal közeledők ne élhessenek vele, hanem abból fakadóan is, mert jobbra nincsenek is reá szavaink. Ez a bölcsesség, amely alapvetően az ember és a körülötte lévő világ kapcsolatáról szól, mára nem csak hogy szimbólumokban rejtőzködik, de szimbólummá, allegóriává vált maga is.

Egyesek kutatók (köztük pszichológusok) szerint valamennyiünkben megtalálható az aranykor bölcsessége, még akkor is, ha nem tudunk róla. Mindenesetre a szabadkőműves rituálé az emberi pszichében rejtőző *archetípusokra* támaszkodva képes megeleveníteni a régi idők máig érvényes üzeneteit. A tudás és a bölcsesség pedig ott kezdődik, amikor az ember az így megelevenített szimbólumokat képes értelmezni, és beépíteni jelentésüket a mindennapi életébe. Hangsúlyozzuk, hogy természetesen nem feltétlenül a szabadkőműves rituálé az egyetlen lehetőség. A következő fejezetekben viszont azt is látni fogjuk, hogy ezt az ősi üzenetet, amelyet a legendás Hermész Triszmegisztosz nyomán *hermetikus tudásnak*, *hermetikus hagyományoknak* nevezünk, a történelem évezredei során több ún. beavatási szervezet igyekezett megtapasztalni és magáénak hinni, és ezen beavatási szervezetek sorában eljutott a modern szabadkőművességhez is.

A *hermetikus hagyományok* alkalmazásának lényege a szimbólumok és az allegóriák fölhasználása a bölcsesség és az ismeretek elsajátításához. A rendszer működésének tanulmányozásakor azonban nem feledkezhetünk meg a *beavatás* folyamatáról. Ezzel a kifejezéssel kapcsolatban szintén elég sok félreértés és téves magyarázat látott napvilágot. René Guénon helyesen világít rá arra, hogy minden ellenkező híresztelés dacára „önbeavatás” nem létezik. A beavatás ugyanis afféle *második születésként* írható le, ami külső segítség és közreműködés nélkül értelmetlen és értelmezhetetlen dolog. Nem szabad összetéveszteni tehát a beavatást azzal az önépítő munkával, amelyet a beavatandó személy azért végez, hogy a beavatásra alkalmas legyen – illetve a már beavatott azért gyakorol, hogy a beavatás rituáléja során megtapasztalt spirituális élményt használni és értelmezni tudja. „A beavatás lényegében – írja Guénon – egy spirituális befolyás transzmissziója, egy transzmisszió, amely kizárólag egy reguláris, tradicionális szervezeten keresztül történhet meg, úgyhogy beavatásról nem is lehet beszélni egy ilyen szervezetbe való affiliáció nélkül.”² Ez tehát azt jelenti, hogy a beavatás egy olyan szervezetbe való felvételt jelent, amelyben a szervezet rituáléja segítségével megismerhető és tanulmányozható a szimbólumokba rejtett *hermetikus tudás*. Minderről valamelyest részletesebben így fogalmaz a Magyarországon működő France páholy internetes oldala: „Nem mindenki beavatható; anélkül, hogy az a személyére vonatkozó értékítéletet jelentene. A beavatás egy olyan ünnepélyes aktus, amely a test és a lélek együttesét veszi igénybe az egyén változásra és tökéletesedésre irányuló megrendíthetetlen elhatározásával. A beavatás lehetővé teszi az egyén számára, hogy integrálja személyiségének különböző területeit, hogy szembesüljön bensőjének végtelenségével és evilági kötelezettségével. Az Istenben való hit kijelöli méltó helyét a Teremtés egészében”.

² Baranyi Tibor Imre fordítása

A legendák szerint Hermész Triszmegisztosz bölcsességének esszenciáját, egy tizenhárom mondatból álló szöveget táblára véste, amire Nagy Sándor Egyiptom elfoglalásakor rábukkant, így hát az ő szarkofágjában temették el. Ez a tábla a *Tabla Smaragdina*, azaz a *Smaragdtábla*, és a rajta lévő szöveg így szól: „1. Való, hazugság nélkül, biztos és igaz. 2. Ami lent van, az megfelel annak, ami fent van, és ami fent van, az megfelel annak, ami lent van, hogy az egyetlen varázslatának műveletét végrehajtsd. 3. Ahogy minden dolog az egyből származik, az egyetlen gondolatból, a természetben minden dolog átvitelrel az egyből keletkezett. 4. Atyja a Nap, anyja a Hold, a Szél hordozta méhében, a Föld táplálta. 5. Ő a théleszma, az egész világ nemzője. 6. Ereje tökéletes, ha a földbe visszafordul. 7. Válaszd el a Tüzet a földtől, a könnyűt a nehézről, tudással, szenvedéllyel. 8. A földről az égbe emelkedik, aztán ismét a földre leszáll, a felső és az alsó erőket magába szívja. Az uralmat az egész világ fölött így nyered el. E perctől fogva előled minden sötétség kitér. 9. Minden erőben ez az erő ereje, mert a finomat és a nehezet áthatja. 10. A világot így teremtették. 11. Ez az átvitel varázslata, és ennek ez a módja. 12. Ezért hívnak Hermész Triszmegisztosznak, mert a világegyetem tudásának mindhárom része az enyém. 13. Amit a Nap műveleteiről mondtam, befejeztem”.³

Magát a *Smaragdtáblát* a rómaiak Egyiptom elfoglalásakor állítólag elpusztították, azonban szerencsére addig már több leírás készült róla, így a rajta lévő szöveg nem veszett el. Értelmezésére és a vele kapcsolatos kérdésekre bölcséleti iskola, az úgynevezett *hermetikus tudományok rendszere* épült, amely a Nagy Sándor idejében keletkezett, és az egyiptomi, valamint a görög filozófiai és teológiai hagyományok keveredéséből létrejött misztikus tanoktól kezdve a középkori alkimistákon át napjaink ezoterikus köreiig rengeteg mindenre és mindenkire hatást gyakorolt. A hermetikus tudományok legfőbb üzenete a *Smaragdtábla* második mondatára épül, miszerint *ami fent van, az megfelel annak, ami lent van, és fordítva*. Azaz: az ember bensőjében, lelkében megtalálható a világegyetem letükrözése. A világ megismerésének módja tehát nem más, mint az önmegismerés – saját magunk ismerete által megtapasztalhatjuk a világ működésének lényegét.

Hasonlóképpen ahhoz, ahogy Hermész Triszmegisztosz elrejtette eme bölcsesség titkait a *Tabula Smaragdina* szimbolikus mondataiban, úgy kijelenthető, hogy a szabadkőművesség esszenciája a tagok számára a szimbólumok tartalmában jelenítődik meg – ezért mondhatjuk a szabadkőművességre is azt, hogy beavatásra épülő, *hermetikus társaság*. Míg az iszlám világ már igen korán fölfigyelt a Hermész Triszmegisztosz alakjához köthető szövegekre, addig a keresztény Európa 1471 után, az itáliai Marsilio Ficini latin fordítása révén ismerte meg azokat. Ugyanakkor a filozófus Hermész alakja már fölbukkan a 15. század közepére datálható *Cooke*-kéziratban is, amelyet a szabadkőművesség legfontosabb középkori eredetlegendái között tartunk számon, és ami azt jelzi, hogy Hermész Triszmegisztosz már a latin fordítás megléte előtt szerepelt a szabadkőműves-legendáriumban.

³ Hamvas Béla fordítása

A hermetikus hagyományok intézményesülése

Az előző fejezetben azt mondtuk, hogy azokat a társaságokat tekintjük *hermetikusnak*, amelyek tanításaik és az azokban leledző tudás jelentős részét szimbólumok formájában adják tovább tagjaiknak – nagyrészt azért, mert ezekre az ismeretekre gyakran nincs szó, azaz verbális úton nem közölhetőek. A hermetikus hagyományok szerint működő társaságok további fontos jellemzője a *beavatás*, mivel annak rituáléjában a halál és az újjászületés pszichodramája, az élet örök körforgása jelenítődik meg. S mint ahogy a születés sem történhet meg legalább egy közreműködő (legkézenfekvőbbben egy anya) jelenléte nélkül, ugyanúgy nem létezik „önbeavatás” sem – a beavatás ebből kifolyólag egy hermetikus alapokon működő, szimbólumokat és allegóriákat használó szervezetbe való felvételt jelenti.

Az emberi történelem folyamán nem a szabadkőművesség volt az egyetlen hermetikus társaság, noha kétségkívül ezt tekintjük jelenleg a világon a legnagyobbnak, egyszersmind a legrégebben létezőnek is. Ebben a pillanatban nincsenek konkrét, történeti hitelességű bizonyítékaink arra vonatkozólag, hogy a szimbólumokba épített *hermetikus tudás* átöröklődhet-e, áthagyományozódhat-e egyik társaságról a másikra, és ha igen, az milyen módon történik meg. E könyv utolsó fejezeteiben látni fogjuk, hogy feltételezések természetesen léteznek, hiszen erős a gyanú, hogy a 17. századi *rózsakeresztesek* szimbólumaik, rítusaik, ezzel párhuzamosan pedig a világról alkotott elképzeléseik jelentős részét bevitték a korabeli kőművesszervezetekbe. A történelmen keresztülívelő, az egész világot behálózó titkos szövetség, és vele kapcsolatban egy általános és titkos *ezoterikus tudás* azonban csupán az összeesküvés-elméletek hívei és a szenzációhajhász szerzők fantáziájában létezik. Egyik szervezetből a másikba települő titkos tanok helyett ugyanis inkább arról beszélhetünk, hogy a legendás Atlantisz által szimbolizált mitikus tudás alapvetően egy dologra koncentrált: az ember helyére az univerzumban; azon belül is külön hangsúlyt fektetett az ember önmagával és az Istennel szembeni kötelességeire. Abból kifolyólag tehát, hogy voltaképpen egyetlen fajta tudásról, egyetlen információhalmazról beszélhetünk, összeesküvés-elméletek nélkül is logikusan következik, hogy egyik-másik szimbólum avagy hermetikus elem több, eltérő időben és térben létező ezoterikus társaságnál is fölbukkan.

Ebben a fejezetben rövid áttekintést igyekszünk nyújtani a hermetikus hagyományoknak az ókorban létező legfontosabb és talán legismertebb intézményesülései formáiról. A most felsorolandó szervezetek további közös jellemzője, hogy egyes szerzők közvetlen kapcsolatba hozzák őket a szabadkőművességgel. Eme kapcsolat azonban jelenlegi ismereteink alapján csupán annyiban bizonyított, hogy a szabadkőművességhez hasonlóan ezek a társaságok szintén a hermetikus hagyományok szerint, beavatás útján működtek, és bizonyos lényegi elemeik megfelelői valóban megtalálhatóak a szabadkőműves hagyományokban is.

Mindezzel persze a szabadkőművesek is tisztában voltak és vannak, sőt nem egyszer ők maguk is tudatosan építették rájuk a szabadkőműves-legendárium egyes elemeit. Ma is találkozhatunk olyan tudományosnak nevezett könyvekkel, amelyek például a szabadkőművességet eredetét az ókori Egyiptomba helyezik. Nem véletlen, hogy a 18. század végén Cagliostro létrehozta a szabadkőművesség ún. egyiptomi változatát; avagy ugyanebben a sorban említhetjük a szintén szabadkőműves Wolfgang Amadeus Mozartot, akinek *Varázsfuvola* című operája ugyancsak egyiptomi díszletek között zajlik. Az opera szereplői emlegetik Ozirisz isten és **Ízisz istennő** nevét is. Nos, tény, hogy a föllelhető legrégebbi hermetikus misztériumok egyike éppenséggel Ízisz nevéhez fűződik. (A *misztérium* szó görög eredetű, szótöve *titkos szertartást, beavatást, illetve beavatottakat* jelent.) Az egyiptomi hitvilág eme kulcsfiguráját a görögök *Mirionymos*nak is nevezték – a szó magyarázata: *ezer*

nevű, ez arra utal, hogy Ízisz alakja és tulajdonságainak egy része az antik görög vallás egyes istenségeiben is megjelenítődik, Démétértől és Perszephonétól kezdve Artemiszon át Aphroditéig, s ezzel már az ókori görögök is tisztában voltak. „Minden *vagyok, ami volt, van és lesz, halandó fel nem libbentheti fátylam*”⁴ – állítólag ez volt Ízisz istennő jelmondata, utalva arra, hogy Ízisz titkait csak az fejtheti meg, aki kellő alázattal keresi az élet és a világegyetem működésének kulcsait. Aki pedig megleli azokat, és a fátyol mögé pillanthat, túllép a földi halandóság sanyarúságain, ám tudását a be nem avatottakkal nem közölheti. (Egyes antik szerzők, így Plutarkhosz is, Ízisz nevét görögre *Szófiának* fordították, a szó görögül *bölcsességet* jelent.)

Az egyiptomi mítoszok szerint Ízisz férje egy Ozirisz nevű bölcs király volt, akit a görögök az ő Dionüszosznak feleltettek meg – ez annak ismeretében kap különös jelentőséget, hogy tudjuk, hogy az ókori görög kőművesek között voltak, akik egy misztériumokba rejtőző hermetikus szövetségbe tömörültek, és *Dionüszosz munkásainak* nevezték magukat (ld. erről egy későbbi fejezetet). Ozirisz állítólag hatalmas uralkodó volt, messze Egyiptom határain túl is ismerték, és elismeréssel beszéltek róla. Ez féltékenységet szült fivére, Széth szívében, aki egy Ozirisz által megrendezett ünnepségre díszes koporsóval érkezett, kijelentvén, hogy az azé lehet, aki a koporsóba leginkább beleillik. Az ünnepség résztvevői és vendégei közül egyedül Ozirisz méretei illettek bele a koporsóba – azonban abban a pillanatban, ahogy Ozirisz befeküdt, Széth és hívei rácsapták a fedelet, leszögezték, majd a koporsót a Nílusba dobták.

Ozirisz felesége, a gyönyörű és hűséges Ízisz azonnal férje koporsója után eredt, meg is találta azt a tengerparton, ám mire odaért, a gonosz Széth tizenhat részre vágta a holttestet, és a darabokat szétszórta a nagyvilágban. Ám Ízisz nem adta föl: egy kivételével összegyűjtötte a darabokat, az egyetlen hiányzó láncszemet, történetesen Ozirisz hímvesszejét pedig egy aranykopjával pótolta. Ozirisz az alvilág uraként éledt föl. Fia, Hórusz időközben bosszút állt rajta: párviadalban megölte nagybátyját, Széthet.

Az ókori Egyiptomban ilyenformán vált a Nílus Ozirisz jelképévé: amikor a folyó elapadt, az azt az időszakot szimbolizálta, amikor a gonosz Széth megölte fivérét, és átmenetileg győzedelmeskedett fölötte. Azonban az év egy bizonyos időszakában mindig fölbukkant az égbolton a *lángoló csillag*, a Szíriusz, Ízisz istennő jelképe, amely magával hozta a Nílus áradását is – jelképezvén egyúttal Ozirisz föltámadását. Így lett Ízisz az élet örök körforgásának, a halálnak és az újjászületésnek a szimbóluma. Alakja köré *hermetikus misztérium* épült, az abba beavatottak pedig a megözvegyült Ízisz nyomán *az özvegy fiainak* nevezték magukat. Ízisz kultusza túlterjedt Egyiptom határain, sőt a fáraók birodalmának idején is: a görög és a római civilizáció fénykorában is tudunk Ízisz követőiről, a Kr. u. 2. században pedig az első regény szerzőjeként számon tartott Apuleius *Aranyszamár* című művében éppenséggel az Ízisz-misztériumba való beavatásról ír, természetesen úgy, hogy a hermetikus titkokat nem fedi föl. (Érdekes továbbá az is, hogy a gyermekét, Hóruszt a karjaiban tartó istennő-anya Ízisz alakját némely kutatók párhuzamba állítják a kereszténység Jézus-Mária ábrázolásaival.)

Ugyancsak a szabadkőművességgel hozzák kapcsolatba egyes szerzők az **esszénusok** közösségét. Erről a Jézus korában működő hermetikus társaságról szintúgy merész feltételezések és mindenféle alapot nélkülöző hipotézisek élnek a köztudatban. Hozzájuk szokás kötni a 20. század derekán Jeruzsálem közelében megtalált iratokat, az ún. *qumráni tekercseket* is – bár arra megint csak nincs bizonyíték, hogy Qumrán barlangjainak lakói tényleg az esszénusok voltak. Némely kutatók odáig mennek, hogy Jézust is esszénusként emlegetik, sőt

⁴ Barna Ottilia fordítása

arról is beszélnek, hogy az esszénusok olyan építészeti tudás birtokában voltak, amelynek dokumentumait a keresztes hadjáratok idején a templomos lovagok találták meg, és amely nyomán a templomosok közvetítése eredményeként épültek föl Európa gótikus katedrálisai. Mindez természetesen inkább a fantázia világába tartozik (már csak azért is, mert a Szentföldön sehol nem találjuk nyomát katedrálisoknak vagy esszénus építészetnek).

Az esszénusokról a Bibliában nem esik szó, sem Jézus kapcsán, sem másmilyen kontextusban. Ír róluk viszont a Kr. u. 1. században élt Josephus Flavius és kortársa, Alexandriai Philón. Javarészt tőlük tudjuk, hogy a korabeli zsidó társadalom perifériáján éltek, és attól *hermetikusan* elzárt közösséget alkottak. Létszámuk körülbelül négyezer fő lehetett; igen nehéz volt hozzájuk bekerülni, a jelentkezők közül hosszú tanulói idő után vették be a leginkább alkalmasakat.

Miért éltek az esszénusok a társadalom peremén? Leginkább azért, mert sok olyan dolgot elvetettek, amelyeket az akkori világban a hétköznapiak természetes részeként tartottak számon. Elvetették például a rabszolgaság intézményét, a vagyont, és a pénzt. Ezek helyett vagyonszociális közösséget tartottak fenn, a szervezetbe felvettek minden tulajdona a közösségé lett, a tagok ingyen dolgoztak, és a közösen megtermelt javakat elosztották egymás között. A korabeli beszámolók szerint az esszénusok elvetették a házasságot, sőt a nemi kapcsolatot is, bár egyes csoportjaik mindezek mellett házasságban éltek.

Nem tudjuk, milyen rítusokat és szimbólumokat használtak az esszénusok, mi több, azt se tudjuk pontosan, hogy a zsidó vallás mely ágát követték. Arról vannak viszont információink, hogy a zsidóság általános érvényű vallási szokásainak egy részét ugyancsak elutasították: nem mutattak be állatáldozatokat, tartózkodtak az esküdtől, és nem tisztelték a Templomot. Saját közösségükben imádkoztak, és a saját házaikban, a saját papjaik vezetésével tartottak istentiszteletet. Ugyanakkor más zsidókhöz hasonlóan szintén nagy hangsúlyt fektettek a fürdésre és a rituális tisztálkodásra.

Az esszénusok maguk közül választották vezetőiket. Általában a tisztaságot jelképező fehér ruhában jártak, és zárt körű szertartásokon – köztük rituális étkezéseken – vettek részt, amelyek többségén kizárólag azok jelenhettek meg, akik túlestek az egyéves próbaidőn, majd a kétéves tanoncidőn is. Szabályaikról és világukról tanúskodhatnak a *qumráni tekercsek* – a tudomány jelenlegi állása szerint azonban nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a qumráni közösség esszénus volt; ezzel kapcsolatban pro és kontra egyaránt léteznek érvek. (A szabadkőműveség szempontjából érdemes megjegyezni, hogy némely szerzők esszénusnak tartják Keresztelő Szent Jánost, akinek ünnepnapján, június 24-én alakult meg 1717-ben az első nagypáholy.)

Egy másik, a Mediterránium vidékétől jóval messzebb működő legendás és misztikus hermetikus közösség volt a **druidáké**, akiket egyes angol szerzők szintúgy a szabadkőművesek elődeinek tartanak – megint csak minden alap nélkül. A druidák a harcos ókori európai nép, a kelták papjainak harmadik, legfelsőbb szintjét alkották. A kelta vallás alapvetően természet-tisztelő volt, istenségképeik természeti jelenségekben és természeti formákban (köztük az élővilág különféle formációiban) gyökereztek. A papság három kasztot alkotott. Az alsó kaszt volt a *vatoké*, ők természeti filozófiával, valamit természeti mágiával (mai szóval mondva ráolvasással vagy kuruzslással) foglalkoztak. A második kasztot alkotó *bárdok* feladata az istenek és az emberek hősi tetteinek megéneklése volt. A papság legfelsőbb szintjén állott a *druidák* kasztja, amelynek tagjai egyszerre voltak orvosok, tanítók, papok, filozófusok, bírák és bölcsék, sőt harcosok is.

A druidák az esszénusokhoz hasonlóan a tisztaságot szimbolizáló fehér színű ruhában jártak. Némely kutatók hozzájuk kapcsolják Nyugat-Európa rejtélyes eredetű megalitikus építményeit, így például a hatalmas kőtömbökből összeállított angliai *Stonehenge*-t. Az efféle épít-

mények valószínűleg a napfordulók, a napéjegyenlőségek és más csillagászati események megörökítésére és megfigyelésére szolgáltak. Túl azon pedig, hogy naptárként funkcionáltak, fontos szerepet tölthetett be a druidák zárt körű, az élet körforgásait szimbolizáló rituáléiban is.

A druidákról Julius Caesar Kr. e. 52–51-ből származó följegyzései nyomán azt is tudjuk, hogy hittek a reinkarnációban, a halál utáni újjászületésben, a lélek halhatatlanságában és állandó vándorlásában. Ebből kiindulva figyelték meg és tanulmányozták a természet változásait az évszakok váltakozásától kezdve az állatok vándorlásain át a csillagok mozgásáig. Julius Caesar a gall háborúkról szóló könyvében azt is megírta, hogy a druidák titkos (hermetikus) tudás birtokában voltak, amelyet csak az abba beavatottak ismerhetnek meg, és éppen azért, hogy ez a tudás ne kerüljön avatatlan kezekbe, nem is jegyezték le, kizárólag szájhagyományok útján, valamint szimbólumok képében létezett.

Ugyancsak az ókori beavatási társaságok közé tartozott a **Mithrasz-kultusz**, amely egy perzsa vallási irányzattal, a *zoroasztrizmussal* kapcsolható össze. A zoroasztrizmus az első jelentős *monoteista* vallásnak tekinthető, kulcselemei (az egyetlen Istenbe vetett hit, a menny és a pokol létezése, a lélek feltámadása, a Jó és a Rossz örök küzdelme) megjelennek a későbbi monoteista vallásokban is. Nevét egy *Zoroaszter* vagy *Zarathusztra* nevű perzsa papról kapta, aki egyes források szerint Kr. e. 660–583 között, más források szerint Kr. e. 1400 körül élt, és az addigi sok perzsa istenség ellenében kijelentette, hogy egyetlen Isten létezik.

A zoroasztrizmus nem csak az egyistenhit első megnyilvánulásának tekinthető, hanem a *dualista-gnosztikus* irányzatok őseinek is, hiszen azt tanította, hogy a világot a gonosz erők irányítják, ám az ember Isten segítségével képes lehet arra, hogy letörje a gonoszság adta láncait, és a sötétség után meglássa a világosságot. Mithrasz egyike volt azoknak a perzsa isteneknek, akiket Zarathusztra egybeolvasztott. Kultusza jóval később, a Kr. e. 2. és a Kr. u. 5. század között virágzott: követőinek sorában katonák és tisztviselők épp úgy akadtak, mint szenátorok és császárok.

A Mithrasz-vallás igen népszerű volt a Római Birodalomban, egyesek szerint kevésen múltott, hogy nem ez, hanem a kereszténység lett később államvallássá (leginkább azon múlt, hogy nőket nem avattak be – amiért azért bizonyos aspektusból nem is olyan kevés). Központi alakja Mithrasz, aki a Napisten, a fény szimbóluma, egyúttal közvetítő a földi világ és az égi szférák között. A Mithrasz-kultusz beavatáson alapuló hermetikus társaságként működött. Szertartásait a profánoktól elzárta, titokban tartották, és a beavatási rituáléban igen fontos szerep jutott az újjászületés élményének: feltételezések szerint a jelölt sötét átjárókban való bolyongás után lelte meg a kijáratot, a fényt, ezzel együtt pedig a bölcsességet. Hét különböző beavatási fokozata ismert, népszerűségét többek között annak köszönhette, hogy például egy közkatonára a kultuszon belül magasabbra juthatott akár a császárnál is a beavatási lépcsőkön.

Az előbb felsoroltakhoz hasonlóan a Mithrasz-kultusznak sincs bizonyított kapcsolata a szabadkőművességgel, ám a hermetikus hagyományok, a misztérium főbb jellegzetességei (a beavatás fontossága, a csak a tagok körében terjesztett tudás, a szimbólumok használata, illetve a halál és az újjászületés pszichodramája) mégis egyfajta közvetett kapcsolatot feltételez. Nevezetesen azt, amit ezen fejezet bevezetőjében említettünk: hogy a hermetikus tudás valamennyi megnyilvánulási formája egyetlen töről fakad, éppen ezért az erre épülő beavatási társaságok jellemvonásai között igen sok hasonlóságot találhatunk.

Salamon temploma

Hermész Triszmegisztosz alakja fölbukkan a középkori kőműveslegendákban is, amelyekről a későbbiekben részletesen szót ejtünk. Hasonló a helyzet Salamon királlyal: az Ószövetség bölcs uralkodója szintúgy fontos szereplője nem csupán ezeknek a később tárgyalandó szövegeknek, hanem a szabadkőművesség eredetéről szóló egyéb mítoszoknak is. Ugyanakkor nem csak ebben vonható párhuzam az ő és Hermész Triszmegisztosz személye között, hanem abban is, hogy az egyiptomi bölcshez hasonlóan Salamon királyról is igen keveset tudunk.

Bármennyire is meglepőnek hangzik ilyesmit kiejteni, de tény, hogy a történettudomány jelenlegi állapotában nem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy Salamon, Dávid fia, Izrael Kr. e. 10. században uralkodott legendás uralkodója történelmi személy volt-e, avagy Hermész Triszmegisztoszhoz hasonló mitikus alak. Alakjáról és uralkodásának állítólagos negyven esztendejéről ugyanis pillanatnyilag egyetlen konkrét forrás áll a rendelkezésünkre, ez pedig a Biblia, még pontosabban mondva az Ószövetségben található *Királyok első könyvének* 1–11. éneke. Történelmi szempontból viszont ennek a szövegnek is megkérdőjelezhető a forrásértéke, lévén, hogy két-háromszáz évvel Salamon föltételezett uralkodása után íródott, és hozzá hasonló más primer forrást a történettudomány jelenleg nem ismer. (Volt idő, amikor az Ószövetség egyik legszebb darabját, az *Énekek énekét* szintén Salamonhoz kötötték, ma azonban tudjuk, hogy amennyiben a legendás király valóban a Kr. e. 10. században élt, úgy az ő szerzősége kizárható, mivel az *Énekek éneke* a Kr. e. 6. század vége felé keletkezett.)

Áttételes forrásokból ugyanakkor valamilyen módon mégis következtethetünk Salamon uralkodására – legalábbis arra, hogy egyes történelmi állítások ellenében a Kr. e. 10. századi Izrael és Júda több volt nomád törzsek pusztá szállításánál. Salamon királyról írott remek könyvében Kőszeghy Miklós négy archeikus forrást is megemlít, amelyek az Ószövetségen túl támpontot nyújthatnak az uralkodó személye körüli történelmi kutatásoknak. Az egyik egy korabeli kancsó, rajta egy névvel (*Nimsié*), amely abban az időben létező héber nyelviségre, sőt írásbeliségre utal. Ugyanerre lehet bizonyíték egy másik felirat ugyanabból a korból egy cserépedényen: *ben Hanan*, azaz *Hanan fia*. A harmadik felirat mindössze ennyi: „*fermentált bor*”, azonban ez már így, önmagában is jelzi, hogy a salamoni korban azon a tájon éltek olyan emberek, akik az egyszerűen elkészíthető italoknál bonyolultabb nedűvel foglalkoztak. A negyedik archeikus forrás megint csak egy felirat, az ún. *gézeri kalendárium*, amelyet Jeruzsálemtől 20 kilométerre nyugatra találtak meg 1908-ban, és melynek hét mondata a paraszti élet eseményire alapulva osztja fel az évet különböző szakaszokra. Sőt – jegyzi meg Kőszeghy Miklós –: a fentiekben túl Salamon személyére utalhat az is, hogy mintegy száz esztendővel később a tel-dáni felirat *Dávid házaként* említi a déli zsidó államot, Júdát; Dávid személyéből pedig következtethetünk Salamon létére is. Mindezek alapján az legalábbis meglehetősen bizonyossággal elmondható, hogy a Kr. e. 10. században Júda és Izrael területén éltek zsidók, akik írásbeliséggel és a kor színvonalának megfelelő mezőgazdasági-termelési ismeretekkel rendelkeztek. Az ilyesmi viszont államiságot is feltételez, azaz a rideg állattartással foglalkozó, nomád törzsek teóriáját nagy valószínűséggel kizárhatjuk, kijelenthetjük ellenben azt, hogy ebben az időszakban már volt a zsidóknak valamilyen államszervezete, amihez természetesen uralkodó osztály, illetve az állam élén álló uralkodó is köthető.

Salamon király két okból szerepel fontos helyen a kőműves-legendáriumban. Az egyik ok a közmondásos bölcsessége – azaz az a tulajdonság, amelyet a szabadkőművesség a tagjai számára szintén fontos célkitűzésnek tart. Salamon bölcs döntései, a Bibliában olvasható

higgadt és nyugodt cselekedetei igen közel állnak a szabadkőművesség által megformált emberi ideákhoz. A másik ok a Salamon nevéhez fűződő jeruzsálemi templom épülete. Eme templom metaforaként is értelmezhető: hasonlóképpen az elsüllyedt Atlantiszhoz, ez az építmény is az emberiség egykor volt tudását és bölcsességét, az aranykor egy szeletét jelképezi. S ahogy Salamon király fölépíttette Jeruzsálemben a templomot, úgy igyekeznek ma a szabadkőművesek is az emberiség templomát fölépíteni – amely nem más, mint egy nyugodt, harmonikus és bölcs világ.

Ezen metaforikus jelentéstartalma miatt került tehát Salamon temploma és annak építéstörténete nem csak a szabadkőműves eredetlegendák, hanem a *hermetikus hagyományok* egyéb mitikus jelképei közé. Ugyanakkor történeti szempontból magáról a templomról is igen keveset tudunk. Csak feltételezzük, hogy Jeruzsálem egyik északkeleti dombján állt, az ún. Templomhegyen, amely később Jeruzsálem Achilles-sarkává vált: a domb északi lankás lejtőjét könnyen megmászhatták a város ostromlói, többek között az első kereszties hadjárat idején Boullion Gottfried katonái is ebből az irányból vették be Jeruzsálemet. A Templomhegy a rajta álló Sziklamecset okán ma egyike az iszlám szent helyeinek, ezért kizárt, hogy ott mostanában ásatásokat végezzenek, ám ha mégis történne ilyesmi, igen kevés az esélye, hogy a régészek bármit találnának az egykori épületből. Salamon templomát ugyanis a babiloni fogságból visszatérve a zsidók már Kr. e. 515 körül teljesen át-, illetve újjáépítették, Heródes király (Kr. e. 37–4) pedig szintén nagyszabású átépítéseket végzett a környéken – Kőszeghy Miklós feltételezése szerint ha volt is még valami az eredeti épületből, az akkor immáron végérvényesen elenyészett, úgyhogy Titus római légiói Kr. u. 70-ben már nem azt, hanem a második templomot rombolták le.

Az ókori Kelet államaiban a templom nem csak szertartási és rituális épületként szolgált, hanem az istenek lakhelyéül is. Ahogyan a király a palotájában élt, úgy költöztette a korabeli hiedelemvilág az isteneket – monoteista vallás esetén Istent – a templom megszentelt falai közé. Egy templom fölépítése ilyenformán nagyszabású építkezésnek számított, nemcsak a korabeli viszonyok között, hanem mai szemmel nézve is. Az Ószövetség igen részletesen számol be Salamon templomának építési munkálatairól, sőt a *Királyok első könyvének* 5–8. énekében nem csupán erről, hanem a templom külleméről is leírást kapunk. Ebből tudjuk, hogy az épület hosszúkas, kelet-nyugati fekvésű volt, és két udvar, egy külső és egy belső vette körül, melyek elsősorban áldozati szertartások színhelyéül szolgáltak. Az épület belsejében, két kerubszobor alatt őrizték a *frígládát*. A Biblia szövege mindezeket túl hosszasan ecseteli a templom díszítését, és messze földön híres, páratlan szépségét – kérdés megint csak a hitelesség, illetve az, hogy milyen mértékben tekinthetjük megbízható forrásnak az ott olvastakat. Ezt szem előtt tartva érdemes megemlíteni például, hogy az a két rézoszlop, amelyet az Ószövetség leírása szerint a templom bejáratánál állítottak föl, és amelynek „magassága tizennyolc könyök volt, és tizenkét könyök hosszú zsinór érte körül”,⁵ a korabeli viszonyok ismeretében, az ókori Kelet általános fémtelenségét tekintve a bibliai leírás ellenére minden bizonnyal nem rézből, hanem fából készült, és a bibliai szövegben szereplő tirozi rézműves legfőljebb rézlapokkal burkolhatta a faoszlopokat körül.

Persze, a templom és az építkezés nem a források hitelessége vagy éppen nem hitelessége miatt játszik fontos szerepet a szabadkőművesség eredetének vizsgálatában. Sokkal fontosabb annak dokumentálása, ahogyan már a *Királyok könyve* keletkezésének idején is megszervezték a nagy építkezéseket. Az efféle tervező-kivitelező munka pedig valamiféle intézményesült kőművesszervezet, esetleg kőműveshierarchia létezését is feltételezi. A Biblia tanúsága szerint Salamon és az építkezésben vele szövetkező Hiram tiruszi király harmincezer munkással hozatott építőanyagot Libanonból, továbbá hetvenezer teherhordót és nyolcvanezer

⁵ A Magyar Bibliatanács fordítása

kőfejtőt alkalmaztak. A munkákat háromezerháromszáz felügyelő irányította, és a korabeli kőművesek munkájára vonatkozólag értékes forrásnak tekinthető az az ószövetségi megjegyzés, miszerint *„a király parancsára nagy és értékes köveket fejtettek, mert faragott kövekből akarták lerakni a templom alapját. Ezeket Salamon építómunkásai és Hiram építómunkásai, meg gebálik faragták ki, és elkészítették a gerendákat meg a köveket a templom építéséhez”*. Ez arra utal, hogy már a Krisztus előtti első évezredben is megkülönböztették a kőfejtőket és a köveket bányászó munkásokat azoktól a kőművesektől, akik a köveket kifaragták, majd elhelyezték az épületben. A grandiózus munka megszervezése és a templom szimbóluma pedig együttesen magyarázzák azt a tényt, hogy a szabadkőműves-legendák miért tekintik a szabadkőművesség egyik fontos korai kulcsfigurájának a bibliai Salamon királyt – egészen odáig menően, hogy egyes följegyzések személyében az első szabadkőműves nagymestert tisztelik.

Dionüszosz munkásai

Az antik görög világ vizsgálatakor is bőséggel találunk *hermetikus hagyományok* alapján működő beavatási társaságok ottani létére utaló nyomokat. Ráadásul nem is csak az azt követő időkből vannak erre utaló bizonyítékaink, hogy Nagy Sándor a Kr. e. 4. században elfoglalta Egyiptomot, majd halála után a *Ptolemaidák* birodalmában létrejött az egyiptomi és a hellenisztikus kultúra páratlanul érdekes és izgalmas ötvözete. Egyiptom mítoszai és misztériumai a Ptolemaidákat megelőzően sem voltak ismeretlenek a görögök előtt, hiszen élénk kereskedelmi kapcsolatokat tartottak fenn a Földközi-tenger délkeleti partvidékével. Ugyanakkor nem csupán Egyiptom hatása érvényesült az antik görög misztériumokban: olybá tűnik, hogy az a bizonyos ősi tudás és bölcsélet, amelynek eredete a legendák homályába vész, a görög szigeteken is tovább élt egyes hagyományok és kultuszok formájában.

A talán legjelentősebb és leghíresebb antik görög beavatási iskola az úgynevezett *eleusiszi misztériumokhoz* köthető. Az ősi Eleuszisz ma neve Elefsina, a kisváros alig pár kilométerre található Athéntől. Itt működött Démétér istennő kultuszának központja. A misztérium hermetikus tanításaiba csupán a kiválasztott tagok kaphattak betekintést. Ezek a tanok valóban olyan titkosak voltak, hogy ma is csak alig tudunk róluk valamit, csupán néhány leírás maradt fent a beavatási szervezet évente kétszer nyilvános megrendezett rituáléiról, amelyeken profánok – azaz be nem avatottak – is részt vehettek.

Az eleusiszi misztériumok messze földről vonzották a tudásra és a bölcsességre vágyókat. Mint minden beavatási iskola esetében, így ennél is erősen gyanítható, hogy a rituáléban nagy szerepet játszott a halál és az újjászületés pszichodramája. Ennek egyik lehetséges bizonyítéka a föltehetően ugyancsak beavatott Plutarkhosz virágnyelven megírt beszámolója, melyből kiderül, hogy a ceremónia során a jelentkezőt először sötét, föld alatti folyosókon és termeken vezették keresztül, alaposan megfélemlítették és megijesztették, mígnem egy fényes terembe érve végre megláthatta a világosságot – a fényes teremben pedig énekkel, koszorúból szőtt koronával és pompával köszöntötték a beavatottak között.

Eleuszisz nem csak a klasszikus görög korban vonzotta a tudásra és a bölcsességre vágyókat, hanem később, a római megszállás, a romanizálás évszázadaiban is. Démétér istennő kultuszába nyert beavatást például Cicero is, aki felvételét követően állítólag kijelentette: „*Megtanultunk nagyobb reménnyel élni és meghalni*”. A misztérium a kereszténység római államvallássá válásával szűnt meg teljesen, akkor, amikor a római keresztény császárok toleranciát nem ismerve igyekeztek kiirtani mindent, ami nem az új hittel és vallással kapcsolatos.

Hasonló misztérium köthető egy másik görög istenség, *Dionüszosz* alakjához. Dinonüszosz – latin nevén Bacchus – a bor istene volt az antik világban. A bor nem csak mámorító ital, hanem szimbólum is: a vörösbor a vér és az áldozat jelképe, a fehérbor a fiatalságé és az örök életé. A bor fogyasztása az antik hiedelemvilágban az istenekkel való kapcsolatteremtést segítette elő. A bor tehát spirituális ital, fogyasztása extázist okoz, mely nem egyenlő a részegséggel, ellenben olyan állapotba visz, ami révén jobban megismerhetjük az égi szférák és az isteni világ természetét. Mítosza nem csupán az antik hitvilágban van jelen, hanem a kereszténységben is: *János evangéliumában* Jézus szőlőtőnek mondja magát, az Urat pedig szőlőmunkásnak. Hasonlóképpen Szent Ágoston is Krisztust az ígért földjéről származó présbe helyezett szőlőfürttel szimbolizálta.

Dionüszosz kultusza eredetileg Trákiából származik, és trák templomokhoz, színház-épületekhez köthető, de igen hamar elterjedt a Földközi-tenger medencéjében, és jelen volt a

kereszténység első századaiban is. Ahogy az eleusiszi, úgy a *dionüszoszi misztériumok* esetében sem ismerjük a hozzá kötődő rituálé mibenlétét és elemeit, és *hermetikus társaságról* lévén szó gyanítjuk, hogy a későbbiekben sem fogunk róla többet tudni. Az azonban tény, hogy az antik görög világban létezett egy *Dionüszosz munkásaiként* ismert beavatási közösség, amely nevéből eredően föltehetőleg kapcsolatban állt a bor istenének misztériumával – meglehet, hogy ugyanazt a rituálét használta, tagjai esetleg szintén Dionüszosz követőinek vallották magukat. Ez a közösség szervezte meg és végezte el egyes templomok és színházak építését; s tudjuk róluk azt is, hogy az általuk fölépített színházakat gyakran használták saját rituáléjuk és dramatikus játékaik színhelyeként. A velük kapcsolatos Kr. e. 3–4. századi feljegyzésekből az is kiderül, hogy Dionüszosz munkásai nem csak a mindennapi munkavégzés eszközének tekintették az építőszerszámokat, hanem azokat, valamint az építkezéssel kapcsolatos kifejezéseket beleépítették rituáléjukba is, azaz: az ő esetükben az építészet immáron bizonyítottan is szimbolikus értelemmel bírt.

Dionüszosz munkásainak közössége nagyon sokban hasonlóan működött a későbbi kőművesszervezetekhez: gazdag tagjaik támogatták a szegény és a beteg tagokat, a munkák befejeztével gyakran együtt maradtak és közösen étkeztek, valamint tudjuk róluk azt is, hogy az egyes helyeken dolgozók általában egyetlen önálló, autonóm, minden mástól független szervezetet alkottak, amely élére évente választottak vezetőket. A róluk szóló följegyzésekből az is kiderül, hogy tagjaik fölvetelükkor speciális, mások számára titkos beavatási ceremónián estek át. Ugyancsak titkosan kezelték azokat a jeleket és jelszavakat, amelyek alapján egymást fölismerhették. (Már az antik görögöknél megfigyelhető az egyes szakmák önszerveződése. Szolón arkhón Kr. e. 593-ban kiadott törvényei között például szerepel az a tétel, amely megengedi a különféle szakmák egymástól elkülönült szervezeteinek – görög szóval *hetariáknak* –, hogy belső életüket saját rendelkezésük szerint szabályozzák, kikötve természetesen azt, hogy ezek a rendelkezések nem kerülhetnek szembe az állam törvényeivel.)

A szabadkőművesség történetének 19. századi kutatója, Albert Mackey azt feltételezi, hogy Dionüszosz munkásai nem csak azért tekinthetők a későbbi kőművesszervezetek – és azokon keresztül a *modern szabadkőművesség* – elődeinek, mert hozzájuk hasonló módon működtek, hanem azért is, mert ha az egyik helyen befejezték az építkezést, másik helyre vonultak át, s azzal, hogy egy újabb helyen újabb tagokat vettek föl, illetve avattak be misztériumaikba, lehetővé tették egyrészt a szervezet működési kereteinek és hagyományainak más helyeken való elterjesztését, illetve az új tagok révén saját belső kulturális-intellektuális gazdagodásukat is. Mackey eképpen Dionüszosz munkásait a mai Közel-Keletre eredezteti vissza, mi több, feltételezi, hogy előzményeiket többek között azok között a kőművesorganizációk között kell keresni, amelyek részt vettek például Salamon templomának építésén is.

Bárhogy is történt, már a jelenleg rendelkezésre álló bizonyítékokból is kiderül, hogy az építészet a hozzá fűződő metaforák révén igen korán kapcsolatba került bizonyos hermetikus hagyományokkal, továbbá Dionüszosz munkásait tekintve az is nyilvánvalóvá válik, hogy a kőművesek önszerveződése, a kőművesszervezetek saját belső szabályozása szintúgy igen régi keletű.

A collegia

A szabadkőművesség eredetét vizsgálva kiemelt jelentőséget kell tulajdonítanunk az ókori Rómában létező azon szakmai szervezeti rendszernek, amelynek teljes elnevezése *collegia artificum et fabrorum* volt, ám rövidített nevén leginkább *collegiaként* ismerünk. A *collegia* rendszerébe tartozó építőszervezeteket ugyanis az *operatív* kőművesség közvetlen elődjének tekinthetjük, lévén, hogy a középkorban működő kőművescéhek a *collegiarendszer* maradványain jöttek létre: Róma bukása és a birodalom szétesése után az antik világban kialakított szervezeti kereteket és tradíciókat az építészeti *collegiumok* örökítették át a megváltozott társadalmi-gazdasági-kulturális keretek közé.

Plutarkhosz elbeszélése szerint Rómában Numa Pompilius király uralkodása idején, Kr. e. 715 körül kilenc úgynevezett *collegia*, azaz szakmai szervezet működött. Plutarkhosz ugyanakkor ezekkel kapcsolatban csupán ácsok szervezetéről beszél, kőműveseket név szerint nem említ – ez arra vezethető vissza, hogy az akkori római közfelfogás még nem különböztette meg élesen egymástól az egyes szakterületeken belül a különféle munkákat és munkásokat.

Mindegy 150 évvel későbből, Servus Tullius király idejéből (Kr. e. 578–534) viszont három nagy méretű *collegiáról* tudunk, ezek egyike volt az ácsoké és a házépítőké (*tignarii*), a másik kettő pedig a fémmunkásokat (*oerarii*), illetve az ún. „trombitások”-at (*cornicines*; mai szóval őket szórakoztatóiparba sorolnánk) gyűjtötte közös szervezetbe.

A *collegia* a hagyományos római *centuriarendszerbe* illeszkedett, Titus Livius és Cicero följegyzéseiben 98 *centuriáról* olvashatunk az ácsok és házmunkások *collegiáján* belül, ez szám szerint mintegy 9800 ácsot vagy házépítőt jelent – egyúttal azt is tudatja, hogy a legnagyobb szakmai szervezet az építészeti munkásoké volt. Ezek a keretek és feltételek többé-kevésbé egészen Kr. e. 241-ig fennmaradtak, azzal kiegészülve, hogy a szakmák differenciálódásával a királyság korában meglévő hármastagolódás a későbbiekben bővült: Alexander Severus császár idején (222–235) már 32 *collegia* működött Rómában.

A *collegia* tagjai, túl azon, hogy római polgárjogot élvezhettek, különféle politikai és egyéb kiváltságok birtokában voltak. Habár Róma a története során többször keveredett háborúba, a *collegiához* tartozó kézműveseknek nem kellett katonáskodniuk, mivel nagy szükség volt rájuk az élet más területein. Ez, valamint a *collegiatagsággal* járó egyéb privilégiumok korrupcióra és visszaélésekre adtak okot, úgyhogy valamikor Kr. e. 67 és 64 között a köztársasági Róma állami szinten, jogi szabályozással avatkozott bele a *collegia* életébe. A szakmai szervezetek egy részét megszüntették, azokat pedig, amelyek megmaradtak, kötelezték arra, hogy havonta csupán egy rituális összejövetelt tartsanak, és adminisztrációjukat nyitottá tegyék az állami szervek felé. A *collegia* ezáltal kvázi állami intézménnyé alakult át, lévén, hogy onnantól fogva nagyrészt állami felügyelet alatt állott; ugyanakkor a hatóságok általában ügyeltek arra, hogy autonómiáját legalábbis részben érintetlenül hagyják. Persze, ennek az autonómiának is léteztek fokozatai: volt idő, amikor az állam szükségét érezte beleszólni akár a *collegia* napi ügyeibe is. A Kr. u. 3. században például a *collegiarendszer* teljes egészében a birodalmi intézményrendszer egyik fogaskerekévé vált: a császári hatalom a *collegián* keresztül igyekezte fönntartani befolyását a munkások tömegeire, úgyhogy aki valamelyik *collegium* (a *collegián* belüli sejtrendszer) tagja lett, az onnantól fogva lényegében az állam szolgájaként, alkalmazottjaként dolgozott.

Az állami befolyás különösen erősödött azután, hogy a kereszténység államvallássá lett az egész Római Birodalomban, és a keresztény császárok időnként finomabb eszközökkel,

időnként pedig tűzzel-vassal irtottak minden olyan dolgot, amelyet nem tekintettek összeegyeztethetőnek a keresztény hitvilág intézményesült elemeivel. Innentől fogva nem csak a *collegia* belső működését felügyelték, hanem arra is igyekeztek odafigyelni, hogy a szervezeteken belül használatos tradicionális rituálékban ne legyenek a pogány – a kereszténység előtti, vagy éppenséggel azzal szembehelyezkedő – elemek. Nagyjából ez az az idő is egyúttal, amikor immáron élesen elhatárolódtak egymástól a nyíltan és a zártan működő *collegiumok*. Előbbiek közé tartozott például a pékek, a hentesek, a fegyverkészítők, az ócskások vagy a tégláégetők *collegiája*: az ő tevékenységük nyíltan, a profán világ szeme előtt zajlott, napi életükbe lényegében bárki bepillantást nyerhetett. Ezzel szemben a zártan működő *collegiumok* ténykedésük egy bizonyos részét elzárták a nyilvánosság elől, és még a legerősebb állami felügyelet idején is próbáltak bizonyos, főleg a működésükre és szokásaikra vonatkozó dolgokat a profánok előtt titokban tartani. Ilyen típusú *collegiát* alkottak a házipítőkön, az ácsokon és a kőműveseken kívül a borászok, a szabók, sőt az orvosok, a bankárok és a tanítók is.

Minden egyes *collegia* és *collegium* naprakész, pontos listát (*album*) vezetett a tagjairól (akiket egymás között *collegának* szólítottak). Vezetőit és tisztségviselőit saját tagjaiból választotta – a hierarchia kiépítésénél egyébként a római szokások szerint tízes számszerben gondolkodtak, a legalacsonyabb rangú vezető például a *decurion* volt, aki tíz *collega* élén állt. A följegyzések további tisztségviselő elnevezését is megörökítették, így voltak *curatorok*, *procuratorok*, valamint kincstárnokok, sőt bírák is (utóbbiakat Alexander Severus császár rendeletei emelték a szervezeti hierarchiába). A *collegia* tényleges legfelsőbb vezetőit *magistereknek* szólították. Minden *collegiának* voltak tiszteletbeli tagjai és patrónusai (*patroni*) is: olyan prominens közéleti személyiségek, akik befolyásukat latba vetve tudták kívülről egyengetni a *collegia* életét.

A *collegiumok*nak saját közös házuk is volt (ezeket *scholának* vagy *maceriának* hívták), ott tartották a rituális összejöveteleket, és ott zajlott az új tagok felvétele. Itt őrizték továbbá a szervezet pénzét, valamint itt álltak az istenek képmásaival díszített oltárok, amelyek ugyancsak fontos szerepet játszottak a hermetikus rituálékban. Szigorú belső rendeletek szabályozták azt is, hogy a *schola* épülete – ahol egyébként gyakran közös rituális étkezéseket (*repa*) rendeztek – négyzet alakú legyen.

Ahogy Dionüszosz munkásai esetében is láttuk, úgy a római *collegiarendszer* tagjai is különféle, mások előtt titokban tartott jelekről ismerték meg egymást. Hasonlóképpen létezett a *collegiatagok* egymás iránti szolidaritása: egy Kr. u. 93-ban keletkezett levélben például megemlíti, hogy az egyik szabad város, Amisus *collegiai* vezetősége határozatot hozott abból a célból, hogy adományokkal és egyéb támogatásokkal könnyítsék a szegényebb *collegiatagok* életét. Arról is tudunk, hogy valamely tag halála esetén egy *collegája* örökbe fogadhatta az elhunyt után maradt árvákat. A szervezet egyébként szegényebb tagok esetén gondoskodott a temetésről is.

Ahogy más hermetikus társaságoknál, úgy a *collegiában* is a titkos jeleket mindig beavatáskor mutatták meg a beavatottnak. Tudvalevő, hogy Róma mint az antik civilizáció egyik központja története során sok embert vonzott magához: szerte az akkor ismert világból érkeztek oda a jobb megélhetés reményében bevándorlók, gyakran kétkezi munkások. Ők aztán tudásuk és felkészültség révén bekerülhettek a Rómában őshonos *collegiumokba*, s ott nem egyszer átadták a saját tudásukat, sőt, a saját mítoszait és legendáikat is az őslakosoknak. Tudjuk, hogy a rómaiak szívesen adoptáltak más istenségeket, és más országokból való mítoszokat a saját hitvilágukba. Hasonlóképpen történhetett az is, hogy a más országokból érkezett és befogadott munkások gazdagították a *collegia* szokásait és ceremóniáit. A *collegia* ekképpen folyamatosan gazdagodó hagyományai és szokásai azután kötelező jelleggel éltek tovább – így történhetett, hogy miután a Római Birodalom történetének utolsó szakaszában a

kereszténység államvallássá lett, a *collegiumok* a keresztény eszme- és szimbólumrendszerrel párhuzamosan, azzal vegyülve, időnként a császári hatalommal és akarattal dacolva tovább őrizték a kereszténység előtti időkből és a birodalom különféle területeiről összegyűjtött és megmaradt mítoszokat és szimbólumokat. Mindez különösen igaz az építők munkásokra, hiszen tudjuk, hogy a római építészet – hasonlóan a kultúra más területeire – igen sokat merített az elfoglalt provinciák hagyományaiból; integrálta és alkalmazta a görög, a perzsa, az egyiptomi és a szír építészeti iskolák metódusait, mégpedig nem csak úgy, hogy ellesték a távoli provinciákban látott építészeti technikákat, hanem ezekből a provinciákból a kőművesek nagy számban érkeztek Rómába és a birodalom más városaiba.

Fontos hangsúlyozni, hogy a *collegiarendszer* nem kizárólag Róma városára, annak környékére, Itáliára vagy a belső provinciákra terjedt ki, hanem a birodalom egész területére is. A határokat övező falrendszer, illetve a katonai táborok helyszínének kiépítése során kiemelt feladat jutott az építőszervezeteknek. Egy-egy ilyen, Rómától távol eső, határmenti katonai tábor az ott épített hadászati és civil épületek, továbbá templomok, falak, fürdők és hidak jóvoltából későbbi városok alapjait jelentették. Tudjuk például, hogy az angliai York igen sokat köszönhet a *collegiarendszer*ben ott dolgozó építők munkásoknak azért, hogy Eboracum római helyőrségből a birodalom szétesése után is máig élő város lett. Ám az építő*collegiumok* jelentősége abban is tetten érhető, hogy nem csupán az ókorban meglévő operatív építészeti tudást vitték tovább a középkorba, hanem a szervezeti kereteket és rituális hagyományokat is. Azaz tulajdonképpen azt a szimbólumokban elrejtett hermetikus örökséget, amelyet a mitikus Atlantisz által megszemélyesített aranykori tudás letéteményesének és továbbélésének tarthatunk.

Építőszervezetek egyházi felügyelet alatt

Ahogy említettük, nem csak Rómában, hanem szerte a birodalom területén működtek *collegiumok* és *scholák*, melyek sorsa a birodalom nyugati részének 476-ban bekövetkezett szét hullását követően az egyes területeken eltérően alakult. Itáliában, elsősorban Róma, Velence és Ravenna környékén, ahol még 476 után is fennmaradtak zárványokban a római intézményrendszer és a római hagyományok egyes formái, a középkor első századaiban is működtek *collegiumok*. Ugyanezt tapasztaljuk a Kelet-római Birodalom (Bizánc) területén is.

Nyugat-Európában azonban, ahol a barbár betörések és a gyakori háborúskodások nyomán történelmi léptékkal nagyon rövid idő alatt szétesett a római intézményrendszer, és helyette más szisztéma alakult ki, eredeti formájában elhalt a *collegiarendszer*. Ugyanakkor a szakmák természetesen nem tűntek el, és törvényszerű volt, hogy az egyes szakterületek képviselői újra szövetkeztek, szövetségekbe tömörültek. A római *collegiarendszer* egykori patrónusai helyébe az új királyságokban a püspökök léptek. A középkor első évszázadaiban ugyanis az egyházhoz köthetőek a nagy építkezések – az újonnan felhúzott kolostorok és templomok pedig nemcsak igényelték és vonzották a munkásokat és a kézműveseket, hanem az építkezések megteremtették annak lehetőségét is, hogy azok a szakmájuk szerint szerveződjenek. A frank, a vizigót, a burgundi és az egyéb királyságok területén működő szakmai szerveződések – közöttük az építészeké – ezáltal lényegében ugyanúgy a *collegiarendszer* továbbélésének felelnek meg, természetesen a megváltozott körülmények között.

A feudalizmusban az egyének és a közösségek egyaránt a hűbéri lánc valamilyen formájába tartoztak, így aztán az építőszervezetek és a más hasonló szakmai közösségek esetében sem beszélhetünk az ókorihoz hasonló autonómiáról. Mivel a korai középkor nagy építkezései elsősorban az egyházhoz kötődtek, ezért az építőszervezetek és az építőmesterek az egyház, azon belül is a püspökök felügyelete alá kerültek. Ez ugyanakkor védelmet is jelentett számukra egyrészt a világi urakkal szemben, másrészt fizikai értelemben is, hiszen az építkezések a leginkább a kolostorok falakkal körbevett és alaposan megerősített területein zajlottak.

A szabadkőművesség lehetséges eredetét vizsgálva tehát a következő történelmi lépcsőfoknak azt a szakaszt tekinthetjük, amikor a középkor első évszázadaiban a szervezeten kívülre került építőmesterek és építőmunkások – esetleg éppen a római *collegia* maradécai nyomán – újra szervezetbe tömörülve az egyház irányítása alatt találták magukat. Az ekkortájt kiépülő egyházi intézmények, különösképpen a szerzetesrendek és a hozzájuk kapcsolódó apátságok újabb fontos állomásként jelentkeztek az építőszervezetek történetében. Egyrészt nagy szerepük volt abban, hogy az Európa különböző területein másként – hol jobban, hol kevésbé – továbbélő antik, *collegiális* hagyományok, illetve az ezekhez köthető szimbólumok és rituálék valamilyen módon és valamilyen szinten mégis csak fennmaradjanak, és továbbörökölődjenek. Másrészt az apátságok oktatóintézményként is funkcionáltak, lehetőséget adva az építőszervezeteknek, valamint azok vezetőinek ismereteik és tudásuk bővítésére, csiszolására, elmélyítésére. Ezek az egyházi szervezetek tehát *világi testvériségeket* neveltek ki olyanformán, hogy amikor az idő megérett arra, hogy szerte Európában létrejöjjenek ennek legális keretei, az építőszervezetek már lényegében kész professzionális közösségként léphettek a céhrendszer keretei közé.

Az építőszervezetekkel összefüggésben az egyházi szerzetesrendek közül elsősorban a *bencések* rendjét kell kiemelnünk. Egyes történészek a bencésekhez kötik nemcsak a *román* stílusú építészet elterjedését, hanem a *gótika* megszületését is – a bencések működése ilyen-

formán valóban túlmutatott az egyházi kereteken. Azt is tudjuk róluk, hogy kapcsolatba kerültek világi építőszervezetekkel, melyek aztán nemcsak a bencések védelme alatt álltak, hanem az ő közbenjárásuknak köszönhetően külön privilégiumokat élvezhettek. A 12. század közepén már bizonyítottan léteztek ilyen, a bencésekhez köthető és építészettel foglalkozó világi testvériségek. Ebből az időből írásos nyomait is föllelhetjük az ő tevékenységüknek. Tudjuk például, hogy a Chartresben dolgozó építőszervezet vezetőjét és legmagasabb képzett építészt Berangernek hívták, és 1180-ban halt meg. De tudunk a strassbourgi, a senlisi, a laoni, a noyoni és a sossionsi katedrálisépítkezéseken dolgozó szervezetekről is, nem feledkezve meg a Saint Denis-apátságról sem. (Érdemes megjegyezni, hogy olyanról is tudunk, hogy a bencés szerzetesek nem csak az építkezések megrendelőiként és finanszírozóiként működtek közre, hanem a saját kétkezi munkájukkal is részt vettek a kivitelezésben: köveket faragtak, állványokat ácsoltak, vizet hordtak és így tovább.)

Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy ezek az építőszervezetek az első időkben inkább *ad hoc* jelleggel, néha spontán alakultak, majd helyezték magukat a szerzetesrend (általában a bencések) felügyelete alá. Ha valahol elkezdődött egy nagyszabású építkezés, ott megjelentek az építőmesterek és az építőmunkások, akik aztán a helyszínen hozták létre az építőszervezetet. Hosszabb időbe telt, míg ezek helyhez kötött céhekké alakultak – ahhoz ugyanis a városiasodás egy magasabb foka kellett. Persze, a folyamat egymást erősítve működött: az építőszervezetek építették a templomokat és a városokat, míg a városok az építőszervezetekből lassanként független építőcéheket hoztak létre. Ennek előjelei a már említett privilégiumokban jelentkeztek: az egyház és a püspökök voltak az építőszervezetek felügyelői és védelmezői, az építőszervezetek nekik dolgoztak, cserébe védelmet és jogokat kaptak tőlük. Például annak biztosítékát, hogy más, világi hatalmasságok nem hajthatták őket az uralmuk alá. Ezért is nevezték őket később, az érett középkorban franciául *franc métiers*nek – egyesek innét származtatják az angol *freemason* kifejezést, de erre később még kitérünk.

A középkor, a feudalizmus első szakaszában még nem volt jellemző, hogy egy-egy építőszervezet építkezésről építkezésre vándoroljon, mindig újabb és újabb megrendelő, avagy bízó felügyelete alá helyezve ezáltal magát. Az építkezések központja a kolostor és környéke volt. Említettük, hogy a kolostorok oktatási, művelődési központként is tevékenykedtek. Igen fontos volt emellett védelmi funkciójuk is: veszély esetén a környék lakossága a kolostor vastag falai mögé menekülhetett, és ott helyezhette biztonságba értékeit. Törvényszerű hát, hogy a kolostorok rövid időn belül közigazgatási központtá váltak, hiszen köréjük épültek a templomokon kívül a kórházak és az iskolák is.

A kolostor, illetőleg a mellette lévő templom iránytű is volt az utazó számára, lévén hogy a templomok ajtaja, valamint a szentély mindig *kelet* felé nézett. Ez egyébként megint csak bizonyíték lehet a *hermetikus hagyományok* továbbélésére. A keleti irány ugyanis, azaz az a hely, ahol a Nap fölkel, és ahonnan a sötét éjszaka után megvilágítja a Földet, a hermetikus szimbólumrendszerben a fény, a bölcsesség, a világosság jelképe. Az építők úgy tájolták be a templomokat, hogy azok legszentebb részei kelet, a fény felé nézzenek. Ennek eredete az antik időkig nyúl vissza, és a középkorban is meglévő folytatása egyik bizonyossága annak, hogy az emberiség kollektív tudatában, időnként annak legmélyebb zugaiban olyan tudást és információkat őriz, amelynek eredetét ma is csupán sejteni lehet.

A középkor első évszázadaira a *preromán*, illetve a *román* építészeti stílus jellemző. Az antik építészeti megoldásokat túllépve a román kori építészek az addig egyetlen síkot alkotó mennyezeti gerenda helyett (avagy azt kiegészítve) kőboltozást alkalmaztak, előbb *dongaboltozat* formájában (ami egy kövekből összerakott, vízszintesen lefektetett fél hengernek felel meg), amelyet aztán rövid időn belül kiegészített és fölváltott annak továbbfejlesztett változata, a kor jellemző térlefedő megoldása: a *keresztboltozat*. Ennek következtében megnőtt a tetőszerkezet súlya, amit csak a jócskán megvastagított falak tudtak megtartani. A falak

megnövekedett tartószerkezeti funkciói következtében jóval kevesebb lehetőség maradt az azok elhelyezésével való játszadozásnak, az épületszerkezeti formák variálásának. Az egyhangúságot ezért a szerkezeti elemek ritmikus váltogatásával igyekeztek ellensúlyozni, ám ez sem tudta az építőket kivonni a szerkezet adta kötöttségei alól.

Keresztboltozatot két egymásra merőleges dongaboltozat egymásra helyezésével lehet kiépíteni, és bár a dongaboltozathoz képest könnyítést jelentett, hogy a tetőt elegendő volt csak a négy saroknál alátámasztani, ez egyúttal azzal is járt, hogy a térnek négyzet alapúnak kellett lennie. A mennyezetet ráadásul vaskos és hatalmas pillérek tartották, amelyeket csak úgy lehetett bizonyos esetekben vékonyítani, ha további oszlopokat iktattak be, illetve ha a négy-szögletes pillérek és a kerek oszlopok váltogatásával úgynevezett *támváltásos* módszert alkalmaztak. A kor kőműveseit és építészeit dicséri, hogy amennyire a szerkezeti megoldások, valamint a felhasználható anyagok tulajdonságainak kötöttségei engedték, igyekeztek a fennálló keretek között teret adni az esztétikának is: a főhajó egyhangú oldalfala ellenében például a mellékhajó fölé ablakokat vagy vakablakokat helyeztek; ugyancsak a mellékhajó fölé galériát emeltek; a pillérek közé vízszintes párkányokat és vakárkádokat építettek; és így tovább.

A templomok védelmi funkciójából adódott, hogy kapuját rendkívül kicsire és szűkre építették. Ezt azzal oldották föl, hogy a kapuk mellé oszlopokat állítottak, s a kapu fölé az oszlopra támaszkodva félkör alakú *orommezőt* építettek. Az orommező lehetőséget adott különféle fali ábrázolásokra: a 10–11. század fordulóján, az 1000. évhez közeledve, az általános végítéletet várva például ekkor került a román kori templomok kapuja fölé, avagy olykor a teljes homlokzatra Krisztus és az apostolok alakja.

A püspöki székhelyek természetesen már a korai feudalizmus időszakában is megkülönböztetett helyeknek számítottak, egyúttal pedig nagyszabású és különleges építkezéseknek adtak otthont. A székesegyházak nem egyszer évtizedeken, sőt évszázadokon át épültek, kőművesek nemzedékeinek adván ezáltal munkát és megélhetést. Ráadásul mind formában, mind méreteit tekintve változatosabb építészeti megoldásokat igényeltek. Különösen a *pre-román* stílusra jellemző, hogy a keleti irányban elhelyezett szentéllyel szemben a főhajó nyugati oldalára is építettek egy szentélyt és egy hozzá kapcsolódó tornyot. A *román* stílusban ez a megoldás eltűnt, és inkább a kettős harangtorony dominált, létrehozva ezáltal az európai templomépítészeti évszázadokon keresztül meghatározó templomképet. A nagy falfelületek és a rajtuk lévő kicsiny ablakok ellentmondásosságát külső falsíkok emelésével próbálták oldani. A székesegyház és a kolostor továbbá melléképületeket is igényelt: könyvtárat, hivatali szárnyat, hálótermet, étkezőt. Ezeket általában úgy helyezték el, hogy a templomrendszer belsejében létrehoztak egy négyzet alakú, árkádkkal díszített belső udvart (kerengőt).

Az építőcéhek

A román stílust fölvaltó *gótika* elnevezése a reneszánsz idejéből származik: mivel a reneszánsz ember az antik világot tekintette eszményképének, minden mást, ami az antik idők után következett, barbárnak nevezett. Így ragadt a 12–14. század jellemző építői irányzatára a Róma pusztulását is okozó gótok nyomán a *gótikus* jelző.

A gótikáról manapság mindenkinek elsősorban a *katedrálisok* jutnak eszébe – azok a hatalmas és lenyűgöző székesegyházak, amelyek a 12. század első felében jelentek meg Európában – először Franciaországban –, és amelyek fölbukkanásában egyes merész fantáziájú szerzők mindenféle titkos összefüggéseket, összeesküvéseket vélnek fölfedezni. Nem kevesen vannak, akik a gótikus katedrálisok fölépítését az ugyancsak abban a korban tevékenykedő *templomos lovagokhoz* kötik. A templomosok ugyanis – szerintük – a keresztes hadjáratok során a Szentföldről hozták Európába azon titkaikat, melyek között ott volt a katedrálisépítés fortélyja is. Más kérdés, hogy sem a Szentföldön, sem sehol Európán kívül nem találunk gótikus katedrálisokat, így aztán vajmi nehéz elképzelni, hogy (mint ahogy azt némelyek feltételezik) ezeknek az épületeknek a terveit a templomos lovagok bányászták elő a jeruzsálemi Templomdomb mélyéről, onnét, ahol a legendák szerint egykor Salamon király temploma állott. A *gótikus katedrális* éppen emiatt, és még több más okból kifolyólag sem tekinthető valamiféle titkos üzenet megtestesítőjének vagy hordozójának – szimbolikus jelentése ugyanakkor természetesen van, ám nem azért, mert valakik valamiféle titkokat akartak volna a megformálásuk módozatában elrejtetni.

A gótika megjelenését a Párizs melletti Saint-Denis-apátság 1140–1144-ben történt átalakításához szokás kötni, noha a gótikus mennyezetre jellemző *bordás díszítés* már ezt megelőzően is fölbukkant egyes későromán templomokban. A Saint-Denis-apátság újjáépítését Suger apát kezdeményezte: természetesen nem őt kell ezért a gótika kitalálójának tartanunk, hiszen a stílusváltást alapvetően az új műszaki és tudományos ismeretek elterjedése, illetve az esztétikai-művészeti gondolkodásban, más szóval: a korstílusban végbement változás indukálta. Suger apát (a franciaországi központi hatalom híve) tehát nem is a saját, hanem a kor szaván szólalt meg akkor, amikor engedélyezte azt, hogy az építőmesterek egy, az ég felé törő, új típusú boltozattal cseréljék le az apátság hagyományos keresztboltozatát, mivel ez a fajta építési mód a réginnél jobban, erőteljesebben fejezte ki az emberi lélek Isten és a misztika felé vágódását.

A gótika elterjedése egybeesik egy teológiai-filozófia irányzat, a *skolasztika* megjelenésével. Ez az eszmeáramlat onnét kapta a nevét, hogy iskolákban tanították: először a kolostorokban, a 12–13. században pedig az egyetemeken. Legnagyobb alakjai a hit és az értelem összeegyeztetésén fáradoztak, ugyanis meg voltak győződve arról, hogy az emberi gondolkodás Isten rendelései és az ő akaratából szerint történik, tehát amit az ember kigondol, az nem más, mint az Istenbe vetett hit gondolati megnyilvánulása. Emlékezzünk csak vissza a *Smaragd-tábla* emlékezetes mondatára: „*Ami lent van, az megfelel annak, ami fent van, és ami fent van, az megfelel annak, ami lent van, hogy az egyetlen varázslatának műveletét végrehajtsd*”. Azaz: a skolasztika alap gondolataiban is föllelhető a hermetikus hagyományok meghatározó üzenete, miszerint a földi világ az égi világ leképezésének felel meg, és az ember saját magát megismerve tapasztalhatja meg a világegyetem valódi természetét. Nem véletlen, hogy a kor legnevesebb gondolkodói (Szent Anzelm, Abelardus, John of Salisbury, később Albertus Magnus, Aquinói Szent Tamás és Roger Bacon) antik szerzők, elsősorban Arisztotelész munkáit tanulmányozták.

Természetesen mint minden eszmeáramlatnak a történelem folyamán, így a stolasztikának is voltak ellenzői. Közéjük tartozott Clairvaux-i Szent Bernát (1090–1153), akinek nevét a *ciszterci* rend megszervezésén túl leginkább a templomos lovagrend létrejötte körüli bábáskodása okán őrizte meg a történelmi emlékezet. Korának egyik legnagyobb hatású egyházi embereként pápák és királyok törekedtek a barátságára, illetőleg arra, hogy a clairvaux-i monostor apátja képviselje érdekeiket egy-egy ügyük során. Szent Bernát magasan képzett, sokat olvasott ember volt, a skolasztikusokhoz hasonlóan ő is antik filozófusokat tanulmányozott, ám úgy vélte, hogy az *életszentségre*, a mindenség megtapasztalására nem az arisztotelészi dialektika vezeti el az embert, hanem a *szeretetet*. Szent Bernát szerint a tudásnak a szeretettel kell párosulnia, mivel az igazi tudás akkor éri el az embert, ha a lelke fölemelkedik az égi szférákba, Isten felé. Jelmondata ez volt: „*Magis ardere, quam scire*” – azaz: „*Inkább lángolni, mint tudni*”.

Mind a skolasztika, mind az ellene föllépő, Szent Bernát fémjelezte áramlatok nagy lendülettel fordultak tehát Isten és az égbolt felé – ennek építészeti leképezésének tekinthetjük a gótika elterjedését. A gótikus építészet alapja a *bordázatos, csúcsíves boltozat*, amely forradalmi újítást jelentett: mivel ez a fajta mennyezet a szerkezet terhét meredeken vezeti le, ezáltal immáron nem volt szükség a vastag falakra és a robosztus oszlopokra, és a tervező is elszakadhatott a négyzet alapú formától. A gótika ezáltal a román stílushoz képest kiterjedt formabőséget hozott, egyúttal megnövelte a teret és a méreteket. (Ez utóbbi persze néha túlzásokhoz vezetett: egyes építészek annyira hittek a korlátlan lehetőségekben, hogy például a beauvais-i katedrális főhajóját 48 méter magasra tervezték, ám az néhány év múlva összeomlott.) A tetőszerkezet más jellegű súlyeloszlása nyomán a tartópillérek elkeskenyedtek, ezáltal a templom többhajós belseje is kitért, a falazat pedig megszabadult addigi terhétől, úgyhogy a falfelületekre hatalmas, csúcsíves ablakokat helyeztek, amelyeken a beáramló fényt gyakran pompázatos színes üvegablakok szűrték át, misztikus, mennyországi hangulatot teremtve a templom belsejében.

Említettük a katedrálisok formájába megnyilvánuló szimbolizmust. Ez nem csupán az ég felé törő csúcsos tornyokban érhető tetten, hanem az épület vízszintes síkjában is, amelyben megjelenítődik a tradicionális nyugati metafizikai rendszer. A templom kapuja, azaz keleti irányból haladva a *főhajó* fejezi ki a földet, amely a középkori gondolkodás szerint a fizikai lét kiteljesítője. A *kórus* a paradicsom és purgatórium megjelenítője, ez az angyalok birodalma, az égi szférák, ahol a lélek lakozik a halál után (a reinkarnáció tana szerint a születés előtt is). A *szentély* szimbolizálja a mennyországot, a Szent Szellem birodalmát; annak folytatása, az *oltár* pedig Isten lakhelye.

Kik építették a gótikus katedrálisokat? A kérdésre nyilvánvaló a válasz, hogy a korabeli kőművesek. Amiért azonban fontos ezt a kérdést külön megvizsgálnunk, annak az az oka, hogy a katedrálisok kora egybeesik a *céhrendszer* megjelenésével és kiterjedésével is.

A kézművescéhek egyidősek a középkori városiasodással, noha írásos szabályozásuk a városi kiváltságok írásbeli lefektetéséhez hasonlóan ehhez képest később. Már a 10. századi Itáliában föllelhetők a későbbi céhrendszer előzményei, a 11–12. században pedig immáron a kontinens nyugati felén mindenütt találkozhatunk céhekkel. Először afféle védőszervezetként kezdték meg a működésüket, ám rövid időn belül professzionális és független szakmai szervezetté váltak, és nagy szerepet játszottak a városok emancipációjában.

Az érett és a kései középkorban tehát a városiasodás, az iparosodás és a polgári életforma elterjedésével és megerősödésével párhuzamosan kialakult a szakmák professzionális és rendkívül sokoldalú (védelemmel, oktatással, munkaszervezéssel stb. egyaránt foglalkozó) szervezeti rendszere: a céhrendszer. Ebben az időben lényegében minden nagyobb városban

működtek az egyes szakmák céhei, melyeket a korabeli nyelvhasználat céhként, társaságként és *testvériségként* (*fraternitas*) egyaránt emlegetett.

A céhek az érett feudalizmus helyenként szűkre szabott keretein belül az antik világban megismert szervezetekhez hasonló függetlenséget és autonómiát élveztek; ellentétben az előző fejezetben látott, jobbára a kolostorokhoz és a szerzetesrendekhez köthető kora középkori építőszervezetekkel. Mind saját tagjaik között, mind más iparosokkal szemben érvényesítették az érdekek védelmét. Amennyiben egy iparág mesterei valamely városban céhbe tömörültek, a helyi piacon kizárólagos jogot nyertek termékeik árusítására. Azonban nem csak a céhen kívüli *kontárokkal* szemben léptek fel, hanem tiltották azt is, hogy a szervezeten belül valamelyik mester a többiek kárára meggazdagodjék.

Túl azon, hogy megszervezték a munkát, illetve a munkavégzés menetével, időtartamával és egyéb tennivalóival kapcsolatban szabályokat állítottak föl, a céhek maguk dönthettek belső ügyeiről: a tagok felvételéről, a vezetők választásáról, a rögzített munkaidőről, az árakról és a bérekről stb. A céhek élén a vezető mester állt, akinek a munkáját felügyelők és más tisztviselők segítették. A céh tagjai vagy *inasok*, vagy *legények* (korabeli szóhasználatban: napi munkások), vagy ún. *szabad emberek* lehettek. Utóbbiakra használták a *mester* elnevezést is, ők voltak a cég teljes jogú tagjai, az ő házukban (műhelyükben) folyt a termelés, az árusítás, ők birtokolták a munkavégzéshez kellő infrastruktúrát, és velük egy fedél alatt éltek a legények és az inasok is. (Tudunk olyan céhről is, amelyben egyetlen mester dolgozott.)

Mesterré az válhatott, aki mindenki meglegedésére teljesítette a legényként vállalt köteleseégeit, azaz elkészítette az úgynevezett *mestermunkát*, amivel bizonyította a szakmában való jártasságát. (Az inaskodásnak ugyanakkor kiszabott munkaideje /4–8 év/ volt.) A legények a mester irányítása alatt dolgoztak, csak tőle kaphattak munkát, annak elvégzéséért fizetésben részesültek. Esetenként előírták a legények *vándorlását* is, melynek keretében a mesternek készülő legény más városokat keresett föl, dolgozott az ottani céhekben, elsajátította az ottani szakmai fogásokat, és ezáltal mind önmagát, mind a saját céhének mesterségbeli ismereteit gazdagítva tért haza. A középkor utolsó szakaszában a mesterré válást ráadásul nem csak a mestermunka elvégzéséhez kötötték, hanem a teljes jogú polgári cím megszerzéséhez, illetve megfelelő vagyonosodáshoz is.

Ahogy azt már Dinonüszosz munkásainál és a *collegiánál* láttuk, a céhek egy része időről időre istentisztelethez hasonló rituális ceremóniákat tartott, amelyen csak a céhtagok vehettek részt, és amelyen speciális öltözetet (kvázi egyenruhát) viseltek. Ilyen rituális szertartás volt egyes céheknél az új tagok felvétele, amiben a hermetikus hagyományoknak megfelelően központi szerepet játszott a halál és az újjászületés dramatizált rítusa. A céhbe újonnan fölvettek esküvel fogadták, hogy magukra nézve kötelező érvényűnek veszik és megtartják a céh belső törvényeit. A céhek ezeket a belső törvényeket egyébként nem minden esetben voltak kötelesek felsőbb hatóságokkal retifikáltatni – kivételek természetesen akadtak –, ugyanakkor földet csak külső engedéllyel birtokolhattak.

A fent vázolt szisztéma szerint működtek az érett és a kései középkorban az építőcéhek is. Egy 1212-es londoni adóhatósági irat például a kőművesek (*cementarii*) és a kőfaragók társaságára (*sculptores lapidum liberorum*) hivatkozik. A *páholy* (*lodge*) szó jelenlegi ismereteink szerint először egy 1278-ból, a Vale Royal-i monostor építése idejéből származó építési dokumentumban olvasható, és eredetileg azt a helyiséget jelölte, ahol a kőművesek dolgoztak, közösen étkeztek és aludtak. (Itt jegyezzük meg, hogy a szabadkőművességre alkalmazott magyar *páholy* elnevezés a 19. század folyamán, a kőszínházak elterjedésekor honosodott meg a magyar nyelvben, addig jobbára az idegen hangzásból átvett *lózsi* volt használatos. Más nyelvekben ugyanakkor ennek a szónak semmi köze nincs a színházi

páholyokhoz, eredetileg *menedéket*, zárt kunyhót jelent.) 1352-ből pedig már olyan dokumentumot olvashatunk, mely arról számol be, hogy egy York Minister-i kőművesszerveződés (páholy) vezetőinek esküt kellett tennie arra vonatkozólag, hogy tartják magukat az ősi szokásokhoz.

Négy évvel később viszont már egészen biztosan létezett a Londoni Kőműves Társaság, amelynek négy tagja a londoni céheknek kiadott 1376-os engedélyen az építészeket képviselte: a képviselők felsorolásán az ő nevük mellett a *szabadkőműves (freemason)* szó szerepel – némely szerzők szerint azt jelezve, hogy ők a Dél-Anglia több építkezésén felhasznált ún. „szabad kövel” (*free stone* – egyesek szerint ez egy mészkőfajta) dolgoztak. De ismerünk hasonló dokumentumokat Franciaországból is: egy 1351-es, a munkavégzéssel kapcsolatos jogi szabályozás a *szabad kő mestereit (mestre mason de franche pere)* emlegeti. Egyes vélemények szerint a *szabad kő* nem mészkőfajta jelölt, hanem a már megmunkált követ, amelyen sokkal könnyebb kalapáccsal és vésővel dolgozni, mint a frissen kitermelt durva vagy nehéz kövön. Ilyen formában a *freemason* szó eredeti alakja talán *free stone mason* lehetett, ami viszont némiképp ellentmond annak az elméletnek, mely a *freemason* kifejezést arra vezeti vissza, hogy a céhekben a mestereket szabad embereknek, azaz *free manek*nek is hívták. – Akárhogy is, az bizonyosnak tekinthető, hogy a *freemason* szó legkorábban a londoni céheknek 1376-ban kiadott engedélyen fordul elő.

A kőművescéhek belső szabályozására vonatkozólag több iratot ismerünk. Ezen szabályozások egy részét maguk az építőcéhek készítették, más része külső hatóság több-kevesebb közreműködésével (időnként nyomásgyakorlásával) íródott. Teljes egészében ránk maradt például a bolognai kőművesekre és ácsokra vonatkozó 1248-as szabályozás, amelyet legalább vázlatosan érdemes áttekintenünk, hiszen az építőcéh institutionális és rituális működésére vonatkozóan egyaránt érdekes és fontos információkat tartalmaz.

A kvázi alkotmánynak is beillő, 1248. augusztus 8-ra datált szöveg Isten, Jézus, Szűz Mária és a szentek emlegetésével kezdődik, jelezvén, hogy ezen szabályok Bologna városának és a céh mestereinek közreműködésével az ő dicsőségükre készültek. A szöveg az alábbi pontokkal folytatódik (egyes szabályok a későbbiekben visszatérően ismétlődnek aszerint, hogy valamelyiket módosították avagy megtoldották):

A mester esküje (a mester rituálisan és gyakorlati értelemben is megesküszik kötelességének teljesítésére).

A tisztviselők és a felügyelő alaptalan vádaskodására, ócsárlására vonatkozó tilalom.

Büntetés azoknak, akik nem jelentek meg a céh összejövetelein.

A tisztviselők és a felügyelő megválasztásának szabályai.

Senki nem szavazhat a fiára vagy az apjára.

A tisztviselők és a felügyelő munkáját a mesterek felügyelik.

A céhhez tartozó mesterek pénzügyi kötelességei.

Egyik mester sem zavarhatja meg egy másik mester munkavégzését.

A felügyelő pénzügyi kötelességei.

A számvizsgálók megválasztásának szabályozása.

Mindenféle szervezeti módosítást be kell írni a munkatáblába.

A felügyelő és a tisztviselők egyetlen alkalommal kötelesek fizetni.

A felügyelőre és a tisztviselőkre vonatkozó egyéb szabályok.

Egy mesternek egy másik mester munkájában való közreműködésének szabályozása.
A felügyelő és a tisztviselők díjazása.
Az elhunytak emlékét őrző gyertyák elkészítésének szabályozása.
A céhből távozó mester végelszámolása.
A beteg céhtagok meglátogatása és támogatása.
A pap azok költségére érkezik a céhhez, akik hibáztak és büntetésben vannak.
A szerződések szabályozása.
Mindenki csak egyszer részesülhet áldásban.
Senki nem mondhat magára áldást.
Senki nem mehet túl az oltáron (ez a rituális összejövetelek szabályozására vonatkozik).
A közmunka egyenlő elosztása a mesterek között.
Mesterré avatás csak a felügyelő és a tisztviselők javaslatára történhet.
Összejövetelek alkalmával senki nem beszélhet vagy kelthet zajt akkor, amikor valaki éppen felszólal.
A céh mellett ténykedő pap díjazása.
Hogyan és hol kell gyülekezni egy elhunyt tag lelki üdvéért.
A céhtagok pénzügyi kötelességei.
Az inasnak legalább négy évig kell szolgálnia.
Ha egy mester inast alkalmaz, a szerződését be kell mutatnia a tisztviselőknek.
Senki nem alkalmazhat olyan személyt, aki nem Bolognában vagy a környékén él, vagy másnak a szolgája.
A mestereknek be kell vezetniük az inasukat a céhbe két év szolgálat után.
Egyik céhtag sem dolgozhat akkor, ha tartozik valamelyik mesternek.
A céh mostantól számítva legalább tíz évig fennáll.
Senki nem panaszkodhat a tisztviselőkre a felsőbb hatóságoknál.
Jelen szabályok kihirdetésének körülményei.
A felügyelő és a tisztviselők kötelessége a pénzügyi tartozások behajtása.
A céh mellett tevékenykedő papnak egy éven keresztül tisztségében kell maradnia.
A céh jegyzőjének működésére vonatkozó szabályok.
A mesterek nevét két könyvben kell vezetni.
Újabb szabályozás a felügyelő és a tisztviselők díjazásáról.
A taglista elkészítése.
Senki nem rágalmazhatja meg a céhet.
A tisztviselőknek más munkája nem lehet.
A mesterek összejövetelei a nyilvánosságtól elzárva zajlanak.
Ezen szabályok alkotóinak díjazása.

Gyertyák készítése.

Milyen gyertyákat kell a Szt. Péter-templom számára készíteni.

Ha egy mester idő előtt elbocsájt egy inast, nem alkalmazhat helyette másikat.

Sajtárok vásárlása a céh számára.

A tanácsadók díjazása.

A felügyelő és a tisztviselők pénzügyi kötelességei.

Senki nem zajonghat az összejövedeleken.

A céh a Szt. Péter-templom felső szintjén, vagy a püspök úr palotájában tartja összejövedeleit.

Ha egy céhtag meghal, papot kell hívni.

Akik nem fizetnek tagdíjat, megbüntetendők.

A tisztviselő mesterek őrzik ezen szabályozások másolatait.

A céh mellett szolgáló papok javadalmazása.

A céh jegyzőjének díjazása.

A céh ellenőreinek díjazása.

A fentiekből világosan kiderül, hogy a céh szigorú rendtartásához a szervezeti működés kereteinek felállítása épp úgy hozzátartozott, mint a rituális összejövedelekek szabályozása, amelyeket ugyanolyan fontosnak ítélték meg, és ugyanúgy a munkavégzés részének tekintettek, mint a konkrét termelési folyamatokat. Hogy körülbelül miként is nézhetett ki egy kőművescéh rituáléja, milyen részekből tevődött össze, és a hermetikus hagyományok mely elemeit tartalmazhatta, arra vonatkozólag a kőművesség kezdeteiről szóló középkori eredetlegendák adnak némi betekintést. Ezekről egy később fejezetben esik bővebben szó.

Egy másik, a yorki kőművescéh életének belső szabályozása 1352-ből maradt ránk, latinul íródott, a címe: *Ordinacio facto pro cementariis et ceteris operatis fabricio*. Ebben az iratban a szervezet kőművespáholy néven, *logium fabricoeként* szerepel, és a szabályzat megemlékezik többek között arról is, hogy a kőművesek a Bibliára esküsznek meg arról, hogy munkájukat a legjobb képességeik szerint végzik el. Hasonló dokumentumot találunk 1356-ból Londonból (ezt a 10 pontos dekrétumot III. Edward angol király /1330–1377/ hagyta jóvá), illetve 1375-ből Norwichból. Utóbbi különlegessége, hogy a bolognai szabályokhoz hasonlóan egy mondat erejéig a korabeli kőművesrituáléba is bepillantást nyúlt Isten, a szentek és a Szentháromság megidézésével, továbbá szól a tagok nő hozzátartozóiról – azaz a *nővérekről* is, akiket a kőművesszervezet fontos tagjainak tekint.

A templomos lovagok

A szabadkőművességgel kapcsolatos mítoszok szereplői között kimagasló szerepet játszanak a templomos lovagok. Szinte nincs olyan, a szabadkőművességgel foglalkozó tanulmány vagy könyv, amely valamilyen szinten nem említené meg őket – ha másért nem, hát azért, mert a történeti források szigorú vizsgálatakor sem lehet figyelmen kívül hagyni, vagy nem tudomásul venni azt a tényt, hogy sokan (profánok és szabadkőművesek egyaránt) a szabadkőművességet a templomos lovagrend krealmányának, illetve annak afféle polgáriasult, modern formájának tartják.

Mielőtt ezekre kicsit részletesebben is kitérnénk, lássuk röviden a templomos lovagrend történetét.

Az előbb szó volt róla, hogy az építőszervezetek kora középkori működésében nagy szerepet játszottak a bencések. Nos, a bencéseknek, jobban mondva a bencés rend egyik nyúlványaként létrejött ciszterciáknak szerepük volt a templomos lovagrend életében és működésében is abban a tekintetben, hogy egyes feltételezések szerint a templomos lovagrend regulája a már ugyancsak említett Szent Bernát clairavaux-i apát nevéhez fűződik, és ahogy látni fogjuk, Szent Bernát ezen kívül is igen sok jó szolgálatot tett a rend működéséért.

A templomos lovagrend alapítói a 12. század elején eredetileg a szentföldi zarándokok ellátására szövetkeztek. II. Balduin jeruzsálemi király (1118–1131) támogatása jeléül saját palotájának egy részét, Salamon templomának feltételezett helyszínének területét bocsátotta a rendelkezésükre. Itt épült fel első rendházuk, erről kapták nevüket is: Salamon templomának lovagai vagy Krisztus szegény lovagai – azaz: *templomosok*. A lovagi közösségként indult kicsiny szervezet komoly renddé fejlődése Hugo de Paynes nevéhez fűződik. Ez a champagne-i francia nemesember alakította meg 1118-ban Gottfried de Saint-Omer nevű barátjával közösen azt a kis csapatot, amely alapjául szolgált a később elhíresült rendnek. A társaság – alapítóit tekintve egészen pontosan kilenc nemes lovag – céljai szerint afféle önkéntes védelmi egységként hivatott biztosítani az európai államokból a szentföldi keresztény államokba vezető utak mentén a zarándokok és a más utazók védelmét. Hugo de Paynes jó viszonyt ápolt Szent Bernáttal, aki clairavaux-i apátként tevékenykedett, s többek között az ő közbenjárására is szükség volt ahhoz, hogy az 1128-as troyes-i zsinaton megszülessék a templomos rend létrejöttét és működését engedélyező, II. Honorius pápa (1124–1130) kezéből származó okirat.

Említettük, hogy egyesek szerint a lovagrend regulája magától Szent Bernáttól származik. A teljes képhez hozzátartozik, hogy nem minden történész osztja ezt a nézetet: erre vonatkozólag ugyanis a templomosok 14. századi perében elhangzott és lejegyzett vallomásokon kívül semmiféle bizonyíték nincsen. S mivel a clairavaux-i apát élete során igen nagy tiszteletnek és megbecsülésnek örvendett, hovatovább befolyásos embernek számított, föltételezhető, hogy amennyiben tényleg ő írta (esetleg íratta) a regulát, megemlítették volna a nevét ugyanott, legalább egy köszönet formájában. Ilyet azonban sehol nem találunk. Az viszont tény, hogy Szent Bernát támogatása sokat ért a szerveződő lovagrendnek: a troyes-i zsinaton ugyanis az egyházi hatalmasságok a betervezett regula sok pontját dicsérettel illették, ám eközben egyes pontokat kritika is ért, úgyhogy abban, hogy végül a regulát elfogadták, és ezzel a lovagrend működését immáron hivatalosan is lehetővé tették, nagy szerepe volt a clairavaux-i apátnak.

Szent Bernát a gyakorlati dolgokon túl szellemi és ideológiai kérdésekben is támogatta a templomosokat. Rájuk fért, hiszen a lovagrend első nagy bevetése 1129-ben kudarcra végződött: vereséget szenvedtek, és igen nagy veszteségeik voltak. Ebből az időből származik Szent Bernát *De laude novae militiae* című műve, amelyben a clairavaux-i apát annak a nézetének ad hangot

(jobban mondva tényként kezeli a kérdést), hogy a Krisztus ügyéért harcoló lovag számára a halál az üdvösség biztos forrása, amit ugyan már az ellenség megölésével is részben megszolgált, ám az igazi bizonyosságot az jelenti, ha a pogányokkal vívott harcban esik el. A clairvaux-i apát többek között ezekkel a sorokkal lelkesítette a Szentföldrét harcba induló katona-szerzeteseket: „*Lovagok, legyetek biztosak dolgotok felől, induljatok, és harcoljatok Krisztus keresztjének ellenségei ellen. Örülj, bátor harcos, ha életben maradsz és győzedelmeskedsz az Úrban, de még inkább örvendezhetsz, ha elesel a harcban, és megtérsz az Úrhoz!*”⁶ Ezek a mondatok igazolják a templomosok harcos fanatizmusát, legendás elszántságukat és vakmerőségüket, mely tulajdonságaikat hamarosan ellenségeik is megtanultak tisztelni.

Hugo de Paynes gőzerővel igyekezett kortársai tudomására hozni: az újonnan alakult lovagrend nem csupán kardjával és fegyverzetével vív a pogányok ellen ádáz harcokat, abban is különbözik a többi lovagrendtől, hogy a szellem erejével bír. A lovagok – hirdette Hugo de Paynes – nem ismerik a félelmet, lelküket és szívüket rendíthetetlen hit járja át, ez vezérli minden lépésüket. Puritánságukat és egymás iránti testvéri szeretetüket pecsétcímerük hivatott jelképezni; ugyanakkor az egy lovat megülő ülő két, egymást átölelő lovag sok rosszakaróban azt a képzetet teremtette, hogy az a testvéri szeretet nem is testvéri csupán. (A rend tagjai ugyanis *testvérnek* szólították egymást.)

Hugo de Paynes-t Robert de Craon követte a nagymesteri székben. Az ő nevéhez fűződik többek között annak kivívása, hogy II. Ince pápa (1130–1143) 1139-ben egy újabb bullában pontosította a rendület szabályait, és további kiváltságokat adott nekik. Például megtarthatták az ellenségtől származó javakat, vezetői pedig onnantól fogva egyes-egyedül a Rómában székelő pápának tartoztak felelőséggel: egyetlen szentföldi keresztény uralkodó sem szólhatott bele az ügyeikbe, mint ahogy a lovagrend tizedet sem volt köteles fizetni nekik. A templomosoknak saját papjaik és templomjaik lehettek, a lovagok kizárólagos felettese a közülük választott *nagymester* lett.

Robert de Craon tevékenységének eredménye röviden akképpen foglалható össze, hogy az ő irányítása alatt a szervezet a Szentföld és Európa legtekintélyesebb lovagrendjévé nőtte ki magát. Gazdagságának alapjának a váltó adta. A vagyon védelmében a testvérek olyan rendszert dolgoztak ki, hogy ha egy európai nemes úgy határozott, a Szentföldre megy hadakozni, nem kellett az odavezető útra jelentős vagyont magával cipelnie, ezáltal azt és az ő személyes testi épségét veszélyeknek kitennie, ehelyett bevitt egy, a lakhelyéhez közel eső templomos rendházba annyi pénzt és értéket, amelyet a szentföldi expedíciójára szánt, arról kapott ott egy írásos bizonylatot, azt megőrizte, a Szentföldre érve egy ottani templomos rendházban bemutatta, és akkor a bizonylaton feltüntetett mennyiségben pénzt és egyéb értékeket kapott. A tranzakció nyomán a templomosok juttatást kaptak – nem telt el sok idő, és többek között az efféle pénzes szolgáltatások hangolták ellenük az európai közvéleményt.

A váltó megalapozta Krisztus szegény lovagjainak gazdagságát, a rend hamarosan egyéb pénzügyi ügyletek lebonyolítására is vállalkozott: királyoknak, pápáknak, hadvezéreknek adott kölcsön. Egyre többen és többen jelentkeztek tagjaik közé. A fölvételi eljárás nem volt egyszerű. Rendes tagnak, azaz lovagnak csakis nemesembert vettek föl, ám a testvérek szolgálatát ellátó úgynevezett *sergentek* közé más szabad rendű is felvételt nyerhetett, a lényeg, hogy bizonyítani tudja: nem jobbágy. A fölvelt lovagok minden vagyonukat a rendnek ajánlották, lemondtak a földi élet gyönyöreiről, onnantól fogva minden percüket a rend szolgálatába állították. (Itt kérdőjelezhető meg az, amikor egyes családok templomos ősökkel dicsekedtek, avagy dicsekednek ma is: a felavatott lovagok ugyanis szüzességet fogadtak, leszármazottaik így templomusként bajosan lehettek. Legföljebb a rendbe való felvételük előtt születhetett gyermekük /eltekintve a balkézről nemzett utódokról/; avagy azok a legendás templomos ősök nem a

⁶ A Könyvescéh Kft. fordítása

lovagok, hanem *sergentek* közül kerültek ki.) Minden lovagnak rendszerint három lova és egy fegyverhordozója volt. Előírt felszerelést kellett viselniük: a szolgák ruhájuk felett fekete, a lovagok pedig fehér köpenyt hordtak, vörös kereszttel. A rend jelmondata ez volt: „*Non nobis Domine, non nobis, sed somini tuo da gloriam!*” („*Ne nekünk, hanem a Te nevednek add, Uram, a dicsőséget!*”.)

A lovagokat egyszerre irigyelték és utálták. Mindenki tisztában volt azzal, hogy a legkiválóbb katonák: képzettek, fegyelmezettek, és ráadásul mindent tudnak muzulmán ellenfeleikről. Egyes szerzők tényként kezelik, hogy a testvérek a Szentföldön, elsősorban a Jeruzsálemben végzett ásatásaik nyomán különleges tudás és szellemi hatalom birtokába jutottak – vannak, akik hipotéziseikben odáig merészkednek, hogy a templomosok tulajdonába került a frigyláda és a Szent Grál, továbbá az ezoterikus-hermetikus iskolák kulcsa, valamint más különleges ismeretek. Egyes kutatók ezzel magyarázzák a templomosok bukásának okait is: a rend tagjai – szerintük – olyan dolgokat tudtak meg, amelyek ellentétben álltak a fennálló vallási dogmákkal és az azokra épülő egyházzal, ezáltal pedig a létező világ működését veszélyeztették. Aztán amikor mindezen okok miatt működésük sokak számára veszélyessé vált, a pápa és a francia király lecsapott a templomosokra.

A realitásokhoz ragaszkodó történetírás szerint azonban a templomosok bukása sokkal prózaibb indokokra vezethető vissza: az önmagát szegénynek hirdető rend egyre több ingóság és ingatlan birtokába jutott, vagyonát sokan már megbecsülni se merték, és az európai királyok egyre inkább úgy érezték, hogy ezzel a mérhetetlen vagyonnal és a hozzá kapcsolódó gazdasági-politikai befolyással a testvérek az ő hatalmukat és mozgásterüket veszélyeztetik. A jól védett templomos erődökben nem csupán a rend javait, hanem egyes renden kívüli nemes urak értékeit is őrizték, természetesen juttatás fejében. A testvérek a kifizetésekben és az egyéb ügyletekben segédkeztek, oklevelet írtak, gondoskodtak a megállapodás feltételeinek végrehajtásáról. Mindenről naprakész számadást vezettek, mindig pontosan tudták követni a pénz útját, s a váltó mellett olyan fogalmakat vezettek be, mint a leszámítolás és a kezesség. Utóbbi az egyre növekvő számú hitelügyleteik biztosítékául szolgált. Az is tény: sokan szívesen kértek kölcsön a templomosoktól, hiszen uzsora helyett elfogadható kamattal dolgoztak, azzal együtt, hogy fedezetül rátették a kezüket az adós valamelyik ingóságára, avagy ügyfelükért valamely más vagyonos személynek kellett kezeskedni.

Az idő múltával egyre inkább szűrt a templomosok által hirdetett szegénységi regulák és a folyamatosan növekvő vagyon közti éles különbség. 1303-ban egy Esquin de Floyran nevű templomos lovagot, az egyik francia rendház vezetőjét az egyik testvér meggyilkolása miatt kizárták a rendből. A lovagra azonnal lecsapott Guillaume de Nogaret, IV. (Szép) Fülöp francia király (1285–1314) nagyhatalmú bizalmasa: börtönbe zárta a gyilkost. Abban az időben a gyilkosság miatt halálra ítélték nem gyónhattak meg, a rabok egymásnak vallották meg bűneiket. De Floyran cellatársa megdöbbenő dolgokat hallott az egykori templomostól, amiről azonnal följelentést tett. Nogaret tudta: itt az alkalom. Nem foglalkozott annak kiderítésével, tényleg igazat mond-e a cellatárs akkor, amikor a templomosok istentelen, a Sátánnal cimboráló, erkölcstelen életmódjáról beszél, arról, hogy az új tagoknak a testvérek megcsókolták a végbélnyílását, neki pedig le kellett köpnie a keresztet, meg arról, hogy a lovagok időnként úgy háltak egymással, ahogy asszonyokkal szokás, és egy *Baphomet* nevű bálványt imádtak... Nogaret nem foglalkozott bizonyítási eljárásokkal, a vallomást megismételtette a király előtt, az pedig utasítást adott a gépezet megindítására. Az ügybe bevont V. Kelemen pápa (1305–1314) hathatós közreműködésével néhány év alatt végzetes csapást mértek a templomos rendre: a szervezetet 1312-ben betiltották, utolsó nagymesterét, Jacques de Molay-t 1314. március 18-án kivégezték.

A lovagrend vagyonának egy részét a *johanniták* kapták – ugyanakkor eme mesésnek tartott vagyon másik, talán nagyobbik része nyomtalanul elveszett. A templomosok ingóságainak és ingatlanjainak végső összeszámlálásakor ugyanis nem találták meg a lovagrend közmondásos

gazdagságának forrásait. Ha létezett is a templomosok legendás kincse, az mindmáig rejtőzik valahol, újabb alapot adva az összeesküvés-elméletekre és a fantasztikum határát súroló hipotézisekre.

A templomos lovagok az elkövetkező évszázadokban a pápaság, az egyház, a fennálló világrend elleni harc jelképei és annak mártírjai lettek. Emlékük mindmáig kísért, mind a mai napig könyvek, regények, filmek hősei és főszereplői. Mítoszukat különösen erősítette már a középkorban az, hogy Jacques de Molay a máglyán állítólag elátkozta a gyilkosait – mind a pápa, mind a francia király még abban az évben meghalt, a francia uralkodói dinasztiát, a Capet-házat folyamatos tragédiák érték, majd rövid időn belül kitört a százéves háború. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy egyesek esküsznek arra, hogy a templomos lovagrend nem szűnt meg, csupán illegalitásba vonult, ma is működnek, vagy ha már konkrétan, ebben a formában nem is létezik, az általa létrehozott titkos társaság, a szabadkőművesség él és virágzik. (A templomos legendák egyik központi helyszíne a Sinclair család tulajdonában lévő, a skóciai Edinburgh közelében álló Rosslyn-kápolna, melyről a egy későbbi fejezetben fogunk szólni.)

Tény, hogy egész Európában betiltották a templomos rendet, kivéve két országot: Portugáliában az ott élők átmentették magukat egy tengerészrendbe – vannak, akik a *Santa Maria* fehér vitorláiin lévő vörös keresztet is templomos jelképnek látják –, a másik ország Skócia, ahol Robert Bruce király (1306–1329) nem csak hogy nem hirdette ki a betiltó pápai bullát, hanem minden bizonnal fogadott be menekülő lovagokat. Állítólag Robert Bruce 1314 júniusában a bannockburni csatában templomos lovagok segítségével győzte le az angolokat és vívta ki Skócia függetlenségét. Ezután – mondják egyes szerzők – hosszú ideig csend, aztán a 17. században Skóciából elindult a szabadkőművesség.

A fenti elmélet különféle verzióiban sok téveszme, félinformáció és tájékozatlanságon alapuló tévedés akad. Alapossága, logikai rendszere és történeti hűsége miatt azonban kivételesnek tekinthető, vagy legalábbis igen figyelemre méltó és elgondolkodtató az amerikai történész, John J. Robinson először 1989-ben megjelent, azóta több kiadást megélt *Born in blood. The lost secrets of freemasonry* című munkája. Robinson szerint ugyanis az 1381-es Watt Tyler-féle angliai parasztfelkelést a reformpárti papokon túl egy titkos, Robinson által *Great Society*nek nevezett szervezet tagjai szervezték, és maga a Watt Tyler név második tagja is arra utal, hogy a név viselője ebben a szervezetben a *templomőr* funkcióját viselte. Robinson ebben a *Great Society* nevű szervezetben köti össze az illegalitásba vonult templomos lovagrendet a szabadkőművességgel. Nincs most helyünk és módunk arra, hogy részletesen felidézzük Robinson érvelését és eszmeifuttatását arról, hogyan élt ez a szervezet illegalitásban négy évszázadon keresztül, a templomos lovagrend fől számolásától egészen az első nagypáholy megalakulásáig, és hogyan vezethető vissza a szabadkőművesség ősi esküje, szokásrendszere, szimbólumai a templomos lovagrendre. Le kell szögeznünk azonban, hogy túl azon, hogy Robinson logikája tényleg elgondolkodtató, könyve igen olvasmányos, az érvelés több ponton kibicsaklik, sántít, úgyhogy egyelőre a templomos-szabadkőműves kapcsolatra vonatkozó elméletek sorában a legjobban kidolgozott és a legfigyelemreméltóbb hipotézisek között kell elhelyeznünk, mintsem hogy valóban megalapozott és hiteles elméletnek tekintsük.

Azt ellenben sokkal inkább konkrétumnak tekinthetjük, hogy a bencésekkel karöltve a 12., de különösen a 13. század folyamán a templomosok is részt vettek a templom- és katedrálisépítésekben. Sőt nem csak hogy részt vettek, hanem gyakran ők kezdeményezték és szervezték az építési munkákat. Némely szerzők fölhívják a figyelmet arra, hogy talán épp a templomosok közreműködésének köszönhetően jelentek meg keleti és bizánci elemek, építészeti metódusok a középkori európai építészetben. Mindenesetre tény, hogy a templomos lovagrend e téren kapcsolatba került építőszervezetekkel: tudomásunk van arról, hogy a templomosok, akár csak a bencések, munkát adtak az építőmestereknek és alkalmazottaknak, sőt a lovagrend kliensei között építőmesterek, építőmunkások és ácsok is dolgoztak. A templomos lovagrendi szervezésű

építkezéseken a lovagrend tisztviselője, az úgynevezett *magister carpentarius* irányította a munkát. Ez a személy általában egy igen megbecsült építész szakember volt, aki nem csupán irányított, hanem oktatott, tanított is, többek között olyan geometriai és egyéb ismeretekre is, amelyeket a templomosok a Szentföldről és Bizáncból hozhattak magukkal.

A templomosok által foglalkoztatott építőszervezetek tehát nemcsak munkát, hanem védelmet, privilégiumokat és tudást is kaptak a lovagrendtől. A templomosokkal együttműködő építőszervezetek esetében sem feledkezhetünk meg a bencéseknel már említett *franc métiers*ektől – ez a kifejezés jelentette azokat az építőmestereket, akik azzal, hogy egy erős és független lovagrend alkalmazásában álltak, ők maguk is egyfajta függetlenséget élvezhettek: például mentesek voltak az állami adók és kötelezettségek egy részétől. Így hát nem zárhatjuk ki a szoros együttműködés lehetőségét sem – olyannyira, hogy nagyon is elképzelhető, hogy a lovagrend felszámolása után egyes templomos lovagok az általuk korábban alkalmazott zárt építőszervezetekben, a formálódó és egyre függetlenebb építőcéhekben találtak menedékre, ahol aztán továbbadhatták a templomos rituálé és szimbólumrendszer egy részét.

Már ha létezett ilyesmi: egyes szerzők ugyanis előszeretettel szeretik a templomos lovagrendet valamiféle hermetikus, eretnek szervezetnek feltüntetni, erre azonban megint csak nincsen konkrét bizonyíték. A templomos lovagrend reguláját az egyház jóváhagyta, és abban nyomát sem leljük a hermetikus hagyományoknak. Az is tény, hogy a lovagrend Szent Bernát hathatós támogatását élvezte működésének első éveiben, a clairvaux-i apátról pedig láttuk, hogy nem csupán az eretneknek számító gondolatoknak volt harcos ellenzője, hanem a kor egyházi berkekből induló erőteljes szellemi irányzatának, az antik tradíciókból merítő skolasztikának is. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a templomos lovagrendet egy koncepció perben, mondvascinált okokból igen rövid idő alatt brutálisan fölszámolták. A pontos okokat egyelőre csak találgatni tudjuk. Mindenesetre amennyiben a zárt építőcéhekben az üldözések idején valóban menedéket talált néhány – vagy több – templomos lovag (emlékezzünk csak megint a *lodge* szó egyik eredeti jelentésére: *menedék*), akkor azok elsősorban a lovagrend intézményrendszerének egyes elemeit adhatták át a *fraternitas*nak. A szabadkőműves-nagypáholyok élén álló *nagymester* címe valóban lovagrendi eredetre utal, lévén, hogy többek között ilyen tisztséget sem találunk a középkori céhek dokumentumaiban.

Mindezzel együtt természetesen nem vonható egyértelmű párhuzam a templomos és a szabadkőművesi intézményrendszer elemei között. Míg ugyanis a szabadkőműves nagymester által vezetett nagypáholy területi fennhatósága az adott állam határain belülre esik, addig a templomos lovagrend élén álló nagymester valamennyi templomos legfőbb parancsnoka volt; a lovagrend birtokában lévő területeket pedig rendtartományokra osztották, amelyek élén a tartományi mester állt. Ezek a rendtartományok bizonyos kérdésekben a központtól függetlenül jártak el. Erre jó példát mutatnak a 14. század elejei magyarországi állapotok: a pápa és a francia király erőfeszítéseinek köszönhetően már zajlottak a templomosok elleni per előkészületei, amikor a magyar templomosok a pápa legátusával, Gentile bíborossal vállvetve küzdöttek azért, hogy a pápa támogatását élvező nápolyi Károly Róbert (1308–1335) helyzete megszilárduljék a magyar trónon. Minden bizonnyal az ebben betöltött (és ezáltal közvetve a pápát támogató) szerepüknek köszönhető, hogy Magyarországon nem érték atrocitások a feloszlott lovagrend tagjait, sőt egyes források szerint némely templomos rendházak titokban, ám a mindenkori uralkodó hallgatólagos tudtával még évtizedekkel, mi több, évszázadokkal a rend feloszlása után, Zsigmond (1387–1437) és Mátyás (1458–1490) idejében is működtek.

Eredetlegendák

Az angolszász történetírás általában *legend of the Craft* összefoglaló névvel illeti azokat a késő középkori, illetve kora újkori, többségében angol nyelvű írásos dokumentumokat, amelyek a kőművesszervezetekre vonatkozó regulákon túl a szabadkőművesség mitikus eredetére, hermetikus hagyományaira, illetve az azokról szóló korabeli elképzelésekre vonatkozólag is tartalmaznak információkat. A *Craft* kifejezést nehéz egyetlen magyar szóra átültetni: ha felütjük az angol szótárakat, abban azt találjuk, hogy nagy kezdőbetűvel a szabadkőművességet jelöli, kis kezdőbetűvel pedig mesterséget, szakmát jelent; ám ezen előbbin némiképp pontosítanunk kell – a szabadkőművesség angol nyelvű fogalmi rendszerében ugyanis a *Craft* a *szimbolikus fokoknak*, illetve annak tagságának felel meg, azaz ide értendők a múltban és a jelenben azok a (szabad)kőművesek, akik *inasként*, *legényként* vagy *mesterként* tevékenykednek a szövetség keretein belül.

Egyes angol szakírók a szabadkőművesség kora középkori–késő újkori eredetlegendáit az ún. *Old Charges*-szövegek közé sorolják. Az *Old Charges*-t szó szerint *Régi Kötelmekként* fordíthatjuk, ebben a fogalomrendszerben a szabadkőművesség azon ősi belső törvényeit takarja, amelyeket a reguláris nagypáholyok ma is irányítúként fogadnak el, ám történetileg megelőzik a szövetség 1723-ban kiadott első alkotmányát. Más meghatározások ugyanakkor az 1723-as alkotmányt is *Old Charges*ként könyvelik el. A kettő közötti különbség ott ragadható meg, hogy ezek a 14–17. századi szövegek, ahogy említettük, nem csupán reguláris és etikai szabályokat és előírásokat tartalmaznak, hanem hosszasan értekeznek az elődökről és a példaképekről, valamint mindazokról a hagyományokról, amelyeket a szabadkőművesség a magáénak érzett, és néhol közvetlenül, néhol áttételesen mind a mai napig a magáénak tud. A James Anderson lelkész nevéhez fűződő 1723-as alkotmány ugyanakkor már mentes ezektől az eredetlegendáktól.

A történészek véleménye abban is eltér, hogy más-más szövegeket sorolnak az eredetlegendák közé. A 19. századi historikus, Albert Mackey például az alábbi kéziratokat tekinti a szabadkőműves eredetlegendák dokumentumainak:

Halliwell-kézirat (1390 körül),

Cooke-kézirat (1490 körül),

Dowland-kézirat (1500 körül),

Landsdowne-kézirat (1560 körül),

1. számú York-kézirat (1600 körül),

2054. számú Harleian-kézirat (1625 körül),

Nagypáholy-kézirat (1632 körül),

3848. számú Sloane-kézirat (1646),

3323. számú Sloane-kézirat (1659),

1942. számú Harleian-kézirat (1660 körül),

Aitcheson–Haven-kézirat (1666),

Edinburgh–Kilwinning-kézirat (1670 körül),

5. számú York-kézirat (1670 körül),
6. számú York-kézirat (1680 körül),
Antiquity páholy-kézirat (1686),
2. számú York-kézirat (1693),
Alnwick-kézirat (1701),
4. számú York-kézirat (1704),
Papworth-kézirat (1714).

Más kutatók más szövegeket is föltesznek erre a listára, avagy éppenséggel le hagyják a fentiek egyikét-másikát arról.

Abban viszont megegyeznek a vélemények, hogy a legrégebbi ilyen dokumentum az, amit *Regius-* vagy *Halliwel*-kéziratként egyaránt ismerünk, és amelyet először James Orchard Halliwell publikált 1840-ben kiadott *Early History of Freemasonry* című könyvében. Ennek keletkezése a legnagyobb valószínűséggel 1390-re datálható, bár az időpontot Albert Mackey valamivel korábbra, a 14. század elejére helyezi, és azt feltételezi, hogy a szöveg német kőműves-legendáriumból vett át elemeket.

Nagyon valószínűsíthető ugyanis, hogy az Európa különböző országaiban működő építőcéhek ugyanazt, vagy legalábbis egymással nagyon hasonlatos mítoszokat és szimbólumrendszert használtak. Ennek eredete az ókori építőszervezetekre nyúlik vissza: láttuk, hogy a kora középkori építőszervezetek az antik *collegia*rendszer maradványain jöttek létre, és minden bizonnyal megőrizték annak szervezeti képét, továbbá rítusainak jelentős részét. A *collegia*-rendszerben dolgozó kőművesszövetségek pedig a Római Birodalom legkülönfélébb provinciáiból érkező tagjaik révén sokat merítettek más földrajzi területek hagyományaiból, Dionüosz munkásaitól kezdve a közel-keleti építőszövetségeken át. Tudjuk azt is, hogy az építészet metaforikus értelmezése már eleve magához vonzotta a hermetikus hagyományok egyes elemeit. Az *operatív* építőszervezetek a szakmai fortélyok és titkok őrzésén túl beavatási társaságokként is működtek, az építkezés eszközeit és folyamatát összekötötték a teremtésmítoszok jelentéstartalmával, rítusaik így megfeleltek a *Tabula Smaragdina* alaptételének: „*ami lent van, az megfelel annak, ami fent van, és ami fent van, az megfelel annak, ami lent van*”. A középkori kőműves-eredetlegendákban tehát igen sok hermetikus elem található (ellentétben viszont mondjuk az előző fejezetben említett templomos lovagrendi regulával), ezen elemek aztán – mint ahogy látni fogjuk – az újkor elején, a *spekulatív* kőművesség kialakulásakor még tovább bővültek és gazdagodtak, létrehozván azt a rendkívül gazdag, több rétegű és sok forrásból táplálkozó szimbólumrendszert, amelyet a modern szabadkőművesség ma is használ.

A kutatók nagy része abban is egyetért, hogy a Halliwell-kézirat feltehetőleg egy valamivel régebbi szöveg – esetleg több szöveg összegyúrt – másolata. A többi fent említett kézirattal ellentétben ez az egyetlen, amely verses formában íródott, saját korához képest is archaikus a nyelvezete, és mind struktúrájában, mind tartalmában különbözik a többitől. Nem említi meg például Salamon templomát – az időben ezt követő, 1410–1490 közöttre datálható *Cooke*-kéziratban ugyanakkor már olvashatunk a jeruzsálemi templomról, ami különösen a 18. században vált a szabadkőművesség fontos motívumává, szimbolizálván azt a munkát, ahogyan a szabadkőművesek dolgoznak az emberiség templomának fölépítésén.

A Cooke-kézirat utáni szövegekben már visszatérő elem Salamon temploma és az építkezés menete. A dokumentumok más dolgokban is megegyezést mutatnak, jelezvén, hogy a (sza-

gisztossal, a hermetikus hagyományok atyjával azonosítható) szimbolikus mondatokban, melyek valódi értelmét csak a beavatottak ismerik.

Noha a Halliwell-kéziratban nem szerepel Salamon temploma és annak fölépítése, ebből a szövegből sem hiányzik Babel tornya. Az eredetlegendák kiemelt helyen említik Nimród nevét, akit Noé egyik fia, Hám nemzett, és aki a följegyzések szerint óriási termetű ember volt – valamint hatalmas király. Babilónban uralkodott, az ő rendeletére kezdték el építeni Babel tornyát. Nimród irányítása alatt több mint negyvenezer kőműves dolgozott, akiket Nimród tanított meg az építészet tudományára. Köztük volt Nimród rokona, Ashur: ő volt az első ember, aki szövetségbe tömörítette a kőműveseket azért, hogy azok egymást segítve, egymást támogatva, egymástól tanulva és egymás testvéri kötelékében művelhessék az isteni eredetű építészetet.

A kéziratok másik fontos szereplője Ábrahám, aki előtt megjelent az Úr és megmutatta neki a Kánaánt, majd feleségével, Sárával Egyiptomba utazott, s mivel ismerte mind a hét tudományt, geometriára tanította az egyiptomiakat. Az egyiptomiak között volt egy Euklidész nevű görög: ő adta eme szent tudománynak a *geometria* nevet. („*Itt kezdődnek az euklidészi geometria művészetének törvényei*” – írja a Halliwell-kézirat első két sora.) Ez a tudomány aztán szerte a világban elterjedt, ám csak azok sajátíthatták el a titkait, akik kellően bölcssek voltak az isteni tudás befogadására. Köztük volt Dávid, Izrael királya, aki templomot kezdett el építeni Jeruzsálemben. Ugyancsak közéjük tartozott Dávid fia, Salamon is, aki ezt a templomot befejezte. Salamonról pedig az eredetlegendák is azt tudatják, hogy négyszázezer kőművest dolgoztatott, élükön Hiram tirozi királlyal, aki Nimródhoz hasonlóan az építészet művészetére oktatta a kőműveseket, míg Salamon király bölcs törvényeket adott nekik.

Az eredetlegendákat tartalmazó szövegek egyetértenek abban, hogy a kőművesség Athelstan király uralkodása idején érkezett Angliába. Athelstan a normann hódítás előtt, 925 és 939 között uralkodott – a Cooke-kézirat a kőművesek patrónusaként a fiát, Edwint emlegeti, ám Athelstannak nem volt ilyen nevű gyermeke (fivére viszont lehetett). A legvalószínűbb feltetelezés szerint a szövegek egybemoszák Athelstan alakját a 617–633 között Northumbriában uralkodó Edwin királyéval, aki államvallássá tette országában a kereszténységet, és nagyban támogatta York püspökét. Northumbria fővárosa, York azért kiemelt fontosságú ebben a tekintetben, mert a szövegek állítása szerint Edwin Yorkban hozta létre az első kőműves-szövetséget (láttuk, hogy York elődje a római építőszervezetek által épített Eboracum helyőrség volt).

Említettük, hogy a különböző országokban dolgozó építőcéhek átvettek egymás rítusaiból és szimbólumaiból egyes elemeket. Ezek közé tartozik a Halliwell-kéziratban említett *Négy Koronás Szent* (*Ars Quatuor Coronati*), akik egész biztosan itáliai eredetű figurák: a tizenötödik században a firenzei kőművesek elkészítették falba mélyesztett emlékművüket. A Négy Koronás Szentet a késő középkori Európában különféle céhek, így egyes építőszervezetek mitikus védőszentjeiként tartották nyilván. A Halliwell-kézirat részletesen megemlékezik róluk: elbeszéli, hogy miután nem voltak hajlandóak megtagadni keresztény mivoltukat, a római császár kivégeztette őket. Állhatatosságuk és tántoríthatatlan hitük révén tehát – mondja a vers – példaképek lehetnek minden kőműves előtt. (Talán nem érdektelen hozzáfűzni, hogy a *Quatuor Coronati* nevet viselte az a warringtoni páholy, amely 1646-ban Elias Ashmole-t nem építészzel foglalkozó tagként inassá avatta – erről részletesen lsd. az utolsó fejezetet.)

Az *Old Charges*ként számon tartott szövegek többsége azt is megemlíti, hogy a kőművesség Franciaországból érkezett Angliába. A Cooke-kézirat külön szól II. Károly francia királyról, aki „*mielőtt királlyá vált volna, kőműves volt; és miután király lett, azt követően is szerette és*

gondját viselte a kőműveseknek, munkát és törvényeket adott nekik”.⁷ Bár erről megint csak nem állnak a rendelkezésünkre konkrét bizonyítékként fölmerülő források, mindez utalhat akár arra is, hogy a középkor második felében intézményesült angliai kőművesség szervezeti formájában sokat merített a Franciaországban ismert úgynevezett *Companionage*-rendszer egyes elemeiből.

A *Companionage* széles körű, a különálló céheknél jóval nagyobb integritást jelentő társulása volt a francia kőműveseknek és az egyéb szakmák szervezeteinek. Tudjuk róla, hogy tagjai másokhoz hasonlóan szintén kereszténységgel vegyült mitológiai elemeket használtak rituális összejöveteleik során, és igen nagy hangsúlyt fektettek a beavatásra. Három nagyobb csoportra oszlottak aszerint, hogy melyik csoport kit tekintett alapítójának: léteztek ilyenformán *Salamon fiai*, *Maître Soubise fiai*, valamint *Maître Jacques fiai*.

A *Companionage*-legendák szerint Maître Jacques Salamon király rendeletére Egyiptomból érkezett Jeruzsálembe, ahol fölszólították őt arra, hogy faragjon ki két kőoszlopot. Miután sikeresen elkészítette, Salamon és Hiram tiroszi király mellett a jeruzsálemi kőművesek harmadik vezető mestere lett. Olyan népszerű emberré vált, hogy egyre nagyobb számban lettek követői és tanítványai. Sikereit megirigyelte Maître Soubise, akinek féltékeny gyűlölete elől Maître Jacques egy mocsárba menekült, ám buzgó tanítványai oda is követték. Végül Maître Soubise emberei törbe csalták és meggyilkolták Maître Jacques-ot. Hívei a ruházatát a különféle szakmák csoportjai között osztották szét: a kalapját odaadták a kalapkészítőknek, a derékszíját az ácsoknak, az ingét pedig a kőműveseknek.

Ez a történet is jelzi, hogy a *Companionage* nem volt egységes: a három nagy csoport nem csupán rivalizált egymással, tagjaik időnként verekezésbe torkolló gyűlöletet is éreztek egymás iránt.

⁷ Frank uralkodó (843–877), bár lehet, hogy II. Károly navarrai királlyal (1349–1387) azonos

A spekulatív kőművesség kialakulása 1.

Ma még látjuk át nem teljes egészében azt a folyamatot, amely során az *operatív* kőművesség *spekulatív* kőművességgé alakult – azaz az építészettel foglalkozó kőművesszervezetek hermetikus hagyományait és alapjait, illetőleg instiucionális fölépítésük és infrastruktúrájuk egy részét megőrizve szellemi-filozófiai közösséggé módosultak át, amely esemény-sor végső kicsengéseként 1717-ben négy angol szabadkőműves-páholy egyesüléséből létrejött a világ első nagypáholya; ami egyúttal a modern szabadkőművesség megszületését és a szabadkőműves-páholyok nyilvánosságra lépését jelenti. Annyi bizonyos, hogy eme folyamat színhelye Anglia és Skócia, úgyhogy ezt a két országot ebből kifolyólag a *modern szabadkőművesség* őshazájának kell tekintenünk, hiszen ennek a mozgásnak sehol másutt nem látjuk nyomát, és tudjuk azt is, hogy az 1717-ben intézményesült modern szabadkőművesség ebben az állapotában Angliából és Skóciából terjedt át a kontinensre, majd a világ más részeire.

Az okok, a mozgatórugók és a folyamat egésze ma még csupán sejthető, annak minőségéről kevés pontos információval rendelkezünk. Hipotézisekből és tényekből áll össze az egész, és nagyban valószínűsíthető, hogy a későbbi kutatások is legfőljebb árnyalni tudják ezt a képet – mivel hermetikus szervezetről van szó, százszázalékos bizonyítékokat nehéz lesz bárhonnét is előkotorni.

Ha meg akarjuk válaszolni azt a kérdést, hogy miért éppen ez a két ország a modern szabadkőművesség szülőhazája, Anglia esetében egyszerűbb a helyzetünk. A 16–17. század folyamán ugyanis Németalföld (Hollandia) mellett Anglia érte el Európában a polgárosodás és a kapitalizmus azon fokát, ahol a termelésből – az iparból, a kereskedelemből, a mezőgazdasági területek elkerítéséből, nem utolsósorban pedig a pénzügyi befektetésekből – meggazdagodott nemesi-polgári réteg eljutott arra a szintre, hogy a társadalmi-gazdasági folyamatok legfőbb indukátorává váljon. A régi és az új társadalmi erők küzdelme a 17. század derekán, az angol polgári forradalom évtizedeiben csúcsosodott ki, ám már ezt megelőzően is, nagyjából onnét kezdődően, amikor VIII. Henrik (1509–1547) Angliája a reformáció egy egészen sajátos útjára lépve elszakadt a kontinens kétarcú (katolikus vagy protestáns) fejlődési változataitól, a termelőeszközöket irányító nemesi-polgári rétegek az eredeti tökefelhalmozás révén képessé váltak a társadalom és a gazdaság egyre nagyobb terjedelmű szegmenseinek irányítására.

Mindez természetesen kihatott az élet olyan területeire is, ahol a kőművesszervezetek tevékenykedtek: a részben a földrajzi fölfedezések indukálta társadalmi változások, a polgárisodás, az urbanizálódás, a feudális-hűbéres keretek föllazulása, illetve szétesése, összességében véve a középkor végetérte és az újkor beköszönte hatással volt a céhrendszerre és az építőcéhekre is – nem feledkezve meg azokról a szellemi változásokról sem, amelyeket a reformáció és az ellenreformáció, illetve annak angliai formációi okoztak. Ezen hatások együttes eredőjének tekinthető, hogy a 18. század elején Angliában megjelenő modern szabadkőművesség már „csak” fogalomrendszerében és szimbolikájában köthető az építészethez. Az *operatív* szabadkőművesség helyére a 17. század folyamán a tudománnyal, filozófiával és spirituális-morális kérdésekkel foglalkozó *spekulatív* szabadkőművesség lépett.

Nehezebb a helyzetünk Skócia esetében. Ez az ország a 16. században alkotmányos értelemben külön államot alkotott Angliától, noha ezernyi szállal kötötte össze őket a történelmi és kulturális múlt. A Tudorok kihalásával aztán új helyzet állt elő: a Stuart-házból származó VI. Jakab skót király (1567–1625) 1603-ban I. Jakab néven Anglia és Írország trónjára lépett, innentől fogva a Stuartok alkotta perszónalunióban Anglia egyesült Skóciával.

A társadalmi-gazdasági folyamatok természetesen azokban az időkben sem álltak meg az országhatároknál, e tekintetben tehát valóban nem mondható meglepőnek az, hogy a spekulatív kőművesség létrejöttében angol és skót páholyok egyaránt szerepet játszottak. Némi meglepetést az kelthet, hogy a fejlettebb Anglia ellenében a korábbi időkből elsősorban skót forrásaink léteznek ezen folyamatok dokumentálására. Azaz jelenlegi ismereteink szerint a folyamat Skóciában vette kezdetét, onnét terjedt át Angliába (az első spekulatív szabadkőműves-páholyok tagságának nagyobb részét Stuart-párti nemesek alkották, akik a közös skót-angol uralkodóval egy időben jelenthettek meg angol területeken is), hogy aztán az első nagypáholy Londonban történő megalakulásával ott teljesedjék ki. A skót eredet ilyenformán még jócskán tartogat kérdőjeleket, és itt bizony hallathatják szavukat a merészebb hipotézisek hívei, akik nem felejtenek el bennünket emlékeztetni azon, hiteles történeti forrásokkal még nem bizonyított feltevésre, miszerint a templomos lovagrend brutális fölszámolása után a templomosok egy nagyobb csoportja Robert Bruce király Skóciájában lelt menedékre...

A folyamat lépésenként zajlott, és ahogy fentebb említettük: egyes elemeit, mozgatórugóit, valamint logikájának egyes lépcsőit ma se látjuk és ismerjük kristálytisztán. Mivel zárt társaságról van szó, a források száma ebben a korszakban is korlátozott, bár lényegesen jobban állunk, mint a régi korokat tekintve. Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy a 16–17. század szellemi folyamatait összességében véve is csak az utóbbi időben kezdte alaposabban tanulmányozni és földolgozni a történettudomány. Holott ez a reneszánsz és a felvilágosodás közötti időszak mind eszmei, mind szellemi-filozófiai kérdésekben igen sok fontos változást hozott. Itt ne csupán a reformációra és az ellenreformációra gondoljunk, habár minden bizonnyal ezek tekinthetők a változások motorjainak. A 16–17. század egyúttal a mágia, az alkímia, a misztikus tudományok fénykora is, amely jócskán, a korábban feltételezettnél sokkal jobban hatott a korszak gondolkodására. Frances Yates például egyenest *rózsakeresztes felvilágosodás* néven említi ezt a történelmi periódust, és hangsúlyozza, hogy az olyan mágikus tudósok, mint Agrippa (1487–1535), Paracelsus (1493–1541), John Dee (1527–1608), Sir Francis Bacon (1561–1626) vagy Robert Fludd (1574–1637) nagyon erős hatást gyakoroltak a kor gondolkodására és eszmerendszerére.

Ez a történelmi korszak tehát a *hermetikus reneszánsz* ideje. Európa szinte minden országában megnő az érdeklődés a titkos tanok és az ezotéria iránt. A könyvnyomtatás széles körű elterjedésével *bestseller* lesz a Hermész Trismegisztoznak tulajdonított latinra fordított hermetikus íráskönyv gyűjteménye, a *Corpus Hermeticum*, mely nyomán botcsinálta és valódi tudósok kezdik kutatni a bölcsesség különféle megnyilvánulásait, az életszentségeket és a nagy igazságokat. Újult erővel kél lábra a középkori alkímia, a mágikus tudományok pedig olykor egyes uralkodók jóvoltából úgymond a hivatalos körökhöz is fölemelkednek: az alkímisták, mágusok és asztrológusok egyik fellegvára II. Rudolf német-római császár (1572–1608, magyar királyként I. Rudolf) prágai udvara; de szép számmal találunk aranycsinálókat és magukat beavatottként aposztrofálókat Európa más városaiban is. S miközben egyesek gözerővel kutatnak az aranycsinálás lehetősége (a *transzmutáció*), valamint a bölcsék kövéként emlegetett életelixír (a *vörös oroslán*) után, az *ezotéria* valódi természetének ismerői tudják, hogy sok más dologhoz hasonlóan az alkímia is szimbólum: a fény, a világosság, a hermetikus bölcsesség keresésének szimbóluma. Nem véletlen, hogy egyikük, Tommaso Campanella (1568–1639) legfőbb művében a fény birodalmáról, a Nap államáról értekezik.

Mindez természetesen kihatott az építészervezetekre is. Szokás mondani, hogy ebben az időben véget értek a nagy építkezések, és az építészervezeteknek a korábbiakhoz képest kevesebb munka jutott. Ez így, ebben a formában nem igaz – noha nem valóban elmúlt a katedrálisépítési láz, és reneszánsz bazilikákat meg palotákat sem emeltek, építkezések

továbbra is zajlottak, építőmesterekre és építőmunkásokra továbbra is szükség volt. Az viszont kétségtelen, hogy a megváltozott társadalmi keretek a céhrendszer lazulásához és széteséséhez vezettek. Azok a gazdag patrónusok pedig, akik abban az időben, különösen Skóciában és Angliában az építőcéheket foglalkoztatták, a 16–17. század szellemi miliójének megfelelően érdeklődni kezdtek az alkímia, a mágia és a hermetikus tudományok iránt. Ezzel párhuzamosan az építészet sokszínűsége, és a tudományokkal és a művészetekkel való egyidejű kapcsolata révén az úgynevezett szellemi tudományok képviselői is „fölfigyeltek” a zárt, a hermetikus társaságokhoz hasonlatosan működő építőszervezetekre. Minden bizonnyal ezek együttesen eredményezhették azokat a lépéseket, amelyek a korszak végére az operatív kőművességet spekulatív szabadkőművességgé változtatták

Korábban is érték spekulatív hatások az építőpáholyokat – gondoljunk csak az ókori Róma bevándorlóira, vagy azokra a templomosokra, akik elrejtőzhettek az építőszervezetekben. Már az ő is hatásuk is nagyban formálta mind az építőpáholyok rituáléját, mind szervezeti formáját, mind gondolkodását. Úgy tűnik, hogy végül a 16., de különösen a 17. században érkező spekulatív hatás adta meg azt a bizonyos döntő lökést, párhuzamosan a korszak szellemi miliójének külső befolyásával.

Egyes feltételezések szerint ennek a változásnak az esetleges motorjai a következő fejezetben részletesen tárgyalandó *rózsakeresztesek* voltak. A rózsakeresztes mozgalom nagy valószínűséggel hermetikus szerepjátékként indult, noha Bacon már 1605-ben egy tudósok számára föllátható testvériségről értekezett. Maga a testvériség a szerepjáték (*ludibrium* – a rózsakeresztes iratokban előforduló latin szó *tréfát* és *mozgalmat* egyaránt jelöl) alapjául szolgáló ún. *rózsakeresztes kiáltványok* fölbukkanásakor még nagy valószínűséggel nem létezett (a kiáltványok egyik részének feltételezett szerzője, Johann Valentin Andreae egy 1619-es írásában már álrózsakeresztesekről beszélt), ám ezen szövegek hatására valóban jöttek létre a 17. század második felében *rózsakeresztes-páholyok*, amelyek szellemi-morális-filozófiai tevékenységet folytattak, és amelynek képviselő (mint azt látni fogjuk) rövidesen megjelentek a kőművespáholyokban is.

Kanyarodjunk azonban vissza az újkor küszöbére, a céhrendszer átalakulása körüli időre. David Stevenson skót történész *The origins of freemasonry* című remek könyve részletesen foglalkozik a 16–17. századi skóciai és angliai kőművespáholyok életével és módosulásaival. A skóciai céhes előzményeket vizsgálva Stevenson megemlíti, hogy az edinburgh-i kőművesek felbukkannak egy 1475-ös írott szövegben, a következő évszázad elejéről pedig az aberdeeni és a glasgow-i kőművescéhek más céhekkal (pl. az ácsokkal) való együttműködésének dokumentumai ismertek. Ezeken felül Stevenson ismertet egy 1400 körülre datált kvázi kőművesalkotmányt is: az ún. *kilwinningi kézirat* nyomán rekonstruált változat az Atyához, a Fiúhoz és a Szentlélekhez szóló imával kezdődik (a katolikus Skóciában vagyunk), a középkor hét szabad művészetének megemlékezésével folytatódik, majd felbukkannak a *Genezisz*ből ismert Lamech gyermekei (köztük a geometriát megalapító Jabal), őket a nagy *Hermarius* követi a sorban, aztán Bábel tornya, illetve Babilon szabadkőművesként aposztrofált királya, Nimród, továbbá Ábrahám és a felesége, Sára, valamint Egyiptom urai; és természetesen Dávid és Salamon király. Mindez nagyban hasonlít az építőcéhekről szóló fejezetben említett kőműveslegendákhoz.

A 16. század második fele skóciai szabadkőművességének egyik kulcsfigurája William Schaw (1550 körül–1612). Ezt az építész úriembert – aki egy időben VI. Jakab skót király diplomatájaként is tevékenykedett – tekinti David Stevenson a modern szabadkőművesség alapító atyjának. William Schaw *warden-general* volt a korabeli skót kőművesek között. A szó kettős jelentéssel bír: egyrészt jelenti a király által kinevezett vezető építész funkcióját, másrészt a korai szabadkőműves nyelvzetben *nagymester*ként is értendő (ez az első írásos nyoma ilyen tisztség fölbukkanásának, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a modern

szabadkőművesség gyakorlatával szemben nem választott nagymesterről van szó, hanem a király által kinevezett tisztségről, ezért óvakodnunk kell attól, hogy akár Schaw-t, akár mást mai értelemben véve nagymesternek tekintjük). A kettőség arról árulkodik, hogy a vezető szabadkőművesek egyszerre viselt páholybéli és civil tisztviselői funkciói a mindennapi életben összekeveredhettek. Az pedig, hogy a szabadkőművesség élén egy királyi építész hivatalnok áll, nem csupán a hatalom kvázi jelenlétét bizonyítja a páholyokon belül, hanem egyszersmind spekulatív – tehát nem építész – elemek előbb közvetett, később közvetlen megjelenését.

A történészek azt feltételezik, hogy már jóval 1717 előtt is léteztek rendszeres találkozók az egyes páholyok képviselői között. A skót szabadkőművesek elsősorban Edinburgh-ban, az ország gazdasági és politikai központjában gyűltek össze, és vitatták meg közös ügyeiket. Az ilyen találkozók eredményeként alakulhatott ki az eseménynek otthont adó edinburgh-i páholy többiekkel szembeni elsőbbsége, amely eleinte írásban semmilyen formában nem mondatott ki, csupán informális módon, a többi páholy tudomásul vételével létezett, és ennek egyik kézzel fogható gyakorlati megnyilvánulása volt az, hogy a király az edinburgh-i páholy tisztviselői közül nevezte ki a *warden-generalt* – mely tisztség tehát egyszerre jelentett királyi építészeti tisztviselőt és szabadkőműves-vezetőt. William Schaw is ezt a funkciót töltötte be az edinburgh-i páholy tagjaként, és ebbéli minőségében fontosnak érezte egy olyan okmány elkészítését, amely írásban is lefekteti a skót szabadkőművesek részben korábbi szövegekben már megfogalmazott, részben szóbeli hagyományokban létező belső törvényeit.

„Edinburgh, december 28., az Úr megtestesülésének 1598. esztendeje. Az alábbi szabályokat és rendelkezéseket a királyság minden kőművesmesterének be kell tartania. Készítette William Schaw, őfelsége kőművesmestere és a Craft vezetője, a többi mester hozzájárulásával” – ezekkel a szavakkal kezdődik a William Schaw által kibocsájtott első okmány, amely abban különbözik a korábbi szabadkőműves-szövegektől, hogy egyáltalán nem foglalkozik az eredetlegendákkal, sőt a hermetikus hagyományokra sem találunk utalást benne. A kőművesek életét és munkavégzését szabályozza, 22 pontban, részletesen rendelkezve az inasok hétesztendei munkavégzésétől kezdve a különféle jogokon és köteleességeken át a büntetésekig; időnként morális köteleességeket is előírva a mesterek számára: *„A mesterek járjanak el becsületesen egymással, és segítsék az ő testvéreiket, egymást és mindenkit a kőművesek között. A kőművességre vonatkozó dolgokban pedig legyenek engedelmesek a feljebbvalóik iránt. Legyenek becsületesek, hűek és gondosak hivatásuk során, bánjanak jól a többi mesterrel, valamint azon beosztottaikkal, akik a kezük alatt dolgoznak, legyen szó akár darabbérben, akár heti bérben megfizettekről”*.

Az első Schaw-okmány kibocsátásának dátuma 1598. december 28-a – egy nappal János evangélista ünnepe után. David Stevenson megjegyzi, hogy a *János-napok* már akkor igen nagy jelentőséggel bírtak a kőművesek rituáléiban, és mivel minden év december 27-én ünnepi összejövettel tartottak, feltételezhető, hogy az 1598. évi alkalom idején (ahogy a szöveg bevezetésében is szerepel) William Schaw valóban egyeztetett mesterekkel az alapokmányról, ezt követően került sor annak másnapi deklarálására. A János-napok, valamint a két bibliai János: *Keresztelő Szent János* és *János evangélista* iránti tisztelet egyes elképzelések szerint bencés hatás nyomán került az építőpáholyok rituáléjába – érdekes, hogy az eredetlegendák általában nem beszélnek egyik Jánosról sem. Ezen a téren nem zárható ki a templomos kapcsolat sem: a templomos lovagrend ugyanis testvérrendjéhez, a johannitákhoz hasonlóan szintén kultikus tisztelettel fordult Keresztelő Szent János és János evangélista felé (néhány feltételezés ide sorolják a Biblia harmadik Jánosát is, aki a *Jelenések könyvét* írta); tudunk arról, hogy a 12–13. század folyamán a templomosok már meglévő templomokat építettek át úgy, hogy abban megjelenítődjék a Jánosok iránti tisztelet. Könnyen elképzelhető, hogy ezen hagyományt vette át akár a bencésektől, akár a templomosoktól a szabad-

kőművesség. Nem véletlen, hogy az első nagypáholy megalakítása 1717. június 24-én, egy másik János-ünnepen, Keresztelő Szent János napján történt. Mint ahogy nem véletlen az sem, hogy bizonyos nyelvi kontextusban a *szimbolikus fokokban* (inas, legény, mester) dolgozó szabadkőműves-páholyokat *János-rendi* páholyoknak is szokás nevezni.

Egy esztendővel az első alapokmány után William Schaw kibocsájtott egy másodikat is – igaz, ez nem a skót szabadkőművesség egészére vonatkozott, hanem a kilwinningi páholy számára készült. A kilwinningiek ugyanis nehezményezték, hogy a rájuk is érvényes első Schaw-okmányból kimaradtak bizonyos szabadságjogok és privilégiumok, amelyek a hagyományok szerint őket megillették. A páholy képviselőjében Archibald Barlay kereste föl a királyt azzal, hogy ezt az ügyet elérjessze. VI. Jakab azonban éppen nem tartózkodott Edinburgh-ban. Ott volt viszont William Schaw, aki amint Barlay érkezéséről hallott, azonnal fölkereste őt, és némi egyezkedés után elkészített egy második alapokmányt, amely immáron tartalmazta a kilwinningiek által hiányolt szabadságjogokat, valamint az előző évi dekrétumhoz hasonlóan, azt részben kiegészítve 13 pontban szabályozta a páholy működését: kitért a páholy tisztségviselőinek választására, a páholykincstárra, az abba történő befizetések mértékére, és így tovább. Azaz az első Schaw-okmánnyal egyezően megalapozta és lefektette azokat a rendszabályokat, melyek modernizált változatai később bekerültek a nagypáholyok alkotmányába, illetve a páholyok működési szabályzataiba.

A rend kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a második Schaw-okmány kibocsátásának dátuma 1599. december 28. – éppen egy évvel az első után, és megint csak a János evangélista ünnepét követő napon. Az okmány mindjárt az első pontban leszögezi: *„Ahogy így volt ez a múltban és így lesz a jelenben is, úgy az edinburgh-i páholy az első Skóciában; amint pedig arról régi írásaink is rendelkeznek, úgy a kilwinningi a második; és a fentieknek megfelelően a stirlingi a harmadik”*. Utóiratként Schaw azt tartotta fontosnak megjegyezni, hogy amint arra alkalom nyílik, az ezen okmányban nem szereplő további kilwinningi igényeket (ezeket nem részletezi) a király elé kell fölterjeszteni.

Ugyanebben az időben, a 16–17. század fordulóján William Schaw mellett a Sinclair család is igyekezett közreműködni a skóciai páholyok működésének és életének szervezésében. Ez a família (régies, franciás nevén Stb. Clair) jelentős helyet foglal el a szabadkőműves- és a templomoslegendáriumban is, többek között azért, mert a 15. század folyamán ők építették a templomos-szabadkőműves kontinuitáselméletekben kulcsszerepet betöltő Rosslyn-kápolnát Edingburgh mellett. Rosslyn egyesek szerint a templomosok titkos tudását és elveszett kincseit őrzi, pincéjében templomosok vannak eltemetve, az oltár alatt található a Szent Grál, a kápolna pedig Salamon templomának a kicsinyített mása. Az is szerepel a köztudatban, hogy a Sinclair család templomos ősökkel büszkélkedhet – noha tudjuk, hogy a templomosok szüzességet fogadtak, így gyermekeket csak az esküjük előtt, vagy annak megtagadásával nemzhettek.

Tény, hogy a katolikus Sinclairek a rosslyni és egyéb építkezési munkálataik okán kapcsolatba kerültek kőművespáholyokkal, olyannyira, hogy már a 15. századtól kezdve egyfajta patrónus szerepet is betöltöttek náluk (erre láttunk már példát a római építőszervezeteknél). Átlépve a legendagyártást, a konkrét tényeknél maradván azt lehetne a merész hipotézisek cáfolatául röviden megemlíteni, hogy Rosslyn mintegy százötven esztendővel a templomosok letűnte után épült, az építkezés szervezője pedig Caithness és Orkney earlje, Sir William Sinclair volt. Mivel az építkezés (nem csak ez, más építkezések is) a díszítésekkel, a faragásokkal, a szobrokkal, valamint az egyéb tennivalókkal együtt hosszú időre, generációkon keresztül munkát biztosított a környék építőmestereinek és építőmestereinek, nem véletlen, hogy a Sinclair család szoros kapcsolatba került a kőművespáholyokkal.

A Sinclairrekhez fűződő két *kőműveskarta* pontos datálása egyelőre nem tisztázott. David Stevenson feltételezése szerint az első 1600–1601 táján készülhetett, a második 1627 körül már biztosan létezett. Mindkettő az edinburgh-i páholyhoz köthető, de valamennyi skóciai szabadkőműves nevében szólt, és túl azon, hogy alapvetően a kőművesek jogairól, illetve a kőművesség patronálásáról rendelkezett, a másodikban utalásokat is találhatunk a nem kőműves szabadkőművesekre. Mind a két okmányt ugyanis ellátták kézjegyükkel a kőművesek küldöttei, a másodikat azonban egy ács és egy üveges is aláírta, akik az angol szóhasználat szerint a kőművesekhez hasonlóan ugyancsak *squaremenek* voltak – azaz olyan szakmák képviselői, amelyek a geometria törvényeit fölhasználva és tisztelve végzik munkájukat. A második Sinclair-kartáról ugyanakkor hiányzik a kilwinningi páholy küldöttjeinek kézjegye. Egyes kutatások szerint a kilwinningiek már a második Schaw-okmány esetében is nehezményezték, hogy csupán a második helyre kerültek a skót szabadkőműves-páholyok sorában, érzékenységüket pedig tovább fokozhatta az, hogy a Sinclair-kartán *tiszteletbeli kőművesek* nevei is szerepelnek.

Ezen *tiszteletbeli kőművesek* (az ács és az üveges) persze még nem azok a személyek, akik az operatív kőművességet hermetikus-filozofikus testvériséggé, spekulatív kőművesség formálták át. Mindenesetre hogy ők már ebben az időben fölbukkantak a szabadkőműves-páholyokban, arra az egyik jel 1600. június 8-áról származik. A következő két fejezetben szó esik majd Sir Robert Morayról és Elias Ashmole-ról, arról a két brit nemesről, akiket az első bizonyítottan spekulatív szabadkőműveseknek szokás tartani. Kevésbé közismert, hogy a fent említett napon az edinburgh-i páholyban megjelent egy auchinlecki földesúr, bizonyos *John Boswell testvér*, akinek neve tizenkét operatív kőműves mellett ilyen formában, szabadkőművesként, a többiek egyetértésével került a páholy nyilvántartásába. Hogy mikor és milyen módon csatlakozott az edinburgh-i páholyhoz, arról nincsenek információink.

A rózsakeresztesek

A szabadkőművességgel kapcsolatos mítoszokban a templomosok mellett előkelő helyet foglalnak el a *rózsakeresztesek* is. A rózsakeresztes rend történetének jó pár elemét lepel borítja mind a mai napig. Ma sem vagyunk abban bizonyosak, hogy a rend abban a formában, amit hiszünk és sejtünk róla, valóban létezett-e. Egyesek szerint egy, esetleg több ember tréfája volt csupán, mely messze túlhaladt eredeti szándékain – ez esetben ugyanis klasszikusan érvényesül a „gombhoz a kabátot” elmélet, azaz lehet, hogy valaki vagy valakik tréfának, játéknak, iróniának szánták, aztán komoly dolog lett belőle. Mások szerint a rózsakeresztesekre, akár csak a velük kapcsolatba hozható alkímistákra, nem érdemes sok figyelmet fordítani, hiszen – mondják – komoly dolog nem fűződik hozzájuk, és amit tudni érdemes róluk, az is legenda, csacska beszéd talán (nota bene: az alkímistáknak köszönhető nem egy vegyi anyag fölfedezése). Ám „*ha sok is volt közöttük a bolond és csaló* – írja *A rózsakeresztesek* című esszéjében Szerb Antal –, *a társaságok magvát mégis olyan emberek alkották, akiket az igazi megismerés vágya, az igazság felé küszködő nyugtalanság vezetett*”. Ezzel a nyugtalanító kétellyel érdemes olvasni a rózsakeresztes rend történetét.

A rózsakeresztes mozgalom nagynevű kutatója, Frances Yates a neves angol mágus, John Dee (1527–1608) 1580-as években tett európai utazásai kései utóhatásának, valamint az 1619-ben cseh uralkodóvá koronázott és *téli királyként* ismert protestáns pfalzi választófejedelem, Frigyes heidelbergi (majd rövid ideig prágai) udvarának, illetve az udvar körül tevékenykedő, pápaságellenes, és a misztikus tudományok iránt erősen érdeklődő szellemi miliónek tulajdonítja a rózsakeresztes kiáltványok megjelenését. Ezek a kiáltványok föltehetően már 1610 körül léteztek, nyomtatott formában azonban pár esztendővel később láttak napvilágot.

1614-ben kis könyvecske jelent meg a német nyelvterülethez tartozó Kasselban. A címe: *Fama fraternitas oder Entdeckung der Brüderschaft des hochlöblichen Ordens der R. C.* Azaz: *Fama fraternitas, avagy a felettebb dicső R. C. testvériség fölfedezése*. Boccacini reformációval kapcsolatos munkája német fordításának mellékleteként látott napvilágot, és egy esztendővel később követte egy másik, amely a *Confessio fraternitas R. C. (Az R. C. testvériség vallomása)* címet viselte. A „trilógia” zárásaként pedig 1616-ban, immáron Strassbourghban megjelent egy allegorikus regény: *Chymische Hochzeit Christiani Rosenkreutz* – magyarul: *Rózsakereszt Krisztián kémiai menyegzője*. A regény főhőse, Rózsakereszt Krisztián 1459-ben meghívót kap egy ismeretlen király esküvőjére, annak pompás kastélyában több próbát kiáll, részt vesz alkímista szeánszokon, ám végül próbatételének egyik lépcsőjén megbukik: meglesi a mezítelen Vénuszt, így nem jut el a végső megvilágosodásig. A regény befejezése hiányzik, illetve a mű végén utalást találunk arra, hogy Rózsakereszt Krisztián forrásként fölhasznált írásai közül két lapocska nincs meg... föltehetően a legnagyobb titkokat őrző két papiros.

Bár a három mű szerzőinek kilétén sokat vitatkoztak, a ma leginkább elfogadott álláspont szerint mindhárom munkát – Yates szerint csak az első kettőt – Johann Valentin Andreae (1586–1654) lutheránus lelkész és teológus írta, őrá utal a címlapokon elhelyezett *Vale* üdvözlő szócsonka is. Egyesek őt tekintik a rózsakeresztes rend megalapítójának. Mások szerint Andreae e három (vagy kettő) munkája – ahogy nevezni szokták őket: a három rózsakeresztes kiáltvány – egyszerű tréfa, vagy ha nem is tréfa, akkor irodalom, fikció, melyre aztán bizonyos hiszékeny – vagy számító – emberek fölépítették a rózsakeresztesek szövetségét. Egy megint csak másik álláspont szerint a rózsakeresztesek és Andreae három könyve között „mindössze” annyi összefüggés van, hogy Andreae maga is rózsakeresztes volt, a rend azonban már korábban is létezett, megalapítója Christian Rosenkreutz, azaz Rózsakereszt

Krisztián. Az ő életét elég részletesen tárgyalja Andreae *Famaja*, álljon itt röviden csak annyi, hogy Rózsakereszt Krisztián 1378-ban született, európai kolostorokban, illetve damaszkuszi és egyiptomi mesterektől tanult, majd visszatért hazájába, Németországba, ahol – bár ismerte az aranycsinálás titkát – megszerzett tudását nem hatalomra és hírnévre használta föl, hanem arra, hogy maga köré gyűjtött hét másik személyt, akikkel megosztotta az általa megismert titkokat. Megegyeztek abban is, hogy szétoszlanak szerte a világban, betegek gyógyításával foglalkoznak, ám ezért a tevékenységükért nem fogadnak el pénzt; valamint minden év egy bizonyos napján egy bizonyos helyen találkoznak, és mindegyikük egy követőt választ maga mellé, aki a halála után tovább őrzi a rend titkait. Rózsakereszt Krisztián 106 éves korában, 1484-ben halt meg, és sírjára ezt íratta: „*POST CXX ANNOS PATEBO*”, azaz „*Százhusz év múlva kinyílok*”. A legenda szerint erre valóban 120 esztendővel később került sor, a testvériség tagja ugyanis állítólag ekkor találták meg (és rögtön újra el is rejtették) Rózsakereszt Krisztián sírját.

A rózsza időtlen jelkép. Ezoterikus felfogások szerint egyfelől a tisztaságot, az isteni szépséget jelenti, másfelől a Napot és a világosságot, ezzel együtt pedig a beavatottak által birtokolt titkokat, az isteni tudást. A rózsza emellett a szeretet szimbóluma: az érzéki szeretetét csakúgy, mint az Isten iránt érzett szeretetét is. De a rózsza a szimbóluma a titoktartásnak is: megszokott dolog volt, hogy az étkezőasztal fölött, vagy a bordélyokban a mennyezeten rózsza jelképet helyeztek el, hogy a bortól megittasult nyelvvel elővigyázatlanul elmondottak a rózsza alatt (*sub rosa*), azaz titokban maradjanak. A rózsza tövisei ugyanakkor a szenvedést jelképezik, például Jézus szenvedéseit, úgyhogy a középkor évszázadaiban a rózsza a Szent Grál szimbólumaként is megjelent.

A rózsza alakja fölbukkan Andreae címerében, amely egy András-keresztet és négy rózsát ábrázol. De megtalálható Luther Márton (1483–1546) címerpajzsán is. Persze, Andreae Luther követője volt – merészebb feltételezések szerint viszont Luther is tagja volt a már Andreae előtt működő rózsakeresztes szövetségnek, melynek eljövételét a nagy orvos, filozófus és alkimista, Paracelsus (1493–1541) jósolta meg azzal, hogy kijelentette: egyszer majd sokan fogják az ő tanaikat követni, s ők alaposan megváltoztatják a világ arculatát. Az angol természetkutató, Robert Fludd (1574–1637) ugyanakkor égi konstallációk alapján számolta ki, hogy a Halak fölbukkantak az első égi házban, ami pedig azt jelenti, hogy a világváltozás előmozdítói mindeddig titokban működtek, ám mostantól fogva a nyilvánosság elé lépnek. Hogy Paracelsus rózsakeresztes volt-e, arról nincs tudomásunk, mint ahogy azt sem tudjuk biztosan, hogy Fluddot a rend tagjai közé sorolhatjuk-e. Fludd magát Paracelsus tanítványának vallotta és foglalkozott a középkori zsidó misztika alapjait jelentő *Kabbala* tanaival is, illetőleg több munkájában – közülük a legrészletesebben az 1617-ben megjelent *Tractatus apologeticus integritatem Societatis de Rosea Crucis defendens* címűben – megemlékezett a rózsakeresztes szövetségről, sőt arra is fölhívta a közvélemény figyelmét, hogy egyesek visszaélnek a rend nevével, magukat rózsakeresztesnek nevezik, és a testvériség nevében követnek el olyan dolgokat, amelyekhez az igazi rózsakereszteseknek az égvilágon semmi közük – mindez még nem jelent a rózsakeresztes tagságát illetően bizonyítékot, csupán azt a tényt, hogy Fludd is a rózsakeresztes kiáltványok nyomán kereste a rózsakeresztesekkel a kapcsolatot.

A rózsakeresztesek közé sorolják egyesek a filozófus René Descartes-t (1596–1650) is, akiről talán kevésbé köztudott, hogy ingyen gyógyított, és a titkos tudományok iránti vonzódása miatt kizárták az utrechti egyetemről. Történeti források szerint ugyanakkor Descartes nem volt rózsakeresztes, hanem csupán egyike azoknak, akik Fluddhoz hasonlóan a rózsakeresztes kiáltványoknak „lépre menve” éveken át keresték a rózsakeresztes testvéreket – eredmény nélkül.

A „gombhoz a kabáthoz” elmélet jegyében az látszik valószínűnek, hogy a rózsakeresztes mozgalom valójában csak évtizedekkel az 1610-es években megjelent kiadványok után született meg, éppen a kiáltványok hatására: azaz az emberek keresték, ám nem találták sehol a rózsakeresztes testvériséget, így hát jobb híján megalapították... Ekképpen lehetett a 17. század második felében már talán valóban működő szövetség tagja a természettudós Robert Boyle (1627–1691) és Isaac Newton (1643–1727), ezzel összefüggésben pedig az angol tudományos akadémia, a *Royal Society*, illetve annak elődje, az elsőként Sir Francis Bacon (1561–1626) által megálmodott *Láthatatlan Kollégium (Invisible College)* is rózsakeresztes eredetűnek tekinthető.

Az „igazi”, a sokak által keresett és várt rózsakeresztesekkel ugyanakkor kevesen találkoztak – már ha valóban találkozott valaki azokkal, akik Rózsakereszt Krisztiántól és annak hét tanítványától örökölték a titkos tudást. Bár a 17. század elején egyes nagyvárosok, például 1623-ban Párizs utcáin többször is falragaszok jelentek meg, amelyek a testvériség közelgő nyilvános eljövételét hirdették, ez mégsem következett be. Igaz, szerte Európában csodás történetek keltek szárnyra arról, hogy egyes helyeken, a legváratlanabb pillanatokban néhányan találkoztak mesés képességű, rejtélyes emberekkel, akik minden bizonnyal „igazi” rózsakeresztesek voltak, ám a legendák nem öltöttek valós alakot. Pedig tudósok, művészek, politikusok, sőt nem ritkán „egyszerű, hétköznapi halandók” fordultak könyvekkel, kiáltványokkal és hirdetésekkel a rózsakeresztesekhez, arra kérve őket, nyilvánuljanak meg, vegyék föl velük a kapcsolatot, és tanítsák meg őket mindarra, amit a testvérek már régóta tudnak. Minden bizonnyal a hallgatás az oka, hogy sokan tréfának tartották, illetve tartják ma is a rózsakeresztes rend Andreae előtti létezését.

A kiáltványok hatására aztán a 17. század közepén *rózsakeresztes-páholyok* alakultak szerte Európában, főként Angliában. Yates, de más szerzők is (pl. Tobias Churton) egyetértenek abban, hogy a rózsakeresztes-páholyok és a szabadkőművesség közötti egyik lehetséges kapocs az angol jogász és misztikus gondolkodó, Elias Ashmole (1617–1692) személye. Ashmole 1646. október 16-án lett a Warringtonban dolgozó *Quatuor Coronati* nevű szabadkőműves-páholy tagja – a páholy ekkor már régóta működött, azaz Ashmole nem alapító tag volt, hanem újonnan belépő, ráadásul az építészethez vajmi kevés köze volt. Ugyanezt mondhatjuk el az alkímiával és kémiával egyaránt foglalkozó skót nemesről, Sir Robert Morayról is, aki 1641. május 20-án csatlakozott az edinburgh-i kőművespáholyhoz. Mind Ashmole, mind Sir Moray alapító tagjai voltak 1661-ben a *Royal Society*nek – az előzmények és munkásságuk ismeretében őket már tekinthetjük rózsakeresztesnek. Ilyen értelemben nekik (és bizonyára másoknak is) nagy szerepük lehetett abban, hogy az operatív szabadkőművességből spekulatív szabadkőművesség lett. Róluk a következő fejezetben még szólni fogunk.

Még egy pillanatra érdemes elgondolkodni a rózsakereszteseknek a szabadkőművességre gyakorolt hatását illetően. Tudjuk, hogy az első skóciai és angliai szabadkőműves-páholyokban és azok pártolói között többségben voltak a Stuart-párti katolikusok. A modern szabadkőművesség azonban 1717 után, különösen az 1738-as pápai enciklika fényében antikatolikus szervezatként jelenik meg a köztudatban. Ha a rózsakeresztes mozgalmat valóban Frigyes heidelbergi és prágai protestáns udvarából, illetve az ottani szellemi miliő által kiadott kiáltványokból vezetjük le, vajon elképzelhető-e, hogy az eredetileg katolikus jellegű szabadkőműves-páholyokon belül a 17. század közepétől beszivárgott spekulatív tagok – akik talán rózsakeresztesek és protestánsok voltak – végbevittek a páholyokon belül egyfajta protestáns fordulatot? Mindez persze csak feltételezés, ám ha így történt, akkor elmondhatjuk, hogy a rózsakeresztesek az eddig feltételezettnél sokkal nagyobb hatást gyakoroltak a szabadkőművességre.

A rózsakeresztes lelkesedés a 17. század végén rövid időre kihuny: hirtelen eltűntek a rózsakeresztesek, egy darabig senki nem beszélt róluk, Európát más dolgok kezdték el érdekelni (a törökök kiűzése, a spanyol örökösödési háború), majd a rend 1710-ben ismét hallatott magáról: ebben az évben jelentek meg Sigmund Richter (*Sincerus Renatus*) tollából az *Arany- és Rózsakeresztes Testvériség* törvényei.

„A XVIII. század a titkos társaságok fénykora – állapítja meg Szerb Antal. – Az Andreae által feldobott gondolat megdöbbentő termékenységre valósul meg. Az emberek túlságosan nyugodt és rendezett életükből a szabadkőműves-páholyok és hasonló egyesületek ceremóniás titokzatosságába menekülnek. Legfőbb vágyuk, hogy valami magas és szépen hangzó rangot nyerjenek el valamelyik különös nevű rendben.” – A „hasonló egyesületek” közé tartoztak a magukról megint hallható rózsakeresztes-páholyok. Igaz, ezek egybefonódása a szabadkőműves-páholyokkal olyan nagymértékű volt, hogy egyes szerzők ma sem tudják megállapítani egy 18. századi páholynévről, hogy az szabadkőműves-, avagy rózsakeresztes-páholyt takar. Mivel a korszak a modern szabadkőművesség nagy nemzetközi elterjedésének kora, az újonnan fölbukkant rózsakeresztesek – akik közül sokan talán köszönőviszonyban sem voltak Andreae és társai eredeti eszméivel – a szabadkőműves-páholyokban találtak lehetőséget az érvényesülésre: a szabadkőműves-páholyok ma is őrzik azokat a rítusokat és szimbólumokat, amelyeket a 18. században az akkori rózsakeresztesek építettek bele a szabadkőműves rituálékba. Voltak továbbá olyan szabadkőműves-páholyok is, amelyek deklaráltan és kizárólagosan a „rózsakeresztes tanokkal” foglalatostkodtak – közülük nem egy felelevenítette a középkori alkimisták állítólagos rózsakeresztes örökségét, és az aranycsinálás titkát, illetve a bölcsék követét kutatta.

A 18. század a kalandorok korszaka is. Ezt hallván az embernek manapság elsőként Giacomo Casanova (1725–1798) jut eszébe, aki nem mellesleg maga is szabadkőműves volt. De talán még nála is híresebb kalandor volt Alexandre de Cagliostro gróf (1743–1795), alias Giuseppe Balsamo, aki orvosként és mágusként beutazta Európát, és teljességgel megbabonázta kortársait. Megalapította például „a szabadkőművesség egyiptomi rendszerét”, mely okkult rituáléjával olyan nagy vonzerőt gyakorolt, hogy az önmagát a Nagy Koptnak tituláló Cagliostro sikerrel szédítette meg a francia arisztokrácia legmagasabb köreit is, a királyi párig bezáróan. Hasonlóan híres-hírheft alakja volt a kornak Saint-Germain gróf is (1696–1784/?), akit Cagliostro méltán nevezett a példaképének: Saint-Germain ugyancsak beutazta és rabul ejtette Európát, nem csupán a lenyűgöző és választékos modorával, hanem azzal is, hogy azt hirdette: birtokában van az életelixírnek, úgyhogy már elmúlt 2000 éves. 1770 és 1774 között Párizsban tartózkodott, és rózsakeresztesnek mondotta magát. Alakját és életét ma is legendák övezik. Egyes feltételezések szerint Saint-Germain gróf maga Rózsakereszt Krisztián – esetleg annak reinkarnációja – volt. Várkonyi Nándor ugyanakkor II. Rákóczi Ferenc törvénytelen fiát tiszteli benne (Saint-Germain maga is emlegette, hogy a magyar fejedelem gyermeke), elmélete nyomán mások még tovább mennek, és azt állítják, hogy II. Rákóczi Ferenc és Saint-Germain gróf egy és ugyanazon személy.

Ilyen háttér mellett működött hát – ha valóban az működött – a rózsakeresztes rend a 18. századi Európában. Ám míg a szabadkőművesek a fény századában meglehetősen nyíltsággal tevékenykedtek, addig a rózsakeresztesek náluknál sokkalta jobban elrejtőztek – ez is az egyik oka, hogy kevés a tudomásunk felőlük. Amennyi a korabeli iratokból kihámozható, az körülbelül az, hogy például egy rózsakeresztes gyakran nem ismerte minden társát, különösen a felettesei kilétét nem. Erre vonatkozóan létezik egy olyan feljegyzés is 1777-ből (éppenséggel az említett *Arany- és Rózsakeresztes Testvériségé*), amely azt deklarálja, hogy a szabadkőművesség valójában a rózsakeresztesesség „előszobája”, annak látható, alacsonyabb fokozata, és a rózsakeresztes rend valódi tevékenységéről csupán azoknak van tudomásuk, akik a szabadkőművesség iskoláját kijárták, és onnan magasabb szintre léptek. Ugyanezen

dokumentum azt is kijelenti, hogy a szabadkőművesség egy felismerhetetlenségig lezüllött, világi értékekkel és célokkal átítatott intézmény, ám mégis csak a rózsakereszteség előkészítő iskolája, és a rózsakeresztes rend kizárólag ebből a forrásból építkezhet.

A rózsakeresztesekről a 18. század végéről van utoljára híradás, azt követően leléptek a történelem színpadáról. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy ma is léteznek magukat rózsakeresztesnek valló szervezetek. Közülük talán a legnagyobb és legismertebb az *AMORC* (*Ancient and Mystical Order Rosae Crucis*, azaz *A Rózsakereszt Ősi és Misztikus Rendje*), amelyet Harvey Spencer Lewis alapított 1915-ben New Yorkban, és amelynek promóciós anyagai a rózsakeresztes rend 17. század óta létező folytonosságát hangsúlyozzák. Ezzel ellentétben az 1924-ben alapított, hollandiai székhelyű *Lectorium Rosicrucianum* – magyarul az *Arany Rózsakereszt Nemzetközi Iskolájaként* emlegetik – nem tart igényt a régi rózsakeresztesekkel való kimutatható kapcsolatra, ellenben azt állítja: működésének célja az egyetemes gnosztikus tanítások elterjesztése.

Magyarországon is voltak rózsakeresztesek. Hogy a kezdeti, „klasszikus” időkben, a 16–17. században is voltak-e, arról nincsenek bizonyítékaink, ám a 18. századból már fennmaradtak a magyarországi rózsakeresztesek tevékenységének nyomai, mégpedig abban a formában, ahogyan az a 18. századi Európában többnyire megszokott volt: azaz, hogy a rózsakeresztes szövetség gyakorta egybefonódott a szabadkőművességgel.

A magyar rózsakeresztesek közül először is mindenképpen Báróty Sándort (1735–1809) kell megemlítenünk, aki túl azon, hogy magyar királyi testőrezredes, alkimista és a misztikus tudományok lelkes követője volt, az irodalom terén is jeleskedett. Sajnos, a munkáiból igen kevés maradt fenn, mivel kéziratai 1849-ben az enyedi kollégium leégésekor elvesztek. Kazinczy Ferentől (1759–1831) tudjuk, hogy egyebek mellett francia nyelvű alkímiai művet írt, amely a cenzori tiltás folytán nem jelenhetett meg. Franciából fordított is, mégpedig olyan választékos magyarsággal, hogy Kazinczy sajnálkozott azon, hogy egy ilyen nagy tudású ember a magyar nyelv csinosítása helyett a szabadkőműves Kazinczy által lenézett alkímiára fecsérli idejét. Báróty művei közül ma csak egyetlenegy olvashatunk el, az 1810-ben Bécsben megjelent *A mostani Adeptus vagy mi is a szabadkőművesek valóságos titka* címűt. Ez egy francia kalandregény magyarítása, mely elé Báróty 70 oldalas előszót írt – egy védőbeszédet az alkímia mellett. A magát rózsakeresztesnek valló Báróty Sándorról többen följegyezték, hogy aranycsinálással foglalatzkodott, így például a Kazinczyhoz hasonlóan szintén irodalmár-szabadkőműves Pálóczi Horváth Ádám is megemlékezett arról, hogy egy közös hölgyismerősüknek állítólag saját maga által gyártott aranyat mutatott.

Ahogy főntebb szó volt róla: Kazinczy meglehetősen rossz véleménnyel volt az aranycsinálókról és ezáltal korának rózsakereszteseiről is. Az erre vonatkozó tapasztalatokat a közvetlen környezetéből szerezte: apósa, gróf Török Lajos (1748–1810) a misztikus tudományok megszállott művelőjeként ónodi kastélyában hatalmas alkimista műhelyt rendezett be. Ebbéli vonzalmát az apjától, gróf Török Józseftől örökölte, aki akkor lett az alkímia feltétlen híve, amikor Bécsben egy rejtélyes orvos kigyógyította egy régi betegségéből.

Gróf Török Lajos és Báróty Sándor a kor nyelvén mondva *theosophiával* foglalkoztak – így hívták abban az időben a mágiát. Jól ismerték egymást: találkoztak rózsakeresztes-összejöveteleken, és időnként megosztották egymással fölfedezéseiket is. Bárótyról Kazinczy azt jegyezte föl, hogy igen kedves és nyájas ember volt: aki segítséget kért tőle, az meg is kapta. Apósáról, Török Lajosról pedig annak ellenére, hogy rosszalta, hogy vagyont az alkímiára költi, Kazinczy kénytelen volt elismerni, hogy igen jámbor és istenfélő életet él.

Gróf Török Lajos alapította a miskolci *Az erényes világpolgárhoz* címzett páholyt, amely 1784. január 16-án Kazinczy Ferencet is a tagjává fogadta. Ezt, ahogy több más korabeli magyarországi páholyt, egyes szerzők a szabadkőművesekhez, mások a rózsakeresztesekhez

sorolják. A szabadkőművesség magyarországi történetét ismerve elmondhatjuk, hogy az áll a legközelebb az igazsághoz, ha ezeket olyan szabadkőműves-páholyoknak tekintjük, melynek egyes tagjai – mégpedig időnként egész nagy létszámban – rózsakeresztes tevékenységet folytattak. Ilyen volt még az 1769-ben Eperjesen alakult *Az erényes utazóhoz* címzett páholy is, vagy például a diósgyőri *A koronás reményhez*, melynek egyik tagja, gróf Batthyány Ádám egy alkímiai robbanásnál a karját törte, egy másik tagjának, báró Vay Józsefnek pedig a felesége okozott izgalmakat azzal, hogy a férje szekrényét feltörte, és az ott talált jelvényeket és iratokat széltében mutogatni kezdte.

A mindmáig egyetlen magyar szabadkőműves regény, a *Felfedezett titok* (1792) szerzője, Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) is foglalkozott alkímiával, annak ellenére, hogy a szabadkőművességben őt pártfogó Kazinczy ezt erősen nehezményezte. Levelezésükben Pálóczi Horváth védte a rózsakereszteseket, és ő magyarázta el Kazinczynak, hogy a szabadkőművességbe beépült egyes rózsakeresztes eredetű szimbólumok mit jelentenek.

A spekulatív kőművesség kialakulása 2.

A 17. század évtizedeiben folytatódott, sőt tovább erősödött a szabadkőműves-páholyokban zajló „*csendes forradalom*”. A kőművesszervezetek egyre nagyobb számban vonzották a hermetikus hagyományok és a testvéri közösségek iránt érdeklődő nemesembereket – olyannyira, hogy például az aberdeeni páholy egyik 1670-es jegyzőkönyvének tanúsága szerint a páholy mintegy ötven tagjából már alig féltucatnyian voltak az építészettel és kőművesmesterséggel foglalkozók. A páholy vezető mestere, Harry Elphington tanítóként kereste a kegyerét (azaz még csak nem is nemesként tarthatjuk számon), a tagság többsége pedig nemesemberekből tevődött össze.

Nem szabad elfeledkeznünk arról a tényről, hogy ebben az időben az angliai és a skóciai páholyok jelentős részében egyetlen mester tevékenykedett: ők vezették a páholyt, míg a többi tag inas- vagy legényfokban dolgozott. A nem építészettel foglalkozó ún. spekulatív tagok eleinte természetesen inasként vagy legényként lehetettek a kőművespáholyok tagjai, a század második felében azonban általános gyakorlattá vált az, hogy tisztségeket kaptak, majd akár mesterré is avathatták őket, és vezethették az egyre inkább spekulatívva váló szabadkőművespáholyokat. Ezeket az először *tiszteletbeli kőműves*ként aposztrofált nemesi és polgári – azaz nem építészettel foglalkozó – tagokat az angol nyelv *accepted mason*ként, szó szerinti fordításban *befogadott kőműves*ként ismeri. Ebből a kifejezésből alakult ki a ma is használatos *free and accepted masonry* kifejezés, amelyet mostanság leginkább a *reguláris* szabadkőművességre értünk (magyarra fordítása kicsit nehézkes, szokás *elfogadott szabadkőművessé*ként magyarítani, de ez történetileg nem pontos változat), a 17–18. században pedig ezzel az összefoglaló névvel illették az immáron nem kőműves tagokkal kibővült szabadkőműves-páholyokat. Arról is van tudomásunk, hogy a befogadott kőművesek részvételével tartott rituális összejöveteleket (munkákat) egy időben *acception*nak nevezték.

Egy 1652-es skóciai, kelsoi följegyzés azt tudatja, hogy James Ainslie nemesembert szabadkőművessé avatták, és ő a beavatás során esküt tett arra, hogy profánoknak nem árulja el „*azt a bizonyos szót*”, amely alatt minden bizonnyal a szabadkőművesek egymás felismerésére használatos valamelyik szava értendő. A már említett 2054-es számú, szintén ebből az időből származó Harleian-kézirat ugyancsak szóba hozza a szabadkőműves szavakat és jeleket, a tagok legszigorúbb kötelességei között jelölve meg azok titokban tartását. (Ez a szöveg egyébiránt az 1627-ben született Randle Holme kézírásával maradt reánk, aki 1688-ban kiadott *Academy of Harmony* című művében kijelenti, hogy semmi sem tölti el őt nagyobb büszkeséggel annál, mint hogy legénytagja a szabadkőművesek ősi szövetségének.)

Noha korábban említettük az 1600-ban már biztosan spekulatív tag John Boswell skót nemes nevét, a korai spekulatív kőművesség két legfontosabb 17. századi alakjának a történészek ma a skót Sir Robert Morayt és az angol Elias Ashmole-t tartják. Mindkettejük neve már fölmerült a rózsakeresztesekkel kapcsolatban.

Sir Robert Moray (1607/08?–1673) eszmei értelemben véve afféle keresztény sztoikusként gondolkodó úriember volt, aki a filozófia mellett érdeklődött a technikai és a gyakorlati dolgok iránt is. Fiatal éveiben Franciaországban katonáskodott, majd VI. Jakab fia, I. Károly angol és skót király (1625–1649) szolgálatába állt, aki hűségét azzal jutalmazta, hogy 1643-ban lovaggá ütötte. Az angol polgári forradalom idején is megmaradt I. Károly, illetve II. Károly (1660–1685) oldalán. 1657 és 1660 között Európában, Maastrichtben tartózkodott, a monarchia restaurálásakor tért vissza Nagy-Britanniába. Ezt követően haláláig Londonban élt, hátat fordított a politikának, kizárólag a tudományoknak szentelte életét, és szerepet játszott

az angol tudományos akadémia, a *Royal Society* 1661-es megalapításában. Némely források rózsakeresztesként tartják nyilván.

Sir Robert Moray 1641 májusában csatlakozott az edinburgh-i szabadkőműves-páholyhoz, ám már egy valamivel korábbi, 1641. március 28-i keltezésű levelén használta aláírása mellett a *pentagram* jelét, amelyet elképzélhető, hogy ő vezetett be a szabadkőműves szimbolikába. A *pentagram* régi mágikus szimbólum: két egymásba kapcsolt háromszögből jön létre, egyetlen vonallal rajzolva, mindenféle alap nélkül – a középkorban a démonok távoltartására használták, az újkor hajnalán pedig az alkimisták rajzolgatták előszeretettel. Túl azon tehát, hogy bizonyítékunk van szabadkőműves-tagságáról, Sir Moraynak a spekulatív szabadkőművesség formálódásában játszott szerepe elsődlegesen ott érthető tetten, hogy reneszánsz ihletettséggű, alkimista vonásokkal gazdagított rózsakeresztes érdeklődése jelentős, máig ható befolyással bírt a szabadkőművesség szimbólumrendszerére. (Ez persze nem jelenti azt, hogy ő volt az egyetlen ilyen személy.)

Eddig Skóciából láttunk írásos dokumentumokkal igazolt példákat arra vonatkozóan, hogy nem építészettel foglalkozó úriemberek kőművespáholyokhoz csatlakoztak. Az első angliai bizonyíték a 17. század derekáról származik, noha nyilvánvaló, hogy ez csupán a csatlakozás tényének legkorábbi írásos forrása, ám biztos, hogy nem az első ilyen csatlakozásról tudósít. Mások is voltak Elias Ashmole (1617–1692) előtt, akik nem építészként fölvetelt nyertek valamely szabadkőműves-páholyba. Őröla viszont egész bizonyosan tudjuk, hogy 1646. október 10-én, délután fél ötök inassá avatták abban a warringtoni páholyban, amely a *Négy Koronás Szent (Quatuor Coronati)* nevét viseli.

Elias Ashmole Anglia szívében, Staffordshire grófságban, Lichfieldben született, abban a kisvárosban, ahol az ország egyetlen kéttornyú katedrális áll. Ifjúkorában jogot tanult, és adóügyekkel foglalkozott. 1644-ben Oxfordba került, ahol jogi végzettsége dacára csatlakozott a geometriával, matematikával, csillagászzal és asztrológiával foglalkozó *Brasenose College* nevű társasághoz. Nagy valószínűséggel ekkor kezdődött az Erzsébet-kori mágus, John Dee (1527–1608) iránti rajongása (az előző fejezetben láttuk, hogy a rózsakeresztesek kiváló kutatója, Frances Yates John Dee európai utazásainak nyomán véli a rózsakeresztes mozgalom szikráit a kontinensen fölbukkanni), ami egész életén át tartott, és amelyből kifolyólag lelkesen kereste előbb John Dee fiának, Arthurnak, majd annak halála után unokájának, Rowlandnek a barátságát. (Kettejük közül egyébként egyedül Arthur követte apja nyomdokait: 1650-ben alkímiai könyvet adott ki, melyhez Ashmole írt előszót; Rowland Dee viszont kereskedőként dolgozott Londonban, és semmiféle affinitást nem mutatott a mágikus tudományok iránt.)

Másokhoz hasonlóan fiatal éveiben Elias Ashmole is gőzerővel kutatta a harmincéves háború Európájában oly nagy izgalmakat kiváltó rejtélyes rózsakereszteseket. A kor bevett szokása szerint azzal igyekezett magára fölhívni a figyelmüket, hogy lefordította angolra a rózsakeresztes kiáltványokat – kiadót azonban valószínűleg nem talált rá, vagy nem is keresett, mindenesetre a szövegek később nem Ashmole tolmácsolásában jelentek meg először angolul. Elias Ashmole egyik legfőbb ideája egy tudós férfiakból álló társaság volt, amelyhez a legkiválóbb koponyák csatlakoznak azért, hogy minden tudásukat és bölcsességüket összevetve előbb a polgárháborús Anglia, azután Európa kátyúba ragadt szekerét kirántsák a sárból, és a jó irányba fordítsák a kormányrudat. Minden bizonnyal ezen cél érdekében kereste a rózsakeresztesekkel a kapcsolatot, arról azonban sem naplójában, sem másutt nem találjuk nyomát annak, hogy valóban találkozott volna velük.

Részt vett viszont a polgárháborúban, mégpedig a Stuartok, a monarchia oldalán. Gyakran tartózkodott a Londonból elűzött I. Károly oxfordi udvarában (ahol lehetősége volt kémiát és más tudományokat is tanulni, ám vizsgákat nem tett le belőlük), és elszánt erővel igyekezett a

királyság azon területéről is összegyűjteni az adót, amelyet a parlament hívei tartottak a kezükben. (Érdekességképpen jegyezzük meg, hogy az előző fejezetben említett *téli király*, Frigyes pfalzi fejedelem és cseh uralkodó Prágában született fia, Rupert, I. Károly unokaöccseként a királyi hadak élén, Cromwell csapatai ellen harcolt. Ez csak egy újabb adalék ahhoz, hogy a világ nem fekete-fehér: a rózsakeresztes inspirátorként számon tartott protestáns uralkodó fia anyjának fivérét, a katolikus angol királyt támogatja, s ugyancsak neki dolgozik a rózsakeresztesekért lelkesedő Ashmole.) Az 1640-es évek közepén és második felében a polgárháború küzdelmei során Elias Ashmole-nak több ízben is alkalma volt megérezni a puskapor szagát. Közben arra is jutott módja és ereje, hogy szülővárosának szétlőtt katedrálisát megmentse a parlamenti csapatoktól: Lichfield 1646. nyári ostromakor a katedrális értékeit a saját házában helyezte el, a parlamenti erők helyi parancsnokát pedig rávette arra, hogy ne pusztítsák el a templom még álló részeit. Később, a restauráció idején saját vagyonából támogatta a katedrális helyreállítási munkáit, és ehhez elnyerte II. Károly segítségét is.

1652-ben Ashmole megismerkedett egy William Backhouse nevű mágussal, aki az alkímia rejtélyein túl beavatta őt Hermész Triszmegisztoz tanításainak föltételezett értelmébe is. Egy évvel később megjelent *Theatrum Chemicum Britannicum* című, az angol alkímiai hagyományokat összefoglaló nagy könyve.

Az udvar nem felejtette el a háborús években a monarchiának nyújtott szolgálatait: II. Károly trónra léptével Elias Ashmole Londonba költözött, és egyike lett a királyság legbefolyásosabb embereinek. Az új uralkodó támogatásáról biztosította mind a lichfieldi katedrális újjáépítésére, mind egy oxfordi múzeum létrehozására, mind pedig a tudós társaság megalapítására vonatkozó terveit. 1661. január 2-án 114 taggal meg is alakult a *Royal Society* (a *Királyi Társaság*), amelynek Sir Robert Moray ugyancsak a tagja volt. Ismerték egymást Ashmole-lal, ezt bizonyítja többek között utóbbi naplójának 1673. július 4-i bejegyzése, mely tudatja, hogy „*az okos és művelt Sir Rob*” meghalt.

Ugyanebbe a naplóba Elias Ashmole ezt írta 1646. október 10-ről: „*Szabadkőművessé avattak Warringtonban, Lanchashire megyében Henry Mainwaring ezredessel együtt; a páholyban jelen volt Mr. Richard Penket vezető mester, Mr. James Collier, Mr. Richard Sankey, Henry Littler, John Ellam, Richard Ellam és Hugh Brwer*”. A bejegyzésből az inassá avatás tényén kívül két fontos dolog derül ki. Az egyik: hogy a szabadkőműves-páholyokban már ekkor testvéri szeretetben és egyetértésben dolgoztak együtt a különböző vallásokat és politikai irányzatokat követő tagok. Tudjuk ugyanis, hogy a fenti névsorban egyaránt szerepelnek katolikusok és anglikánok. Mi több, tudjuk azt is, hogy az Ashmole-lal egyszerre beavatott Henry Mainwaring ezredes a polgárháborús erők egyik parancsnoka volt – az ügy pikantériája, hogy egyben Ashmole rokona. Azaz: ezen a napon a warringtoni *Quatuor Coronati* páholy egy királypárti és egy parlamenti párti inassal bővült.

A másik dolog, ami a fenti bejegyzésből ugyancsak szembetűnik, az az, hogy Ashmole meglehetősen elővigyázatlansággal felsorolta a páholytagok nevét, kockáztatva azt, hogy a napló esetleg avatatlan kezekbe kerül, és az akkor még valóban nagy titokban dolgozó szabadkőművesek nevei nyilvánosságra jutnak. Kutatói szemmel ugyanakkor hálásak lehetünk Ashmole-nak: neki köszönhetően tudjuk, hogy a páholy vezető mestere Richard Penket volt, akiről a történészek kiderítették, hogy nem építészként tevékenykedett, mint ahogy ugyanez volt a jellemző a páholy fent említett tagjainak nagy részére is. A warringtoni *Quatuor Coronati* páholy 1646 őszén tehát javarészt spekulatív kőművesekből állott, ezáltal bizonyosnak tekinthető az is, hogy Ashmole-t megelőzően is kerültek nem építész tagok az angliai szabadkőműves-páholyokba.

Ashmole naplójában évtizedekkel későbből származik a következő följegyzés a szabadkőművességre vonatkozólag. 1682. március 10-ről ezt írta: „*Délután 5-kor üzenetet kaptam, hogy a következő napon jelenjek meg a páholynak a londoni Masons Hallban tartandó összejövetelén*”. Meg is jelent, és az egybegyűltek nevét megint csak szorgosan bejegyezte naplójába, kiemelve azt, hogy mivel immár 35 esztendeje dolgozik szabadkőművesként, ő volt a legidősebb legény (*fellow* – a páholynak tehát egyetlen mestere volt, az, aki a páholyt vezette). Az összejövetelt követően a páholy tagsága az újonnan fölavatott inasok költségére vacsorázott.

A naplóban említett *Masons Hall* a kutatók szerint londoni Basinghall Steeten állt, itt találkoztak 1643 óta London kőművesei, akik az 1670-es években már minden bizonnyal főleg spekulatív szabadkőművesek voltak.

Némely kutatók az operatív szabadkőművesség végét az 1666-os nagy londoni tűzvészt követő újjáépítések idejére kötik. (A tűzben 40 ezer ház és 86 templom pusztult el.) A 17. század második felében hét szabadkőműves-páholy létezett Londonban, ezen tagjainak mintegy 90%-a spekulatív kőműves volt. Valamennyien a londoni Kőműves Társaság (*Company of The Masons of London*) égisze alatt dolgoztak, s összejöveteleiket a fent említett Masons Hallban tartották. Az operatív kőművesek a St. Paul-székesegyház méltán világhírű építészt, Sir Christopher Wrent (1632–1723) tekintették első számú vezetőjüknek, a szabadkőművesek legfőbb protektora azonban már a tűzvész idején is (a nem építész) Arlington grófja volt.

Az új évszázad hajnalán, 1703-ban a Szent Pál páholy elsőként fektette le írásban a tényeket, miszerint: „*A kőművesek jogai ezentúl nem csupán az építészre és építőmunkásokra vonatkoznak, hanem, ahogyan az már gyakorlattá vált, mindenkire, akik csatlakozni kívánnak; felvételüket és tagságukat a szokásos eljárás szerint kezelve*”.

Talán nem érdektelen fölhívni még egyszer a figyelmet arra, hogy amint láttuk, a kőművespáholyok skóciai és angliai patrónusai kezdetben Stuart-párti katolikusok voltak, mint ahogy szép számmal találhatunk monarchiát támogató katolikusokat az első spekulatív szabadkőműves-páholyokban is. Ugyanakkor az is valószínűsíthető, hogy a többek között a szabadkőműves Sir Robert Moray és Elias Ashmole által is favorizált rózsakeresztes mozgalom eredetileg protestáns alapokra épült. Mindezeket figyelembe véve válik kérdésessé John J. Robinson azon elmélete, miszerint a szabadkőművesség a nagypáholy megalapításával azért 1717-ben léptek a nyilvánosság elé, mert arra az időre elmúlt a Stuart-rekatolizáció veszélye Angliában (az 1689. évi *dicsőséges forradalom* után vagyunk, a Stuartok hívei, a *jakobiták* ekkor már külföldre menekültek; később igen nagy szerepet játszanak a franciaországi szabadkőművességben – de ez már egy másik történet).

Ezzel megint csak azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy az operatív kőművesség átalakulása spekulatív szabadkőművességre igen összetett és sok tekintetben még homályos folyamat. Jelenleg abban lehetünk biztosak, hogy 1717. június 24-én, Keresztelő Szent János napján négy londoni páholy tagsága összegyűlt és megalapította az első nagypáholyt, egyúttal pedig Anthony Sayer személyében megválasztotta az első nagymestert. A páholyok azoknak a fogadóknak a nevét viselték, ahol a tagságuk rendszeresen találkozott: *A Lúdhoz és a Rostélyhoz (The Goose and Gridiron)*, *A Koronához (The Crown)*, *Az Almafához (The Apple Tree)*, *A Pohárhoz és a Szőlőhöz (Rummer and Grapes)*. A találkozó ezúttal *A Lúdhoz és a Rostélyhoz* címzett páholy „otthonában”, a hasonló nevű fogadóban zajlott, a St. Paul-székesegyház közelében.

Nem tudjuk pontosan, miért éppen ez a négy páholy határozta el, hogy egy nagypáholyt nevezett új intézményben egyesülnek, és tagjaik közül a rangidóst megválasztják nagymesternek (egyes források azt állítják, hogy abban az időben egész Dél-Angliában, de

legalábbis Londonban csupán ez a négy páholy működött, ennek némileg ellentmond, hogy a fent említett Szent Pál páholy hiányzik a felsoroltak közül). Mindenesetre az 1716. évi előzetes egyeztetések után 1717 februárjában az *Almafához* címzett fogadóban döntés született, hogy az egyesülés ünnepélyes aktusának napja június 24-e, Keresztelő Szent János ünnepe lesz. A döntést a kitűzött napon tett követte: megalakult az első nagypáholy, illetőleg az élete folyamán négy páholyt is megjárt Anthony Sayert megválasztották a világ első szabadkőműves nagymesterévé, Elliot kapitányt és Jacob Lamball ácsot pedig nagyfelügyelőkké.

Az első nagypáholy alakulásával és az első szabad választott nagymester személyével a szabadkőművesség új struktúrája jött létre. Megszületett és a világ nyilvánossága elé lépett a *modern szabadkőművesség*, amely azonban, ahogyan láttuk, mind történetiségében, mind szellemiségében, mind szervezeti fölépítményében évszázados, sőt évezredes alapokra épül. Éppen ezért 1717. június 24-e *a modern szabadkőművesség megalakulásának és intézményesülésének dátuma*, azonban nem a szabadkőművesség születésnapja. Ám ami ezután következett, az már a szabadkőművesség későbbi, sok mindenben más fejezetei közé tartozik.

A kötetben előforduló szabadkőműves fogalmak magyarázata

Beavatási fok: mint a **hermetikus hagyományok** szerint működő beavatási szervezetek többsége, úgy a szabadkőművesség is **beavatási fokok** szerint működik. Minden **beavatási fok** újabb ismeret- és tudásmennyiséget, ezzel összefüggésben pedig elmélyültebb bölcsességet jelöl. Csak az a szabadkőműves léphet a következő **beavatási fokra**, aki teljesítette a jelenlegi fokának a követelményeit, és akit a **páholy** magasabb **beavatási fokon** álló tagsága érdemesnek talál arra.

Felügyelő: a **páholy** szervezeti és rituális működésének egyik fontos tisztsége.

Főmester: a **páholy** vezető tisztségviselője, meghatározott időre választják a tagok közül.

Hermetikus hagyományok: azon beavatási társaságokat értjük ezalatt, amelyek tudásukat elsődlegesen szimbólumok és allegóriák formájában őrzik, és közlik, kizárólag a tagjaikkal.

Inas: a szabadkőművesség legalsó **beavatási foka**.

Irreguláris szabadkőművesség: azon magukat szabadkőművesnek tekintő szervezetek, amelyek nem az Angol Egyesült Nagypáholy által 1929-ben lefektetett *Alapelvek* szerint tevékenykednek. Ezek az egyesületek általában ateistákat is fölvesznek tagjaik közé, elismerhetnek női vagy vegyes páholyokat, továbbá politizálhatnak is. Földrajzi eredete nyomán *francia rendszerű* szabadkőművességnek is nevezik.

János-rendi szabadkőművesség: mindazon szabadkőműves szervezetek összessége, amelyek a **szimbolikus fokokban (inas, legény, mester)** végzik munkájukat.

Kék páholyok: a **János-rendi szabadkőművességhez** tartozó **páholyok**.

Kelet: a szabadkőműves szimbolikában a fényt, a bölcsességet, a világosságot jelenti.

Legény: a szabadkőművesség második **beavatási foka**.

Magyarországi Symbolikus Nagypáholy: a Magyarországon dolgozó **reguláris szabadkőművesség** legfelső szerve. A magyar szabadkőművesség esetében érdemes megemlíteni, hogy a világon máig egyedül álló módon Magyarországon 1886-ban egyesült az *angol* és a *francia rendszer* szerint dolgozó két **nagypáholy**, ekkor jött létre a **Magyarországi Symbolikus Nagypáholy**, amely a betiltásoktól eltekintve ebben a formában létezett egészen 1950-ig. 1989-től a **Magyarországi Symbolikus Nagypáholy** a **regularitás** szabályai szerint dolgozik, a világ szabadkőművességének angol rendszeréhez tartozik.

Mester: a szabadkőművesség harmadik **beavatási foka**, egyben a **szimbolikus fokok** közül a legmagasabb. A legtöbb **páholyi** és **nagypáholyi** tisztség betöltésének egyik feltétele, hogy az illető **mester** legyen. Volt olyan idő a szabadkőművesség történetében, amikor egy **páholyban** csak egyetlen **mester** dolgozott, ő vezette a **páholyt**.

Munka: a szabadkőművesek rituális összejövele.

Nagymester: a **nagypáholy** legfőbb vezető tisztviselője, meghatározott időre választják.

Nagyoriens: szó szerinti fordításban Nagy **Kelet**, a francia **nagypáholyt** hívták így, és hívják ma is, ennek nyomán pedig sok esetben így nevezik magukat a *francia rendszer* szerint működő **nagypáholyok** (a *Magyar Nagyoriens* 1992-ben alakult).

Nagypáholy: a **János-rendi szabadkőművesség** legfelsőbb szervezeti eleme. A **regularitás** szabályai szerint legalább három **páholy** alkot egy **nagypáholyt**. Ideális esetben minden országban egy reguláris **nagypáholy** működik. A **nagypáholy** élén a meghatározott időre választott **nagymester** áll, a **nagypáholy** tisztikarát ugyancsak választják. Az első **nagypáholy** négy londoni **páholy** egyesüléséből 1717-ben alakult.

Nővér: a szabadkőműves egyik, általa megjelölt nő hozzátartozója: lehet a felesége, de a lánya vagy az anyja is.

Operatív kőművesség: a szabadkőművesség azon történelmi szakasza, amikor a kőműves-szervezetek és **páholyok** kizárólag vagy többségében építészekből és kőművesekből álltak.

Páholy: jelenti egyrészt a **János-rendi szabadkőművesség** egyik szervezeti egységét, de jelenti azt a helyiséget is, ahol a szabadkőművesek rituális összejövetelen (munkán) találkoznak. A **regularitás** szabályai szerint legalább három **páholy** alkot egy **nagypáholyt**, ám a **nagypáholyi** alkotmány biztosította keretek között a **páholy** autonómiát élvez; tisztviselőit, így **főmesterét** is saját tagjai közül meghatározott időre választja.

Profán: nem szabadkőműves.

Régi Kötelmek: jelenti egyrészt mindazon, a szabadkőművesség története során írásban lefektetett, a szabadkőművesekre vonatkozó rendeleteket és törvényeket, amelyeket a **nagypáholyok** részben vagy egészben a saját alkotmányukon kívül maguk is elismernek és követnek. Jelenti másrészt a szabadkőművesség első általános írásbeli alkotmányaként ismert, James Anderson lelkész nevéhez fűződő 1723-ban kiadott morális, etikai és institutionális szabályzatot. Harmadrészt pedig jelentheti a kettő együttesét.

Reguláris szabadkőművesség: mindazon **nagypáholyok** összessége, amelyek magukra nézve kötelező érvényűnek tekintik az Angol Egyesült Nagypáholy által írásban 1929-ben lefektetett *Alapelveket (Basic Principles)*, illetőleg meg is felelnek azoknak. Ennek legfontosabb kitételei: egy **nagypáholyt** vagy egy másik **nagypáholyt**, vagy legalább három **páholyt** alapíthat; a szabadkőműves tagság feltétele a hit a **Világegyetem Nagy Építőmesterében**; a **nagypáholy** és a **páholy** tagsága kizárólag férfiakból állhat; a **páholyokon** belül a vallási és a politikai kérdések megvitatása szigorúan tilos. Mivel a regularitás törvényei és elvei az angol **nagypáholyhoz** köthető, ezért a **reguláris szabadkőművességet** szokás *angol(szász) irányzatú* szabadkőművességnek is hívni.

Regularitás: lsd. **reguláris szabadkőművesség**.

Spekulatív kőművesség: a 16–17. századtól kezdve egyre több nem építésszel foglalkozó tag került a kőműves**páholyokba**, amelyek így a 17. század második felére, még inkább a 18. század elejéig eljutottak arra a szintre, hogy a szabadkőművesség az építészek és a kőművesek céhrendszerű hermetikus szakmai szervezetéből filozófiai-spirituális beavatási társasággá vált.

Szent Törvény Könyve: a **reguláris szabadkőművesség**ben dolgozó **páholyok** és **nagypáholyok munkáin** mindig nyitva van az a szent könyv, amely a **(nagy)páholy** tagságának nagyobb része számára Isten az emberek felé történt megnyilvánulásait tartalmazza. Keresztény országokban ez a könyv többnyire a Biblia, ugyanígy más országok szabadkőműves-páholyaiban a Korán, a Védák könyve, a Mormon könyve stb. vannak nyitva a **munka** során.

Szimbolikus fokok: az **inas-**, a **legény-** és a **mesterfokok** együttes elnevezése.

Testvér: a szabadkőművesek így szólítják egymást.

Vakolás: a rituális összejövetel (munka) után a szabadkőművesek közösen étkeznek, általában rituális keretek között, ezt nevezik **vakolásnak**.

Világegyetem Nagy Építőmestere: a megszemélyesített Isten elnevezése a szabadkőművességben. A **reguláris szabadkőművesség**ben a tagság feltétele a **Világegyetem Nagy Építőmesterébe** vetett hit, ám hogy azt ki melyik vallás szerint hiszi, illetve melyik vallást követi, azt a szabadkőművesség nem firtatja.

Bibliográfia

- Barret, David V.: Titkos társaságok (Bp., 2001)
- Biedermann, Hans: A mágikus művészetek zseblexikona (Bp., 1989)
- Churton, Tobias: The golden builders. Alchemists, rosicrucians, first freemasons (Boston, 2005)
- Duby, Georges: A katedrálisok kora (Bp., 1998)
- Fónagy Iván: A mágia és a titkos társaságok története (Bp., 1943)
- Gould, Robert Freke: A library of freemasonry (Ottawa, 1912)
- Hall, Manly P.: The secret teachings of all ages (New York, 2003)
- Heckethorn, Charles William: Secret societies of all ages and countries (New York, 1897)
- Jacob, Margaret C.: The origins of freemasonry (Philadelphia, 2006)
- Kőszeghy Miklós: Salamon, avagy a történet vége (Bp., 2005)
- Loos, Volker: A templomos lovagrend története (Pécs, é. n.)
- Mackey, Albert: The history of freemasonry. Its legendary origins (Boston, 2002)
- MacNulty, W. Kirk: Freemasonry. A journey through ritual and symbol (London, 1991)
- Millar, Angel: Freemasonry. A history (London, 2005)
- Naudon, Paul: The secret history of freemasonry. Its origins and connection to the knight templars (Rochester, 2005)
- Piatigorsky, Alexander: Freemasonry. A study of a phenomenon (London, 2000)
- Robinson, John J.: Born in blood. The lost secrets of freemasonry (New York, 1989)
- Seligmann, Kurt: Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban (Bp., 1987)
- Stevenson, David: The origins of freemasonry. Scotland's century 1590–1710. (Cambridge, 1988)
- Szerb Antal: A rózsakeresztesek (in: A varázsló eltöri pálcáját, Bp., 1969)
- Vurm, Bohumil: Európa titkos története (Bp., 2002–2005)
- Zombori László: Lovagok és lovagrendek (Bp., 1988)
- Yates, Frances: The rosicrucian enlightenment (London, 1972)

A szabadkőművesség a világ legrégebbi és legnagyobb testvéri közössége. Működését mítoszok és tévhitek övezik. Ugyanakkor múltja és története sem mentes a tévhitektől. Mivel a szabadkőművesség szimbólumokkal dolgozik, és ezeknek a szimbólumoknak a jelentése nem egyszer ősi mítoszokra és misztériumokra vezethető vissza, azt mondhatjuk, hogy ilyenformán a legendák nagyon is velejárói, részei a szabadkőművességnek. Ám meg kell különböztetnünk a szabadkőműves szimbólumrendszer alapjait jelentő legendákat azoktól a tévhitektől, amelyek a szabadkőművesség eredetével, történetével kapcsolatosak, és amelyek nem egyszer teljességgel megalapozatlan elképzelésekre építenek föl komplett hipotézisrendszereket.

A szabadkőművesség eredetével kapcsolatban gyakran jobbra hipotéziseket építhetünk, amelyek valószínűsége a források szerint változik. A határkő 1717, az első nagypáholy megalakulásának ideje. Azonban a szabadkőművesség nem a semmiből bukkant elő: 1717-nek előzménye, előtörténete van. Ez a kis könyv nem szándékozik, és nem is tud számot adni a szabadkőművesség eredete körüli „végső és egyetlen igazságról”. Mégis, éppen azért, hogy a szabadkőművesség fő jellemvonásait és működését még jobban megértsük, és hogy a *leginkább elképzelhető múlt* föltárásával a külvilág is pontosabb képet kaphasson a szabadkőművesség mibenlétéről, fontos, hogy legalább azt megpróbáljuk tisztázni, hogy milyen a legenda és a valóság egymáshoz való viszonya, illetőleg hogy mi állhat a félreértések és a tévhitek mögött.

PONT
Kiadó

www.pontkiado.hu

ISBN 963 7265 50 3

9 789637 265501

7€

Ára: 1720 Ft